DUMITRU ȚEICU GHEORGHE LAZAROVICI

GORNEA

Die Archäologie eines mittelalterlichen Dorfes aus der Donauklamm

EDITURA BANATICA
1996

DUMITRU ȚEICU GHEORGHE LAZAROVICI

GORNEA

DUMITRU ȚEICU GHEORGHE LAZAROVICI

GORNEA

Din arheologia unui sat medieval din Clisura Dunării

EDITURA BANATICA
1996

ISBN 973-97757-8-0

Consilier editorial: **Petru Călin**
Desene: **Maria Gyömber, Doina Drăghin**
Traducere: **Werner Kremm**

CUPRINS

Cuvânt înainte 7

I. **Descrierea geografică a zonei** 9
Istoricul cercetărilor de arheologie medievală de la Gornea . . . 11
Izvoare istorice şi istoriografie 14
Aşezarea din veacul al VIII-lea de la *Căuniţa de Sus* 16

II. **Vatra aşezării medievale (sec. XI—XIV)** 44
Locuinţe şi amenajări gospodăreşti 48
Inventarul locuinţelor 58
O ştanţă de falsificat monede descoperite în vatra aşezării medievale 78

III. **Necropolele contemporane aşezării medievale** 80
Necropola de la *Căuniţa de Sus* din sec. XII—XIII 80
Necropola de la *Târcheviţte* din sec. XIV—XV 91
Înmormântări pe *Dealul Păzăriţte* 92

IV. **Economia aşezării medievale de la Gornea** 97
Atelierul de olărie din secolul al XII-lea 97
Gornea — centrul de producere a ceramicii smălţuite în clisura Dunării 99
Atelierul metalurgic din secolul al XII-lea de la Gornea 102
Creşterea animalelor 106

Rezumat în limba germană 109

Note 143

Prescurtări 153

INHALTSANGABE

Vorwort 7

I. Geografische Beschreibung der Gegend 9

Geschichte der Forschungen zur mittelalterlichen Archäologie in Gornea 11

Geschichtliche und historiografische Quellen 14

Die Siedlung aus dem VIII.Jh. von „Căunita de Sus" 16

II. Die mittelalterliche Siedlung (XI.—XIV.Jh.) 44

Wohnungen und Wirtschaftsanlagen 48

Inventar der Wohnungen 58

Ein Stanzinstrument zur Münzfälschung aus dem Bereich der mittelalterlichen Siedlung 78

III. Die Nekropolen der mittelalterlichen Siedlung 80

Die Nekorpole aus dem XII—XIII. Jh. von „Căuniţa de Sus" . . . 80

Die Nekropole aus dem XIV.—XV. Jh. von Târcheviște 91

Bestattungen auf dem Păzăriște-Hügel 92

IV. Die Wirtschaft der mittelalterlichen Siedlung von Gornea 97

Die Töpferwerkstatt aus dem XII.Jh. 97

Gornea — das Zentrum der Produktion von mittelalterlicher glasierter Keramik 99

Die Metallwerkstatt aus dem XII.Jh. 102

Viehzucht 106

Zusammenfassung und Abbildungsverzeichnis 109

Anmerkungen 143

Abkurzungen 153

CUVÂNT ÎNAINTE

Anul 1967 a marcat începerea cercetărilor arheologice la Gornea, printr-o fructuoasă colaborare a Muzeului de Istorie al Județului Caraș-Severin cu Muzeul de Istorie al Transilvaniei și Institutul de Arheologie din Cluj-Napoca. Se detașează acum, în perspectiva celor trei decenii parcurse că momentul respectiv se înscrie ca debutul unei etape în cercetarea arheologică a Banatului, provincie marginalizată până atunci în cercetarea arheologică românească.

Terasele Dunării de la Gornea, au adăpostit și păstrat o bogăție de vestigii începând din paleolitic și până în prima epocă a fierului, din perioada romană și până la începuturile evului mediu, ceea ce a conferit o anume complexitate cercetărilor de acolo. Urmele civilizațiilor preistorice, antice și medievale au fost evidențiate arheologic în succesiunea lor cronologică într-un areal restrâns, bine delimitat al văii Dunării.

Apariția în anul 1977 a monografiilor arheologice consacrate descoperirilor preistorice (G. Lazarovici. Gornea. Preistorie) *și celor din perioada romană (N. Gudea.* Gornea. Așezări din epoca romană și română târzie) *consacra în acest fel o etapă a acumulărilor și o valorificare științifică corespunzătoare a acestora.*

Identificarea urmelor de locuire medievală la Gornea și investigarea arheologică a acestora începând cu anul 1969 a însemnat și începutul cercetărilor de arheologie medievală din Banat. Exact în aceeași perioadă au debutat și săpăturile arheologice de la Ilidia, cele două așezări Gornea și Ilidia, devenind două repere importante în cercetarea satului medieval din Banat. Perioada anilor 1973—1979 a fost etapa de mare amploare a cercetărilor când au fost investigate așezarea din veacul al VIII-lea de la Căunița de Sus, *au fost identificate necropolele medievale (sec. XII—XV) de la Căunița de Sus și Țârcheriște și au fost delimitate complexele din vatra satului medieval situat în lunca pârâului Camenița.*

Rezultatele cercetărilor de arheologie medievală au rămas risipite în studii și rapoarte de săpături, bună parte fiind încă inedite.

Având în vedere importanța mărturiilor de civilizație medievală de la Gornea, mult umbrite însă de modul de valorificare științifică al acestora am decis reluarea acestei chestiuni într-o formă unitară, monografică.

Am dobândit într-un timp și convingerea ca cel ce-și asumase această sarcină, cu mai bine de două decenii în urmă, a abandonat-o definitiv.

Publicarea documentației arheologice a așezării medievale de la Gornea reprezintă în acest fel o operă de restituire și reinventariere a rezultatelor cercetării arheologice.

Cercetările de arheologie medievală de la Gornea, cu limitele inerente oricăror începuturi, oglindesc în același timp momente din geneza și evoluția acestei discipline în spațiul bănățean.

Autorii

I. DESCRIEREA GEOGRAFICĂ A ZONEI

Localitatea Gornea se află situată pe rama nord-estică a bazinetului depresionar al Liubcovei din Valea Dunării (fig. 1). Ceea ce caracterizează cursul Dunării de la Baziaș și până la gura văii este alternanța unei zone de strâmtură cu largi deschideri sub forma unor bazinete[1]. Astfel, de la confluența râului Nera cu Valea Râlii se desfășoară un sector de vale îngustă cu versanți abrupți. De la Valea Râlii și până la Pescari (fostul sat Coronini), pe o lungime de aproape 30 km, se întinde depresiunea Moldova Veche. Dunărea străbate apoi un alt segment de valea îngustă, pe o lungime de aproape 6 km, de la Pescari până la Alibeg.

Depresiunea Liubcova, în care se află și așezarea de la Gornea, se desfășoară pe o întindere de 18 km, până la hotarul localității Berzasca[2]. Relieful acestei depresiuni este dominat de culmile domoale ale unor dealuri, a căror altitudine nu depășește 300 m. Valea Liborajdea, Oravița și Cameniţa străbat dealurile care mărginesc și închid depresiunea formând în zona de vărsare bazinete de eroziune și acumulare.

Culmile Munților Locva închid depresiunea Liubcovei spre nord și nord-vest, în timp ce Munții Aninei închid accesul dinspre est și nord-est. Înălțimile modeste ale Munților Aninei, care nu depășesc 900 m (Tîlva Blidarului) au favorizat menținerea unor căi de comunicație între depresiunea intramontană Bozovici și depresiunea Liubcova. Peste spinarea tocită a Munților Locva, de-a lungul podișului carstic care caracterizează zona, a fost posibilă stabilirea unor legături cu depresiunea Oraviței[3]. Parte integrantă a peisajului geografic al Dunării de jos apusene, pentru a apela la o formulare deja consacrată în istoriografia română[4], depresiunea Liubcova are toate caracteristicile culoarului dunărean, păstrându-și însă căi de comunicație cu zonele învecinate din regiunea montană a Banatului de sud.

Fig. 1. Depresiunea Liubcova în cadrul configurației geografice a Banatului de sud.

Satul actual Gornea este situat la 3 km nord de fluviu, de-a lungul pârâului *Cameniţa,* adăpostit de culmile dealurilor *Stenca, Bişteg* şi *Greda Înaltă* (pl. 1).

Vatra aşezării medievale de la Gornea a fost identificată pe terasa Dunării la confluenţa pârâului Cameniţa cu fluviul. Lunca Dunării se desfăşoară în această zonă pe lăţimi cuprinse între 3 şi 5 km. Culmile domoale ale dealurilor, terasele fertile ale fluviului, resursele minerale ale zonei şi nu în ultimul rând climatul acesteia a constituit factori determinanţi pentru amplasarea unor aşezări încă din preistorie, din perioada romană şi romană târzie până la începuturile evului mediu. Aşa cum a pus în evidenţă cercetarea etnologică, în această zonă a Clisurii Dunării, la Gornea, s-au perpetuat tradiţii legate de economia agro-pastorală de primă importanţă pentru înţelegerea unor fenomene istorice[5].

ISTORICUL CERCETĂRILOR DE ARHEOLOGIE MEDIEVALĂ DE LA GORNEA

Săpăturile arheologice cu privire la epoca romană, romană târzie, cele ale aşezării neolitice încheiate printr-o valorificare ştiinţifică monografică, au reprezentat pentru staţiunea arheologică Gornea o etapă distinctă din programul de cercetare al acesteia[6]. Ruinele fortificaţiei romane târzii de la *Gornea—Cetate* şi alte descoperiri preistorice din zonă au fost semnalate încă la sfârşitul veacului trecut, dar cercetările arheologice propriu-zise au început abia din cursul anului 1968. Aşa cum precizam mai sus, o etapă a cercetării s-a încheiat în anul 1977 când au fost publicate monografic o parte din rezultatele acestor investigaţii[7].

Se cuvine făcută de la bun început o precizare extrem de importantă legată de cercetările de arheologie medievală de la Gornea. Investigarea habitatului medieval a fost legată nemijlocit de cercetarea aşezărilor preistorice şi s-a desfăşurat mereu sub conducerea directă şi nemijlocită a dr. Gheorghe Lazarovici. Astfel, încă în cursul anului 1968 săpăturile arheologice de pe terasa Dunării de la *Căuniţa de Sus* au pus în evidenţă urme de locuire de la începuturile evului mediu[8]. La vest de ferma romană a fost

identificat un nivel de locuire cu ceramică atribuită secolelor VII—VIII. Investigarea arheologică a acestei așezări de la *Căunița de Sus* a avut loc în perioada 1973—1977. Săpăturile arheologice conduse de Gheorghe Lazarovici au identificat, în acest interval, 12 complexe arheologice atribuite veacului al VIII-lea.

Așezarea medievală (sec. XI—XIV) de la Gornea a fost identificată încă în anul 1969 pe aceeași terasă a Dunării în punctele *Zomoniță* și *Țărmuri*. Ele sunt situate pe teren în imediată vecinătate, denumind în fapt un segment din lunca pârâului Camenița, ce se delimitează ca o zonă compactă în apropiere de confluența acestuia cu Dunărea (fig. 2). Drumul modern Moldova Veche—Berzasca, cu podul amenajat peste pârâul Camenița, desparte vatra așezării medievale în două sectoare: *Zomoniță, Pod Păzărișteși Țărmuri.*

În cursul anului 1969 zona de la *Țărmuri* a fost sondată prin trei secțiuni de verificare. S-au identificat cu acel prilej două complexe arheologice atribuite perioadei medievale[9]. Săpăturile arheologice în vatra așezării medievale s-au desfășurat cu precădere în intervalul 1973—1977. O locuință cu inventar arheologic extrem de interesant a fost cercetată parțial la *Țărmuri* în anul 1973. Același segment din vatra așezării medievale de la *Țărmuri* a fost cercetat în cursul anului 1976. S-au sondat prin opt secțiuni ce însumau o suprafață totală de 137 m² extremitatea nordică și de vest a terasei de la Țărmuri. În secțiunile notate în plan S_7—S_{14} au fost cercetate cinci complexe medievale.

Exploatarea terenului pentru cărămidărie la *Zomoniță* a imprimat adeseori cercetărilor caracterul unor săpături de salvare. De altminteri, cercetările în vatra așezării din secolele XII—XIII de la *Zomoniță* au debutat în anul 1973 tocmai sub forma unor săpături de salvare determinate de lucrările de la cărămidărie (pl. 2). În cursul anilor 1974—1975 în cele patru secțiuni și opt casete însumând o suprafață de 250 m² au fost investigate 20 de complexe arheologice. Pe extremitatea de răsărit a luncii pârâului Camenița în punctul numit *Pod Păzărișteste*, situat în vatra satului medieval, au fost investigate în cursul anului 1973 mai multe cuptoare de foc.

Necropolele aparținând așezării medievale au fost investigate în preajma acesteia pe terasa de la *Căunița de Sus* și în marginea superioară a acesteia în zona numită *Târcheviște*. Mormintele atribuite epocii medievale au fost cercetate și pe culmea dealului *Păzărișteste*, care străjuie spre est vatra așezării medievale precum și

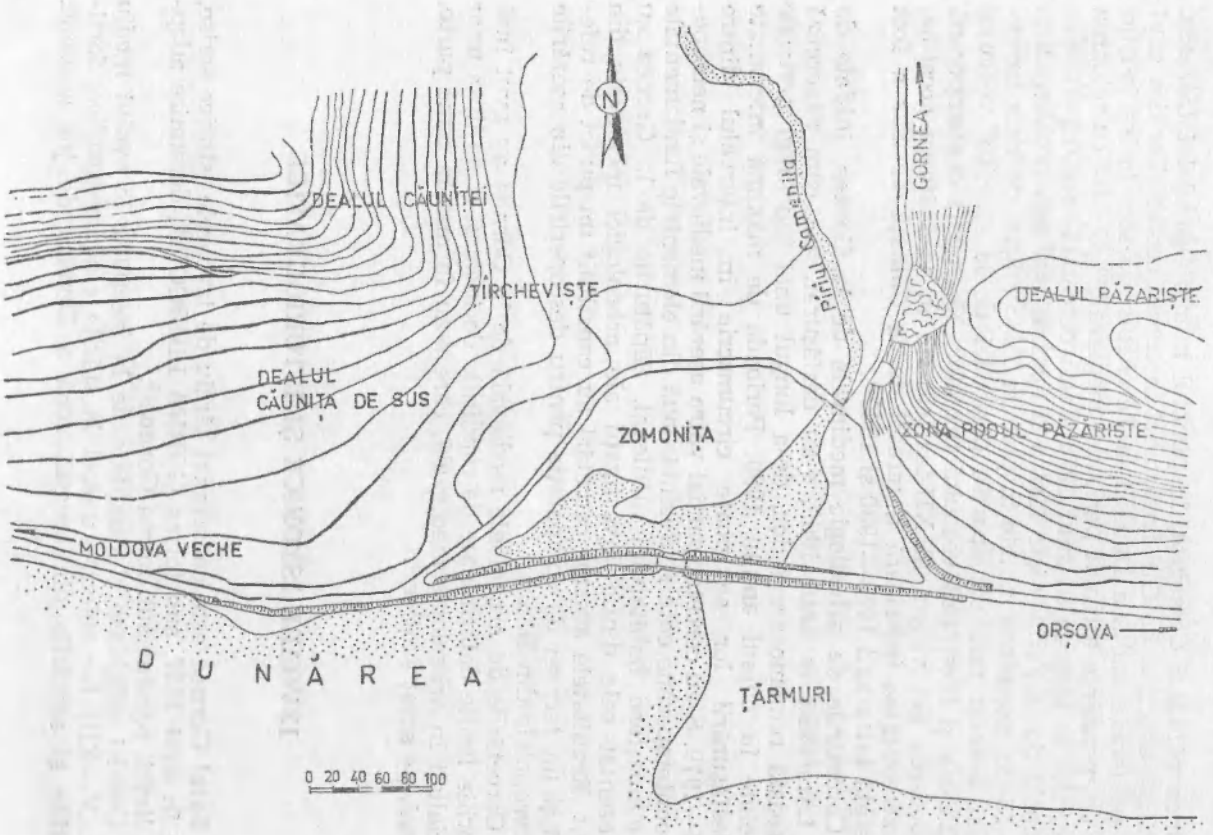

Fig. 2. Gornea. Terasele Dunării cu zonele de locuire medievală.

în lunca pârâului *Cameniţa,* în punctul numit *Ogaşul lui Udrescu.* Suprafaţa deschisă de Gh. Lazarovici în cursul cercetărilor din anul 1969 pe terasa înaltă a Dunării la *Ţârchevişte* a scos la lumină un grup de morminte atribuit perioadei medievale[10]. O dată cu reluarea săpăturilor la Gornea în anul 1973 a fost cercetată încă o parte din necropola de la *Ţârchevişte* fără a fi epuizat întreaga problematică. Cele 55 de morminte, notate în plan la *Ţârchevişte,* pe baza inventarului funerar publicat aparţin perioadei de la sfârşitul veacului al XIV-lea şi începutul veacului următor. Necropola contemporană cu aşezarea din veacul al XII-lea, situată în vecinătatea acestuia, pe extremitatea inferioară a terasei de la *Căuniţa de Sus* a fost cercetată între anii 1978—1980 şi 1989[11].

Cercetările de arheologie medievală de la Gornea, iniţiate de Gh. Lazarovici în anul 1969, s-au desfăşurat, aşa cum sugerează şi această rememorare a lor, de-a lungul unei îndelungi perioade încheiate în cursul anului 1990. Perioada de maximă intensitate a desfăşurării lor se poate circumscrie în intervalul dintre 1973—1979. S-au cercetat parţial vatra aşezării medievale şi necropolele contemporane care reprezintă două din elementele fundamentale ale cunoaşterii habitatului medieval. Săpăturile de la Gornea au reprezentat cele dintâi investigaţii ale arheologiei medievale din Banat. Rezultatele acestor cercetări au constituit un punct de referinţă şi un termen de comparaţie pentru descoperirile din aşezările şi necropolele din Banat.

Cercetările de arheologie medievală de la Gornea au avut însă propriile limite determinate de condiţiile de început şi de lipsa unor specialişti în arheologie medievală, care s-au format în bună parte, tocmai, pe acest şantier[12].

IZVOARE ISTORICE ŞI ISTORIOGRAFICE

Satul Gornea este consemnat târziu de izvoarele istorice scrise, abia în anul 1757, sub forma GORNA LIUBCOVA, denumire adaptată limbii române sub forma Gornea[13].

Cronici maghiare şi bizantine de la începuturile evului mediu (sec. X—XII) fac referire uneori la stările etnodemografice, fortificaţiile şi aşezările din această zonă a Dunării de jos apusene.

Cronica notarului anonim al regelui Bela al II-lea, relatând conflictul ducelui bănățean Glad cu oștile maghiare amintește fortificațiile dunărene ale lui Glad de la Orșova și Cuvin[14]. La începutul veacului al XI-lea malul bănățean al Dunării se afla sub stăpânirea unui mare feudal, cu nume turanic, Ahtum, care avea strânse legături cu mediul feudal bulgar[15].

Documentele de cancelarie însă, referitoare la Clisură, păstrate și publicate, sunt extrem de puține iar cele cu specială referire la zona Gornea lipsesc cu desăvârșire. Acest segment al Dunării a intrat sub conul de lumină al izvoarelor diplomatice medievale abia în veacul al XV-lea, odată cu importanța dobândită de cetățile medievale de la Drencova, Liborajdea, Pescari și Pojejena[16]. Legat de acest context al fortificațiilor medievale și de importanță strategică dobândită de zona Dunării de jos apusene s-a păstrat un interesant document cartografic de la sfârșitul veacului al XIV-lea[17].

Izvoarele onomastice, cu precădere toponimia reprezintă o sursă de informații istorice de primă importanță, utilizate deopotrivă de istoric, lingvist și arheolog. Deși s-a desfășurat cu mai bine de trei decenii în urmă o cercetare complexă a văii Dunării, prilejuită de marile amenajări hidrotehnice, aceasta nu s-a finalizat printr-un studiu științific consacrat acestei importante surse istorice[18]. E. Petrovici în cadrul preocupărilor sale privind dialectologia și toponimia a zăbovit asupra unui nume tipic, Liborajdea, din imediata vecinătate a așezării Gornea[19]. Dintre toponimele majore care denumesc acest sector al fluviului, frecvent utilizat este cel de *Clisură*. Acest nume topic desemnează sectorul de vale transmontană a Dunării[20]. Originea acestui toponim care sugerează o zonă îngustă de chei, o strâmtură, credem că trebuie căutată în lumea bizantină medievală în epoca când Imperiul bizantin a revenit cu frontiera la Dunăre[21].

În acest context al surselor de informații, izvoarelor arheologice le revine un rol de primă importanță în reconstituirea habitatului medieval. Datele obținute prin săpăturile arheologice de la Gornea reprezintă elemente importante pentru cunoașterea vetrei unui sat medieval, a necropolelor contemporane. Reconstituirea unor aspecte ale unui sat medieval din Clisura Dunării are drept suport informațiile oferite de cercetarea arheologică.

Cercetările de arheologie medievală de la Gornea au fost prezentate într-o serie de rapoarte de săpături arheologice de mai mare sau mai mică amploare sau în studii consacrate unor des-

coperiri semnificative. Lipsește până în momentul actual o prezentare globală, monografică, a săpăturilor medievale așa cum s-a realizat pentru cercetările și descoperirile de epocă romană, romană târzie sau cele preistorice. Astfel, încă în anul 1973 s-a realizat un repertoriu al descoperirilor arheologice din hotarul satelor Gornea și Sichevița[22]. În aceeași perioadă au fost publicate primele locuințe cercetate ale așezării din veacul al VIII-lea de la Căunița[23]. O analiză a așezării de la Căunița de Sus, în contextul general al cercetărilor de la Gornea s-a realizat în anul 1978 de către Dumitru Țeicu, rămasă însă inedită[24].

Prezentarea cercetărilor din vatra așezării medievale, în două rapoarte de săpături, de către Ilie Uzum a creat o imagine falsă, distorsionată asupra acesteia[25]. Necropolele aparținătoare satului medieval, investigate pe terasele de la *Țîrchevișțe, Căunița de Sus,* au fost deja semnalate în mai multe rapoarte de săpături, uneori într-o prezentare mai amplă[26].

Atelierele de olărie și metalurgie din veacul al XII-lea au fost prezentate în studii speciale consacrate economiei medievale din zona Dunării de jos apusene[27]. Analiza materialului faunistic descoperit în așezarea de la Căunița, a oferit date semnificate pentru reconstituirea unor aspecte legate de economia așezării medievale[28]. Este de prisos a sublinia importanța acestor investigații în contextul în care izvoarele scrise păstrează o tăcere deplină asupra acestui aspect al satului medieval.

Se impunea astfel de multă vreme o prezentare de ansamblu a cercetărilor de arheologie medievală de la Gornea într-o viziune clară și coerentă asupra habitatului medieval. Acesta a fost motivul pe care conducătorul nemijlocit al cercetărilor de la Gornea, Gheorghe Lazarovici alături de unul din colaboratorii săi, l-au avut la baza demersului istoriografic întreprins.

AȘEZAREA DIN VEACUL AL VIII-LEA DE LA CĂUNIȚA DE SUS

Căunița de Sus reprezintă o terasă a Dunării care se întinde pe o lungime de circa 2 km, între *Valea Camenița* la est și *Ogașul Căuniței* care o delimitează spre vest. Terenul are o pantă lină

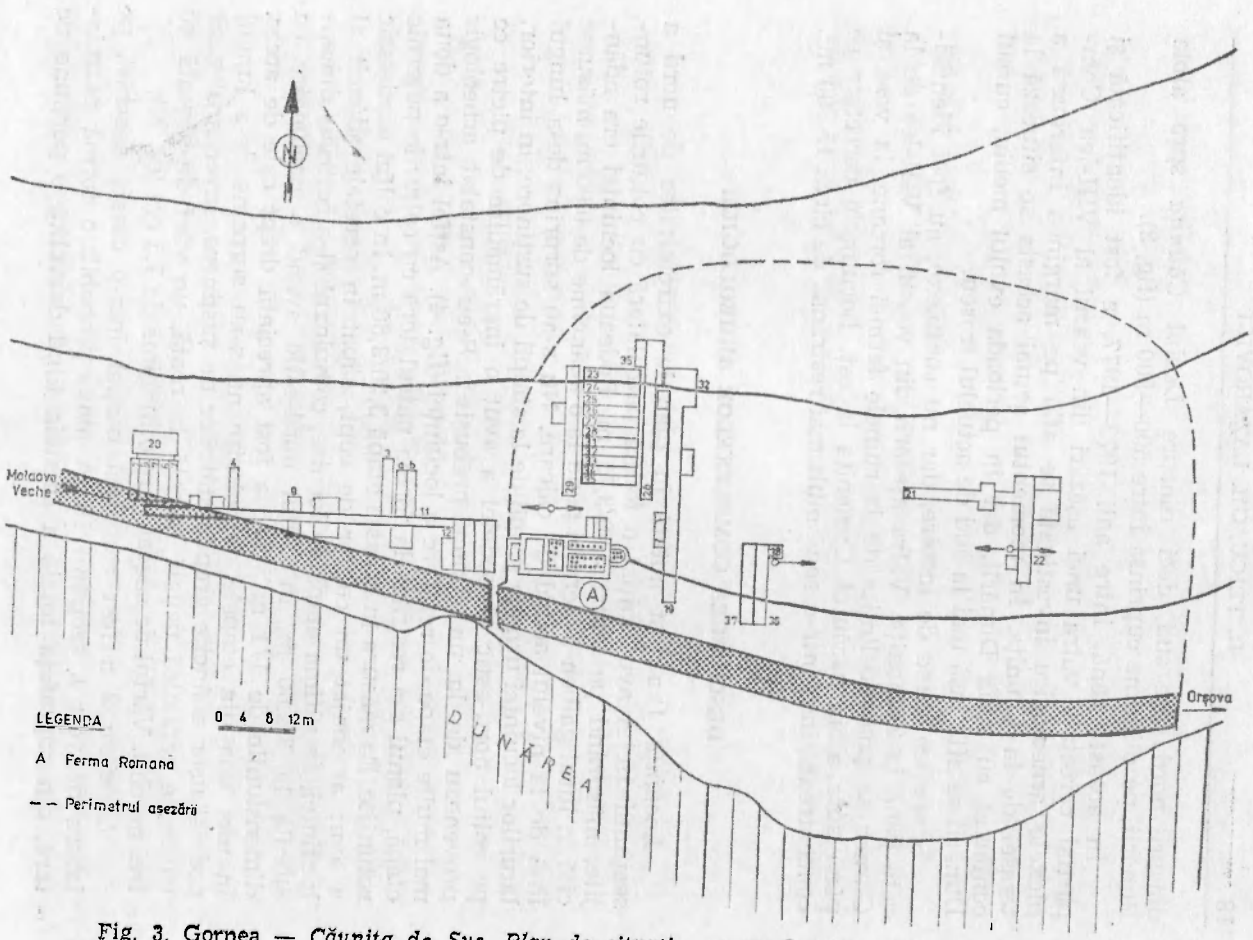

Fig. 3. Gornea — *Căunița de Sus. Plan de situație cu amplasarea secțiunilor arheologice.*

dinspre nord spre sud, deci dinspre *Dealul Căuniţa* spre albia Dunării, pe o lăţime cuprinsă între 500—800 m (fig. 3).

În această zonă, între anii 1973—1977, a fost identificată şi parţial cercetată vatra unei aşezări din veacul al VIII-lea. Complexele arheologice investigate se află pe marginea inferioară a terasei de la Căuniţa. În momentul actual aceasta se situează la contactul cu albia Dunării, dar în perioada evului mediu, cursul Dunării se afla însă mai la sud de actualul traseu.

Sporadice urme de locuire, dar nu complexe, au fost identificate până la Zomoniţa. Vatra aşezării din veacul al VIII-lea de la Gornea se poate delimita de la ruinele fermei romane, la vest, şi până spre albia pârâului Cameniţa la est. Locuinţele cercetate se concentrează însă într-o zonă mult mai restrânsă de circa 15 000 m².

DESCRIEREA COMPLEXELOR ARHEOLOGICE

Locuinţa 1 a fost notată în plan la extremitatea de nord a secţiunii 19. A avut iniţial o formă patrulateră cu colţurile rotunjite, măsurând pe laturi 3,50/3,75 m. Podeaua locuinţei era adâncită în lutul galben al terasei până la o adâncime de 0,90 m, măsurat însă de la nivelul actual de călcare. Nu s-au surprins de-a lungul laturilor locuinţei urmele gropii de la stâlpii de susţinere. În interior, pe colţul nord-estic al podelei a avut o îngrămădire de pietre ce proveneau de la un cuptor prăbuşit[29]. S-au constatat arheologic mai multe etape de refacere a locuinţei (fig. 4). Astfel într-o a doua etapă, planul s-a restrâns la forma patrulateră cu colţurile puternic rotunjite. Ea măsura în această etapă 3,50/3,60 m. În colţul nord-estic a avut amenajat un cuptor de copt, săpat în peretele adâncit al locuinţei. În ultima etapă de locuire, complexul şi-a restrâns dimensiunile la 3/2,60 m, în colţul nord-estic având o prelungire cu dimensiunile de 1/1 m care a fost apreciată drept cale de acces. În nici una din etapele de folosire nu s-au surprins de-a lungul podelei uşor adâncite gropile stâlpilor de susţinere. Inventarul găsit cuprinde ceramică uzuală lucrată la roată, un vârf de săgeată cu trei muchii. Vârful de săgeată are o lungime de 7,5 cm (pl. 22).

Locuinţa 2 a fost cercetată parţial într-o casetă deschisă pe latura de vest a secţiunii 19. A avut, probabil, o formă patrulateră, din suprafaţa totală a acesteia fiind dezvelită o porţiune de

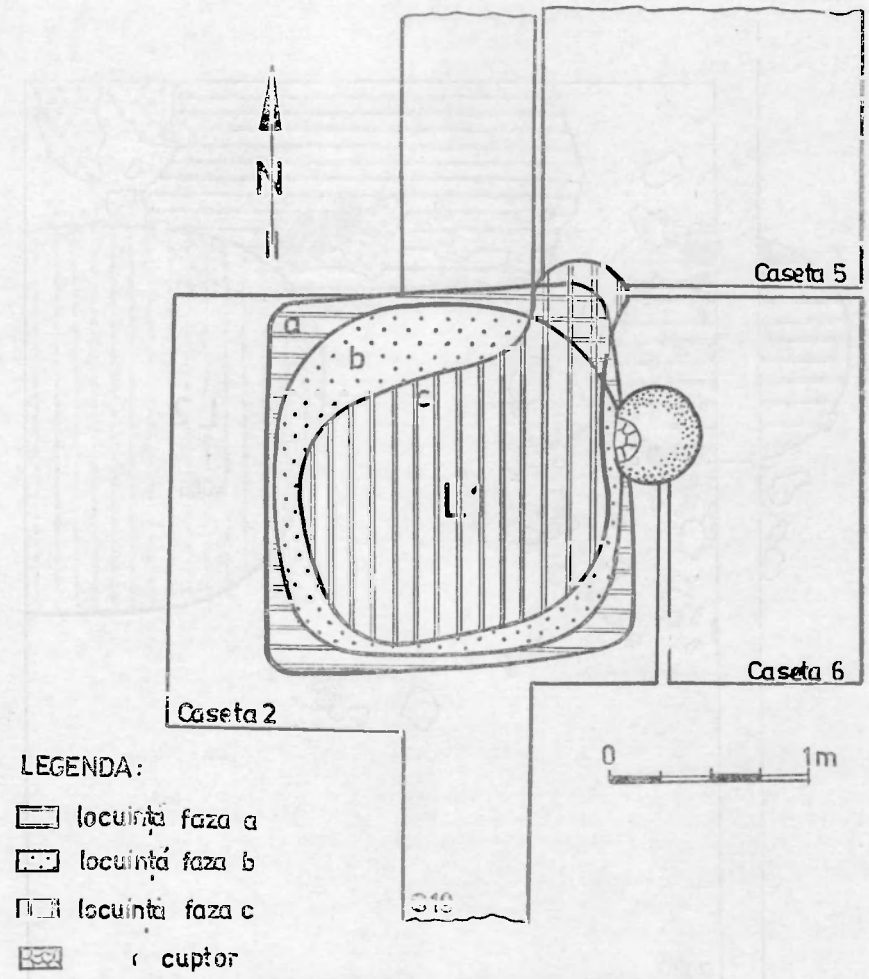

Fig. 4. Gornea — *Căunița de Sus*. Planul locuinței 1.

3,6 m². (fig. 5). Podeaua locuinței se afla la o adâncime de 0,85 m de la nivelul actual de călcare, parte adâncită a locuinței fiind însă doar de 0,40 m. Ceramica descoperită în umplutura gropii locuinței constituie inventarul preponderent. S-a constatat prezența cera-

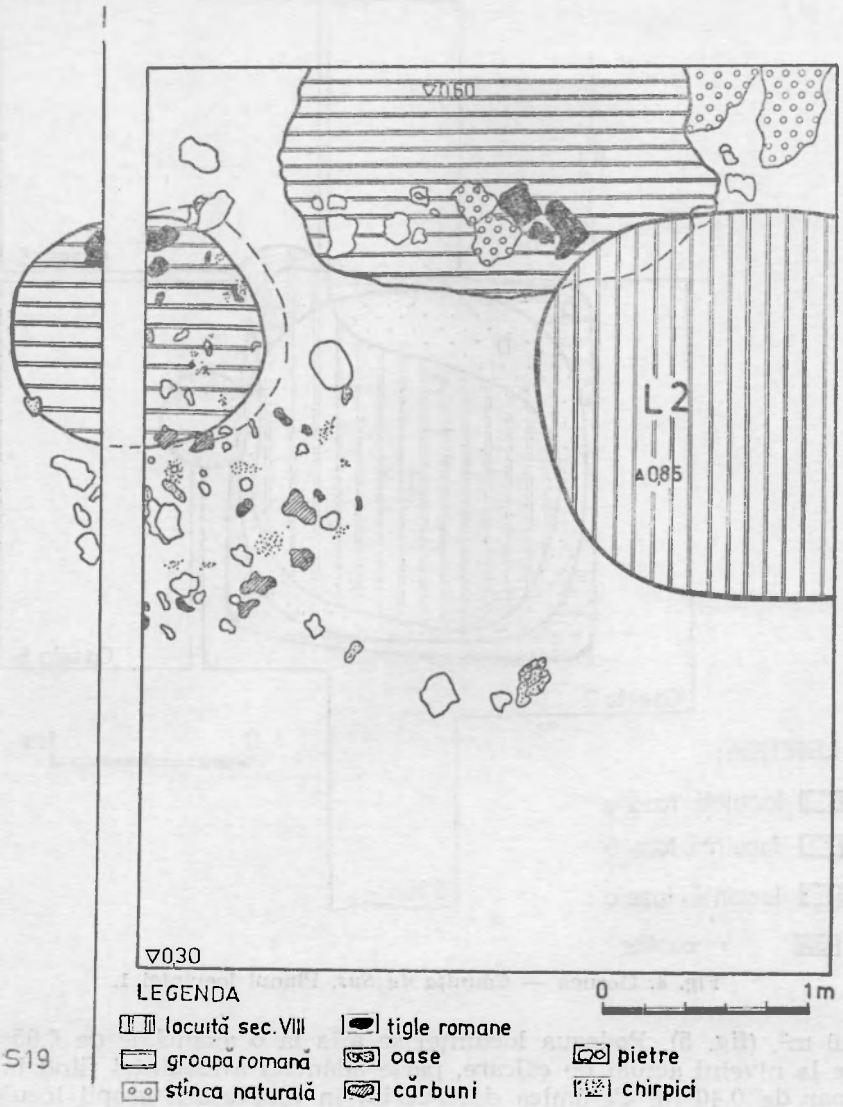

Fig. 5. Gornea — *Căunița de Sus*. Plan de situație de la L_2.

micii de aceeaşi factură ca în locuinţa 1 alături de care apar fragmente de vase lucrate într-o factură superioră.

Locuinţa 3 a fost identificată în extremitatea estică a secţiunii 22. Cercetarea arheologică nu a reuşit să ofere o imagine completă legată de planul şi structura acestui complex. Ea a avut o parte adâncită în pământ, surprinsă sub forma unei gropi de formă rotundă cu diametrul de 2 m care, se prelungea spre nord sub o formă neregulată (fig. 6). În colţul nord-estic a avut un cuptor, a cărui calotă s-a păstrat parţial. Vatra cuptorului a avut diametrul de 1,35 m. Groapa locuinţei a intersectat parţial o altă locuinţă (L4) a aşezării din veacul al VIII-lea. Nu s-a putut preciza relaţia cronologică dintre cele două complexe[30]. Materialul ceramic găsit în groapa locuinţei cuprindea fragmente de oale lucrate la roată decorate cu linii în val asociate cu benzi de linii paralele. Alături de ceramica lucrată la roată s-au găsit fragmente de vase lucrate cu mâna. În umplutura gropii locuinţei 3 de la Căuniţa de Sus împreună cu ceramica şi materialul faunistic a fost găsit un cercel din bronz cu capul terminat sub formă de spirală (pl. 21).

Locuinţa 4 a fost cercetată în imediata vecinătate a lui L3 pe care dealtminteri o şi intersecta în parte (fig. 6, A). Ea a avut o parte îngropată în pământ, surprinsă sub forma unei gropi de formă rectangulară, uşor rotunjită la colţuri. Groapa locuinţei măsura pe axe 2,80/2,30 m, iar pereţii acesteia se prezentau sub o formă puternic albiată. Adâncimea părţii îngropate din locuinţă se afla la 1,20 m măsurat de la nivelul actual de călcare (fig. 6, B, cu profilul locuinţei). Din inventarul de uz gospodăresc s-a păstrat un cuţit cu tăişul curb şi o foarfecă (pl. 22). În colţul nord-estic al gropii locuinţei s-au găsit doi cercei, unul din argint cu lunula decorată cu aplicaţiuni geometrice, celălalt din bronz cu pandantiv stelat cu un decor care imită tehnica granulaţiei (pl. 21).

Podoabele descoperite în L4 constituie importante jaloane cronologice pentru încadrarea aşezării de la *Căuniţa de Sus*.

Locuinţa 5 identificată în plan în $S_{\beta 3}$ a avut o groapă de formă ovală (fig. 7), care măsura pe axe 2,40/1,90 m. Inventarul locuinţei cuprindea ceramică şi o impresionantă cantitate de material faunistic[31]. Se remarcă un vas întreg găsit, decorat cu linii în val (fig. 14, 15).

Locuinţa 6 a surprins în parte o groapă romană de mai mari dimensiuni (fig. 8). Ea a avut, ca şi celelalte complexe de altfel, o

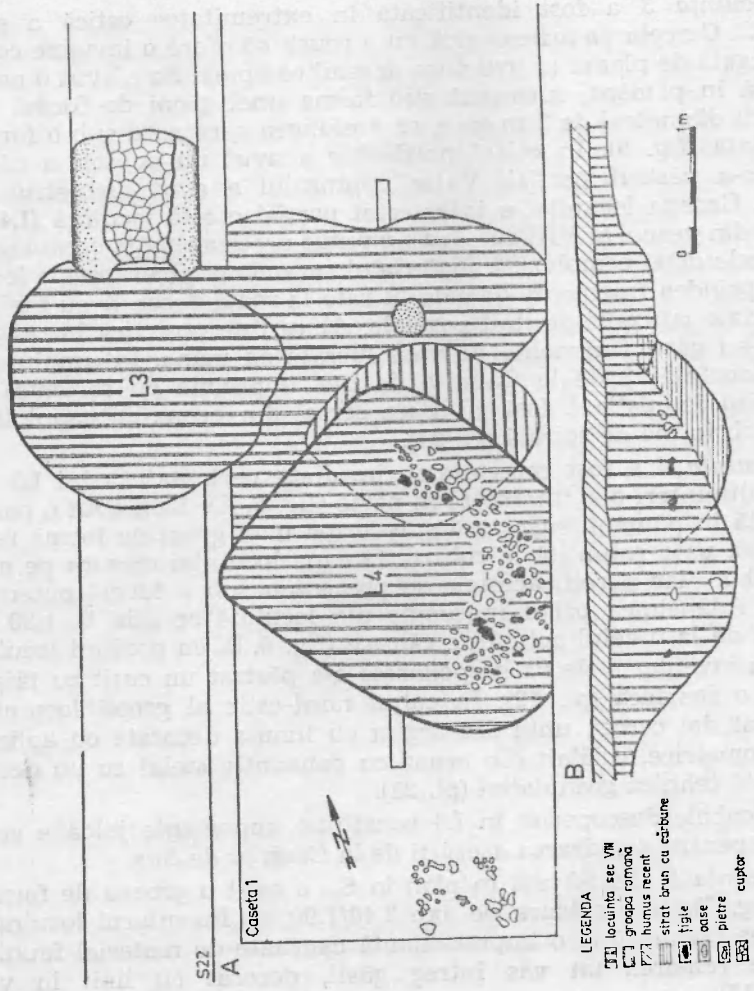

Fig. 6. Cornea — *Căunița de Sus*. A — Plan de situație de la L_3 și L_4; B — Profil stratigrafic de la L_3 și L_4.

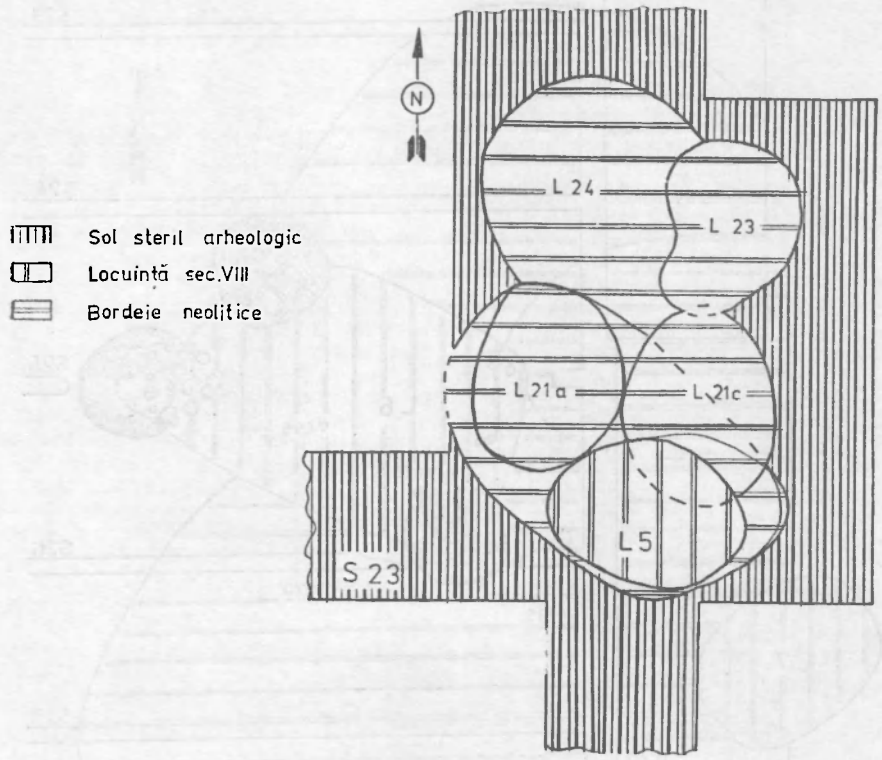

Fig. 7. Gornea — *Căunița de Sus*. Plan de situație de la L_5.

parte îngropată în pământ. Conturul gropii locuinței, surprins arheologic, a avut forma unui patrulater neregulat. El măsura pe laturile lungi 4,50/3,25 m. Cu excepția colțului nord-vestic, în toate celelalte a fost săpat și amenajat câte un cuptor (fig. 8). Astfel, cuptorul 1, amplasat în colțul nord-estic al locuinței, a avut dimensiunile de 1,35/1,40 m. Vatra acestuia a fost amenajată din țigle și cărămizi romane refolosite. Calota cuptorului se află la o înălțime de 0,30 m. În marginea sud-estică a complexului se află cuptorul 2 care a avut dimensiuni asemănătoare de 1,30/1,40 m și o înălțime a calotei de 0,35 m. La gura cuptorului s-au găsit mai multe pie-

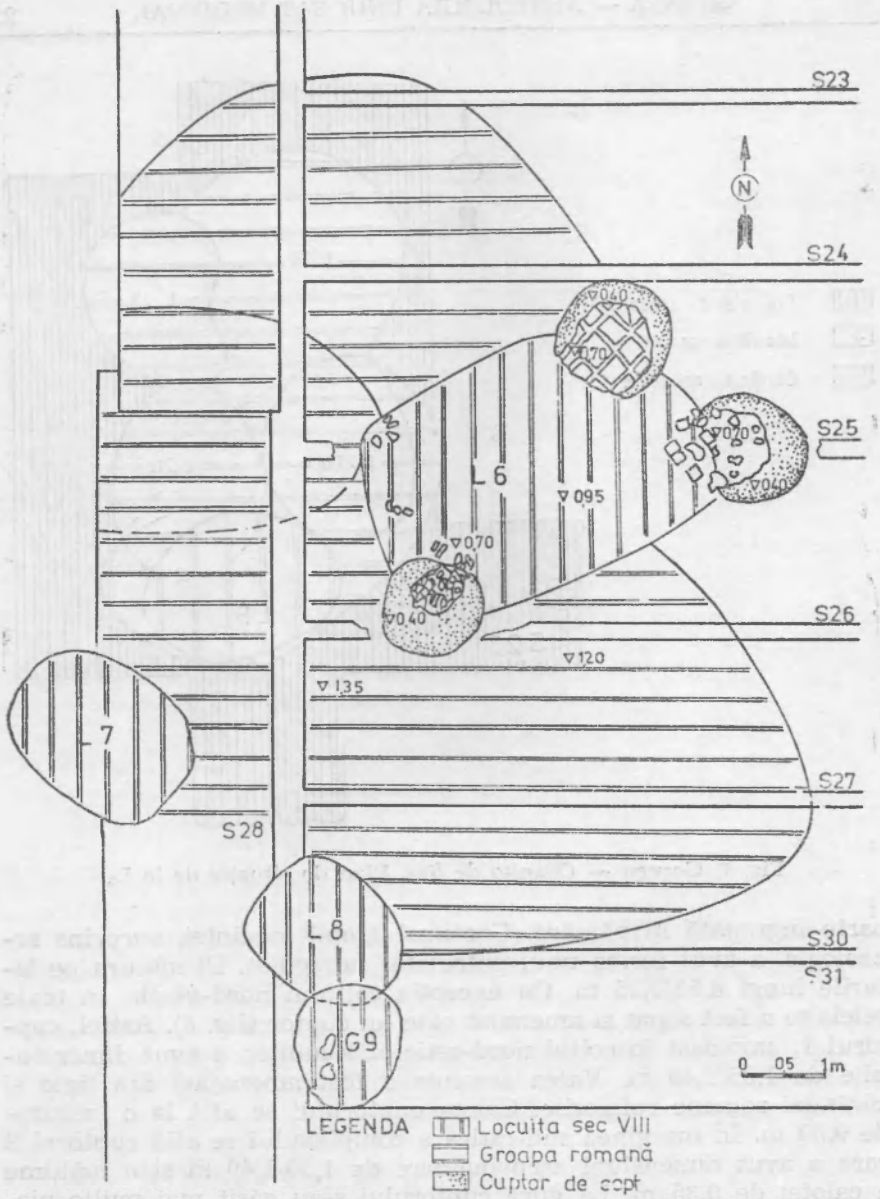

Fig. 8. Gornea — *Căunița de Sus*. Plan de situație de la L_6—L_8 și al gropii 9.

tre (fig. 8). Cuptorul 3 a fost săpat şi amenajat în colţul nord-vestic a lui L_6. El a avut o formă circulară cu diametrul de circa 1,25 m.

Inventarul locuinţei a fost format dintr-o mare cantitate de resturi menajere ce proveneau de la animale mari dar şi de la ovicaprine şi suine[39]. Ceramica constituie însă inventarul dominant al locuinţei. Se remarcă câteva fragmente provenite de la oale decorate cu brâuri de linii în val dispuse alternativ cu benzi de linii paralele ori numai cu linii în val (fig. 15, 16).

Locuinţa 7 a fost cercetată în imediata vecinătate a locuinţei 6 (fig. 8). Groapa locuinţei, de formă patrulateră, a avut dimensiunile de 2,70/1,80 m. Nu s-au surprins urmele stâlpilor de susţinere a pereţilor locuinţei. Stratigrafic, L_7 a suprapus în parte un complex roman (fig. 9).

În umplutura gropii de la L_7 s-au găsit câteva cuie, ce proveneau de la suprastructura acesteia, două lame de cuţit, resturi menajere şi ceramică. Un vas păstrat fragmentar provenea de la o oală de mari dimensiuni (fig. 17).

Locuinţa 8 a fost identificată în imediata vecinătate dintre L_6 şi L_7 fiind notată pe plan în secţiunea 28 şi 30 (fig. 8). Dimensiunile gropii locuinţei sunt foarte modeste, doar de 1,90/1,50 m, ceea ce semnifică o suprafaţă doar de 3 m². Ea întretăia în parte, o groapă notată în plan G_9. Cu toate că prezenta o suprafaţă utilă extrem de redusă, inventarul complexului L_8 (ceramică, un cuţit, resturi menajere) sugerează faptul că destinaţia sa a fost totuşi aceea de locuinţă. Este posibil ca groapa, notată în plan G_9, cu dimensiunile 1,60/1,25 m să facă parte din acelaşi complex împreună cu locuinţa 8.

Locuinţa 10 a suprapus în parte un cuptor roman de ars ţiglă. Conturul gropii locuinţei, datorită naturii solului greu delimitabil, acoperea o suprafaţă de aproape 9,66 m² (fig. 10).

Locuinţa 11 a fost identificată pe extremitatea terasei de la Căuniţa în malul actual al fluviului. Din această cauză nu s-a putut preciza suprafaţa exactă a locuinţei. S-a recuperat din inventarul acesteia material faunistic şi ceramică. Ea delimitează extremitatea de sud, cunoscută, a aşezării din veacul al VIII-lea de la *Căuniţa de Sus.*

Terasa Dunării de la Căuniţa nu a fost investigată arheologic exhaustiv pentru a delimita exact hotarul vetrei aşezării din veacul al VIII-lea, dispunerea locuinţelor. S-au obţinut doar câteva

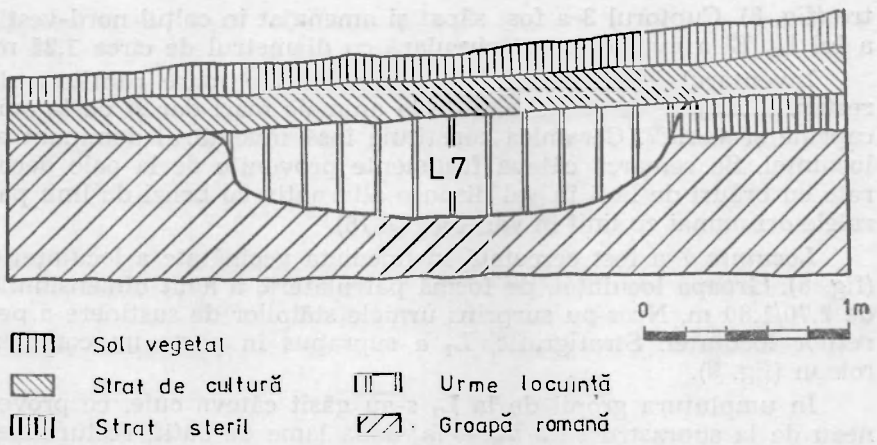

Fig. 9. Gornea — *Căunița de Sus*. Profilul stratigrafic al secțiunii 28.

puncte de reper care sugerează un nucleu de aproape 15 000 m² pentru vatra așezării. Analiza comparativă cu structura unor așezări contemporane situate în zone mai mult ori mai puțin apropiate de spațiul Dunării de jos bănățene nu credem că ar fi relevant pentru situația de la Gornea.[33]

Cercetările din așezarea de la Căuniță de Sus au oferit elemente pentru cunoașterea și reconstituirea imaginii unei locuințe din această epocă. Asupra acestei chestiuni legate de tipologia locuinței din veacul al VIII-lea, pe baza cercetărilor de la Gornea vom zăbovi în cele ce urmează. Se cere făcută de la bun început, o precizare legată de terminologia sub care sunt denumite în istoriografie locuințele investigate arheologic. Nu există până la momentul actual un consens între arheologii, istoricii ori etnologii care au studiat locuințele îngropate în pământ cu privire la denumirea și criteriile de departajare tipologică a acestora. Termenii frecvent utilizați, sunt cei de *bordei, semibordei, locuințe îngropate, locuințe semiadâncite, locuințe cu prispă naturală*[34].

Locuințele de la Gornea au o parte amenajată în pământ, reprezentată printr-o groapă rectangulară cu adâncimi cuprinse între 0,40—0,60 m. Ca atare, tipologic, ele se încadrează în categoria locuințelor puțin adâncite în pământ. Pe baza analogiilor etnografice ele au fost socotite *locuințe de suprafață cu podeaua ușor adân-*

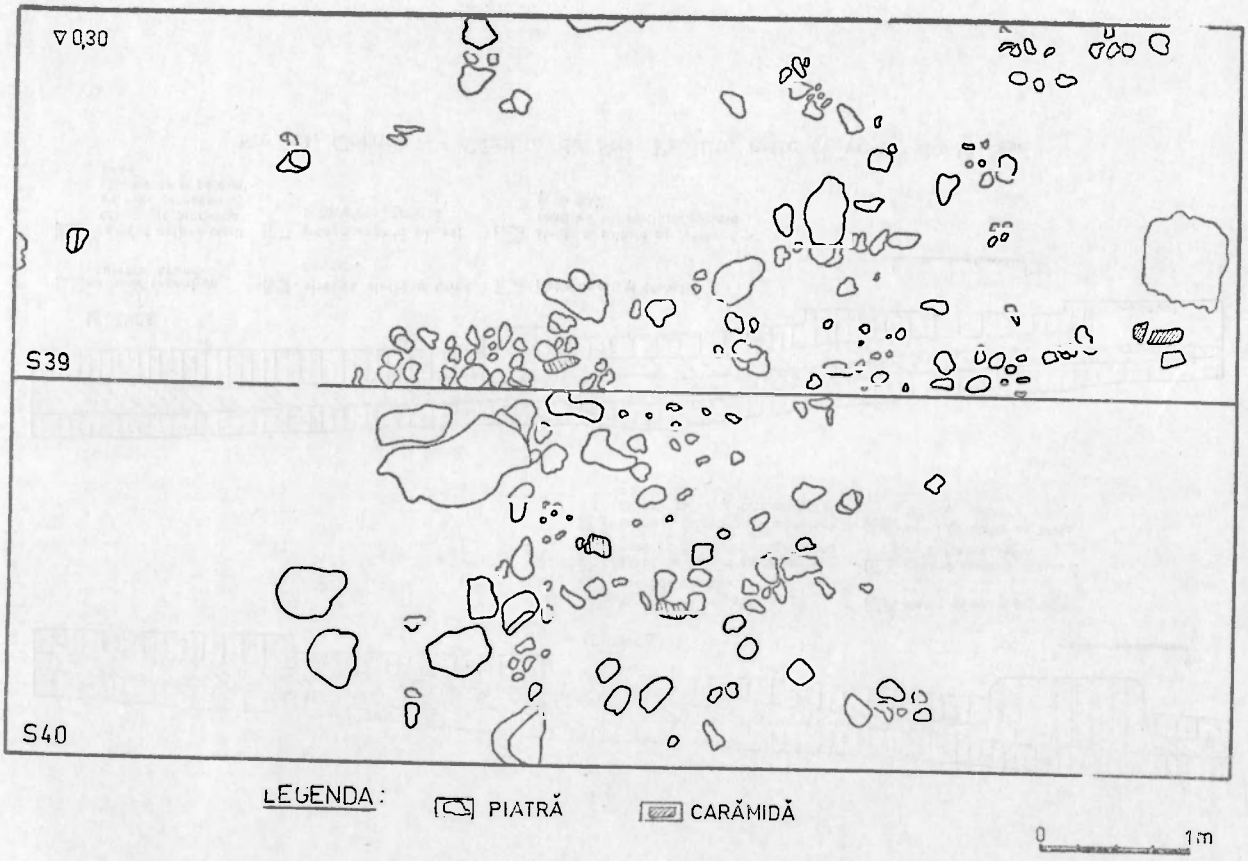

Fig. 10. Gornea — *Căunița de Sus*. Plan de situație de la S_{39}—S_{40} cu zona locuinței 10.

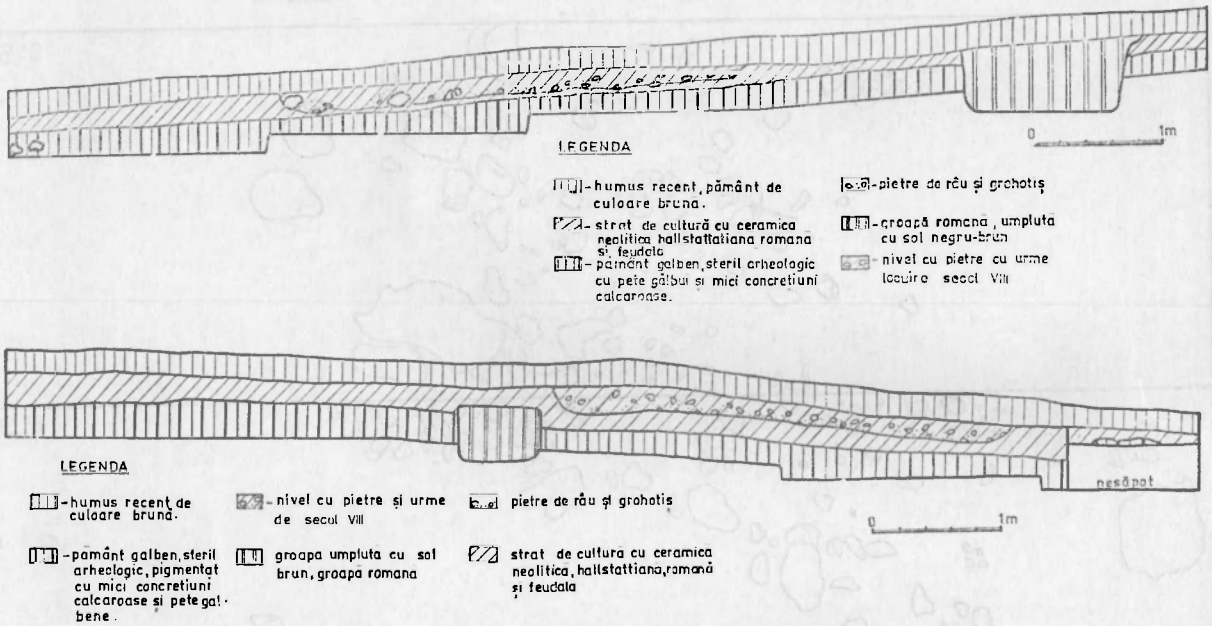

Fig. 11. Gornea — *Căunița de Sus*. Profilul estic și vestic de la S_{39}.

cită[35]. Acest tip de locuință are o lungă tradiție în timp și a persistat până în epoca medievală târzie. La începuturile evului mediu aceste complexe de locuit se întâlnesc pe vaste spații ale Europei, utilizate în medii etnice diverse. În secolele VII—IX din zonele învecinate Banatului, precum Oltenia și Transilvania sau mai îndepărtate, locuința puțin adâncită alături de locuința de tip bordei domină peisajul așezărilor rurale[36].

Cercetarea arheologică a ridicat o serie de întrebări legate de aspectul în elevație al locuinței de acest tip. S-a constatat astfel că din punct de vedere structural toate locuințele de la Gornea au fost construcții monocelulare. Podeaua și groapa au fost săpate în lutul galben, delimitând cu claritate conturul acestora. Coeziunea puternică a solului și adâncimea mică a părții îngropate din locuință nu a făcut necesară căptușirea pereților cu material lemnos. Pe marginea gropii locuințelor sau în interiorul acestora săpătura arheologică nu a surprins urmele unor gropi de pari ori stâlpi de susținere a pereților.

Această observație ne îndreptățește să presupunem că pereții locuinței erau ridicați pe tălpi din lemn așezate direct pe sol. Informațiile obținute prin cercetarea arheologică, coroborate cu mărturiile din așezările contemporane învecinate de la Ilidia, Moldova Veche au oferit un suport pentru reconstituirea imaginii unei locuințe din secolul al VIII-lea din Clisura Dunării.

Observația fundamentată de I. Uzum privind construcția locuințelor de la Gornea, pe stâlpi de lemn înfipți în pământ, ale căror urme ar fi fost surprinse în centrul și pe marginea unor bordeie nu are un suport real fiind infirmată de realitatea arheologică[37]. Tehnica de construcție a locuințelor cu podeaua puțin adâncită sau chiar a celor de tip bordei, întâlnite așa cum aminteam pe vaste spații europene a fost adaptată condițiilor naturale avute la îndemână[38].

Instalațiile pentru foc amenajate în interiorul locuințelor au constituit una din problemele importante la care arheologia medievală a trebuit să ofere răspuns. Trei dintre locuințele investigate la Gornea — Căunița de Sus, L_2, L_7 și L_8 nu au avut nici un fel de instalații pentru încălzit sau gătit (vetre, cuptoare, etc.). În lipsa unor indicii oferite de cercetarea arheologică este foarte dificil de oferit un răspuns referitor la modul de încălzire în perioada rece a anului a unei astfel de locuințe.

Locuința 1 și 6 au fost prevăzute cu unul sau mai multe cuptoare amenajate într-unul din colțuri. Cuptorul din L_1 a fost săpat și amenajat pe latura vestică a locuinței. Vatra acestuia avea o formă rotunjită cu dimensiunile de 0,80 m, calota cuptorului fiind prăbușită în bună parte. Locuința 6 a avut amenajate trei cuptoare, săpate în stratul de lut galben. Vatra cuptoarelor de formă ovală sau rotundă avea dimensiuni de 1,30/1,40 m și înălțimea calotei era de 0,35 m.

Locuința 1 a avut inițial un cuptor din piatră în colțul nord-estic. Cuptoare din piatră amenajate în interiorul unor locuințe din secolele VIII—IX se cunosc bunăoară în așezările de la Ilidia[39], Comana de Jos[40], Fărcașu de Sus[41] și altele[42]. Acest tip de cuptor, care a avut o lungă tradiție a fost cunoscut pe vaste spații din Europa atât în mediul slav cât și la populația romanică[43].

Cuptorul de lut cu bolta semisferică, cercetat la Gornea în L_1 și L_3, L_6, este frecvent întâlnit în așezările din secolele VIII—IX din Moldova[44], Transilvania[45], ori din spațiul sud-carpatic[46]. Apariția frecventă a acestui tip de cuptor începând cu sfârșitul veacului al VIII-lea și începutul veacului următor în cadrul așezărilor a fost legată de mișcarea valului slav[47].

INVENTARUL LOCUINȚELOR DIN AȘEZAREA DE LA „CĂUNIȚA DE SUS"

Podoabe și arme

Obiectele de podoabă găsite în inventarul locuințelor sunt reprezentate de cerceii descoperiți în L_3 și L_4 precum și de fragmentele de brățară din L_1. Cercelul din L_3 a fost lucrat dintr-un fir subțire, răsucit la unul din capete sub forma unei spirale (pl. 21). Deși a fost găsit ușor deformat ele se înscrie într-o serie tipologică bine definită. Acest tip de cercel răsucit se întâlnește începând din epoca avară târzie și până în prima jumătate a secolului al XI-lea[48]. Podoabe asemănătoare se cunosc din cimitirul 2 de la Bratei din sec. VII—VIII, din morminte avare din Transilvania din aceeași perioadă[49]. În necropolele de la Obârșia Nouă[50], Satu Nou și Frățești[51] s-au găsit în inventarul unor morminte atribuite secolelor VIII—IX cercei cu decor spiral la unul din capete. Moda acestei podoabe a persistat din veacul al VIII-lea până în secolele IX—X

în lumea slavă așa cum o dovedesc podoabele descoperite în necropolele din Bulgaria, Serbia și Panonia[52].

Cercelul semilunar din argint găsit în inventarul locuinței 4 a fost decorat cu fir care sugerează tehnica filigranului (pl. 21). Celălalt cercel realizat prin turnare avea lunula decorată cu aplicațiuni triunghiulare care sugerau și imitau un ornament în tehnica granulației (pl. 21). Originea acestor podoabe trebuie căutată în lumea bizantină de unde s-au răspândit prin căile comerciale care legau sud-estul european cu centrul continentului[53].

Tipologic cercelul cu lunulă simplă se înscrie într-o serie cu descoperiri asemănătoare la Moigrad, Ciumbrud, Cornești[54]. Cercelul cu lunulă decorată cu granulații turnate dispuse într-o formă triunghiulară are analogii foarte apropiate cu podoabele din necropola de la Gîrlița[55], cu cei din valea Dunării de la Korbovo[56]. Moda acestor podoabe a apărut încă în secolele VI—VII așa cum o dovedesc numeroasele descoperiri, cuprinzând vaste spații din Peninsula Balcanică și până în Europa centrală[57]. Descoperirile de la Korbovo, din sudul Dunării au fost atribuite secolului al VIII-lea eventual începutului secolului al IX-lea[58]. Datarea cerceilor de la Gornea, pe baza analogiilor cu podoabe descoperite în zona Dunării de jos, se poate circumscrie veacului al VIII-lea.

Vârful de săgeată din inventarul locuinței 1 de la Gornea are similitudini în descoperirile din morminte avare, sau în morminte slave și bulgare din secolele VIII—IX[59]. În așezările din aceeași perioadă (sec. VIII—IX) din Oltenia au apărut vârfuri de săgeți de același tip[60].

Obiecte de uz casnic

Locuințele investigate din așezarea de la Gornea—Căunița de Sus au avut un inventar gospodăresc modest, rareori alături de vasele utilizate la gătit și băut s-au găsit și alte obiecte de uz casnic. Cuțitele reprezintă obiectul cel mai des întâlnit. S-au găsit cinci exemplare, majoritatea fragmentare, în locuințele de la Căunița. Lama cuțitelor a avut o lungime de 10 cm și o lățime de 1—2 cm. Coada cuțitelor era scurtă și îngustă și a fost fixată într-un mâner de lemn.

Pentru obiectele de uz casnic din inventarul locuinței 4 s-a găsit și o foarfecă al cărei corp era lucrat dintr-o singură lamă (pl. 22). Tipologic exemplarul de la Gornea se înscrie într-o serie

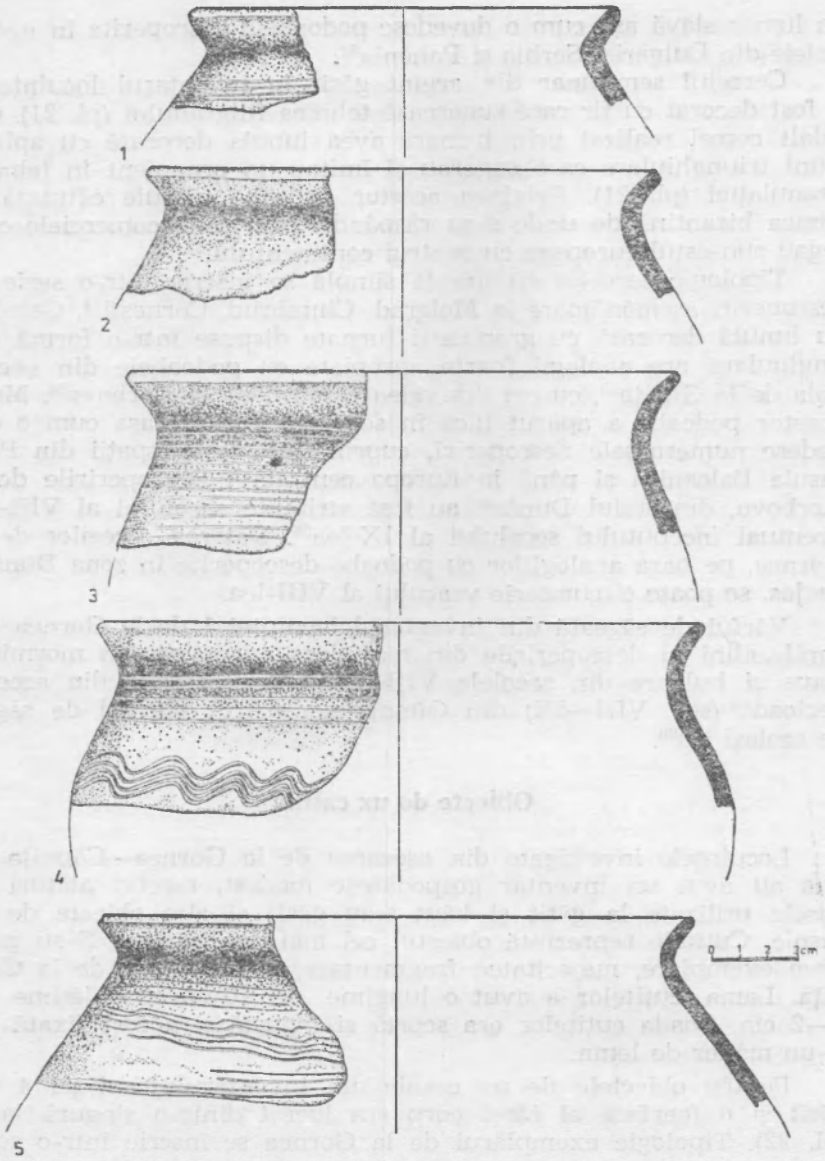

Fig. 12. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Ceramică din L$_1$.

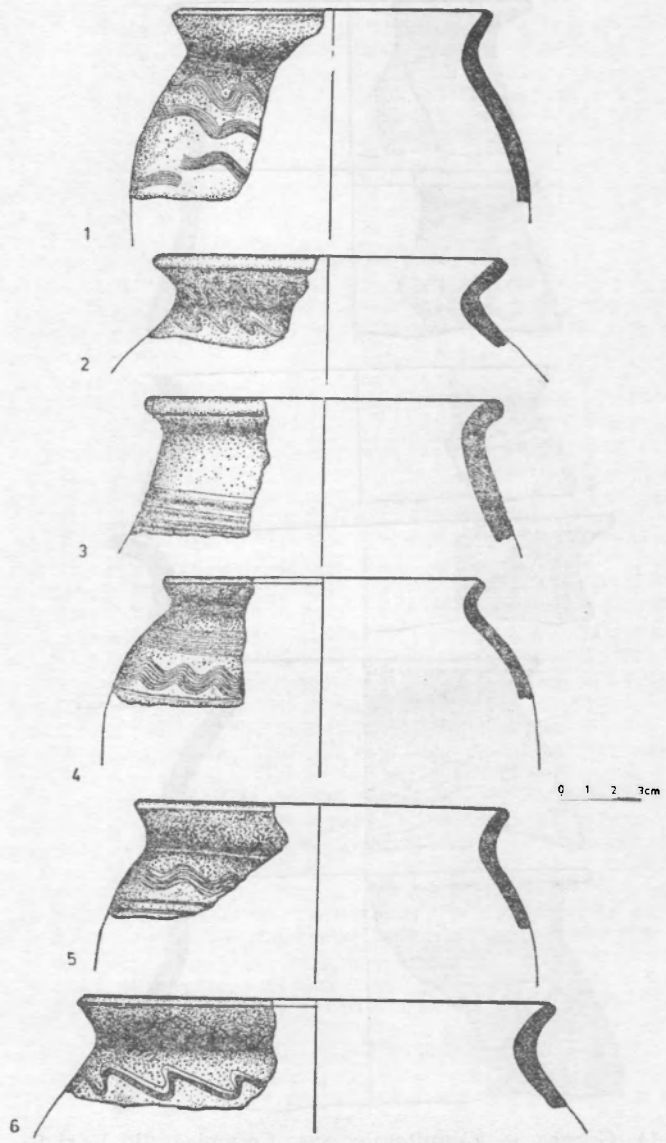

Fig. 13. Gornea — *Căunița de Sus*. Ceramică din inventarul locuinței 4.

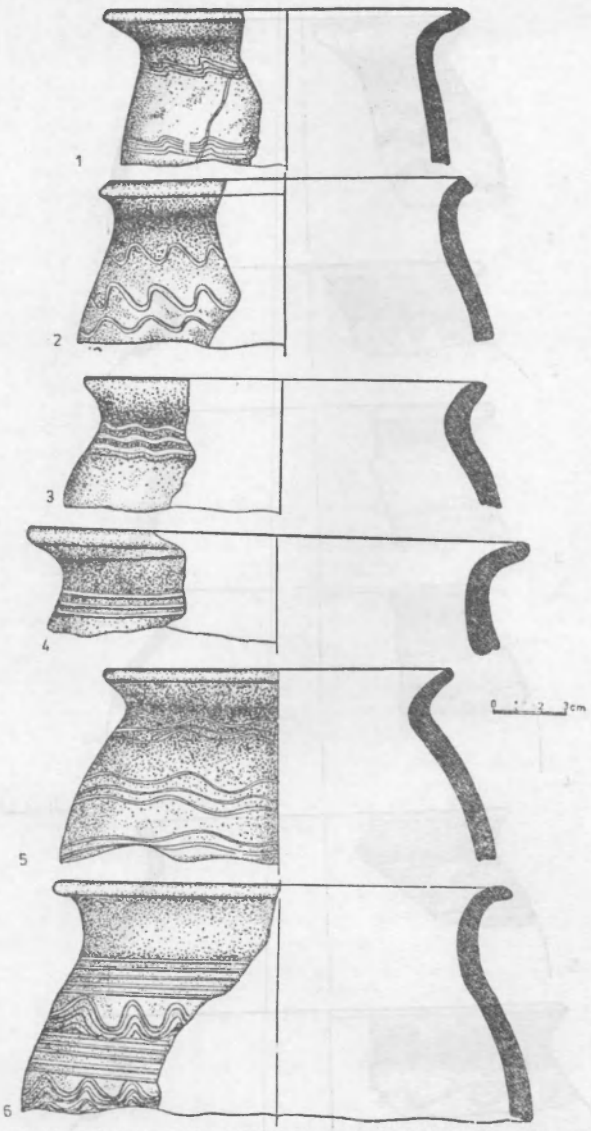

Fig. 14. Gornea — *Căunița de Sus*. Ceramică din L_5 și L_6.

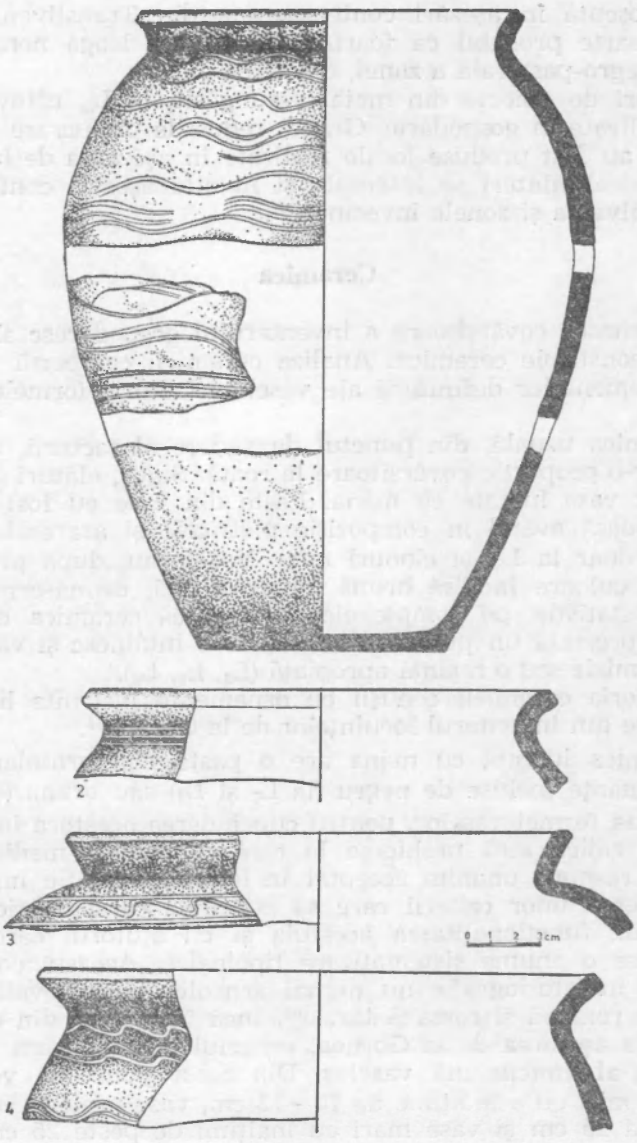

Fig. 15. Gornea — *Căunița de Sus.* Ceramică din L_f și L_g.

bine cunoscută în așezări contemporane din Transilvania și alte zone[61]. Foarte probabil că foarfeca din L_4 se leagă nemijlocit de economia agro-pastorală a zonei, creșterea oilor.

Alături de obiecte din metal s-au găsit, la L_5, câteva obiecte din os utilizate în gospodărie. Gradul redus de prelucrare sugerează faptul că au fost produse locale realizate în așezarea de la Gornea, așa cum dealtminteri se întâmpla și în alte așezări contemporane din Transilvania și zonele învecinate[62].

Ceramica

Majoritatea covârșitoare a inventarului gospodăresc al unei locuințe o constituie ceramica. Analiza ceramicii comportă o discuție asupra elementelor definitorii ale vaselor: factura, formele și ornamentele.

Ceramica uzuală, din punctul de vedere al facturii, a fost lucrată, într-o proporție covârșitoare la roată. Sigur, alături de aceasta s-au găsit vase lucrate cu mâna. Pasta din care au fost modelate este nisipoasă având în compoziție pietricele și arareori, cum s-a constatat doar la L_8, și cioburi mici. Vasele au, după procesul de ardere, o culoare închisă brună, negru-brună, brună-cenușie. S-a constatat statistic, pe complexele studiate că ceramica de nuanță închisă reprezintă un procent de 80%[63]. Se întâlnesc și vase de culoare cărămizie sau o nuanță apropiată (L_3, L_5, L_6).

Categoria ceramicii cenușii cu ornamente lustruite lipsește cu desăvârșire din inventarul locuințelor de la Gornea[64].

Ceramica lucrată cu mâna are o pastă mai grosolană și are aceleași nuanțe închise de negru (la L_3 și L_4) sau brună (la L_5, L_6).

Analiza formei vaselor, pentru cuprinderea acestora într-o serie tipologică ridică încă probleme la care arheologia medievală n-a oferit un răspuns unanim acceptat în istoriografie. Se impune din start alegerea unor criterii care să cuprindă caracteristici tehnice ale vasului, funcționalitatea acestuia și cu ajutorul cărora să se poată opera o anume sistematizare tipologică. Această chestiune a preocupat în istoriografie nu numai arheologia medievală ci și în arheologia romană și romană târzie[65]. Încă în studiul din anul 1978 referitor la așezarea de la Gornea, criteriul pe care l-am adoptat a fost acela al *dimensiunii* vaselor. Din acest punct de vedere am avea vase mici cu o înălțime de 10—12 cm, vase mijlocii cu înălțimi de până la 25 cm și vase mari cu înălțimi de peste 25 cm. Forma

predominantă atât în cadrul ceramicii lucrate cu mâna cât și în cadrul ceramicii la roată, o constituie *oala* simplă, fără mănușă. Se disting mai multe variante ale acestui tip de vas determinate de înălțime, diametrul gurii și profilul oalei.

a) *Oala mică* cu un diametru la gură de 10 cm și o înălțime de circa 11 cm, întâlnită în inventarul locuințelor 5—6 (fig. 16). Aceasta are corpul bombat, gâtul vasului este scurt, puternic profilat la interior.

b) *Oala mijlocie* reprezintă vasul cel mai frecvent găsit în inventarul locuințelor de la Gornea. Vasele au de obicei corpul svelt înalt în jur de 20 cm și o deschidere a gurii de 14—16 cm. Reprezentative sunt exemplarele din L_4, L_{5-6}. Pereții vaselor au grosimi cuprinse între 0,5—1 cm (fig. 13). Ornamentele au fost dispuse pe jumătatea superioară a vasului începând chiar de pe buza acestuia.

c) *Oalele mari* au înălțimi ce depășesc 25 cm. Vasele au corpul svelt, asemeni unui borcan, buza uneori este foarte scurtă și răsfrântă oblic (fig. 15) alteori este lată pornind oblic din gâtul scurt al vasului (fig. 12). Deschiderea la gură a oalelor din această categorie este cuprinsă între 19—24 cm. Registrul cu ornamente cuprinde gâtul și zona superioară a vasului. S-au întâlnit aceste forme de vase în inventarul locuințelor 5—6 și 7 mai frecvent.

d) *Ulciorul*, păstrat fragmentar s-a întâlnit doar în cadrul locuinței 2. Vasul a fost lucrat din pastă cărămizie fiind decorat cu linii în val dispuse de pe buză până pe corpul bombat al acestuia.

Contrar celor afirmate în studiul despre așezarea de la Gornea—Căunița nu se poate dovedi existența unor vase joase, deschise precum strachina, castronul și nici al amforei[66].

Decorul ceramicii a fost realizat prin inciziuni în pasta crudă înainte de ardere. Tipologic, motivele ornamentale se pot grupa în trei categorii:

a) linii paralele;

b) linii în val;

c) motive asociate.

Cea dintâi categorie o gamă variată de motive de la linia simplă, banda de linii incizate sau o asociere de benzi de linii paralele (fig. 20). Liniile în val au fost dispuse simplu, câte una, asociate sub forma unor benzi în val. Motivele asociate constau din gruparea alternativă a benzilor de linii în val cu cele paralele (fig. 20).

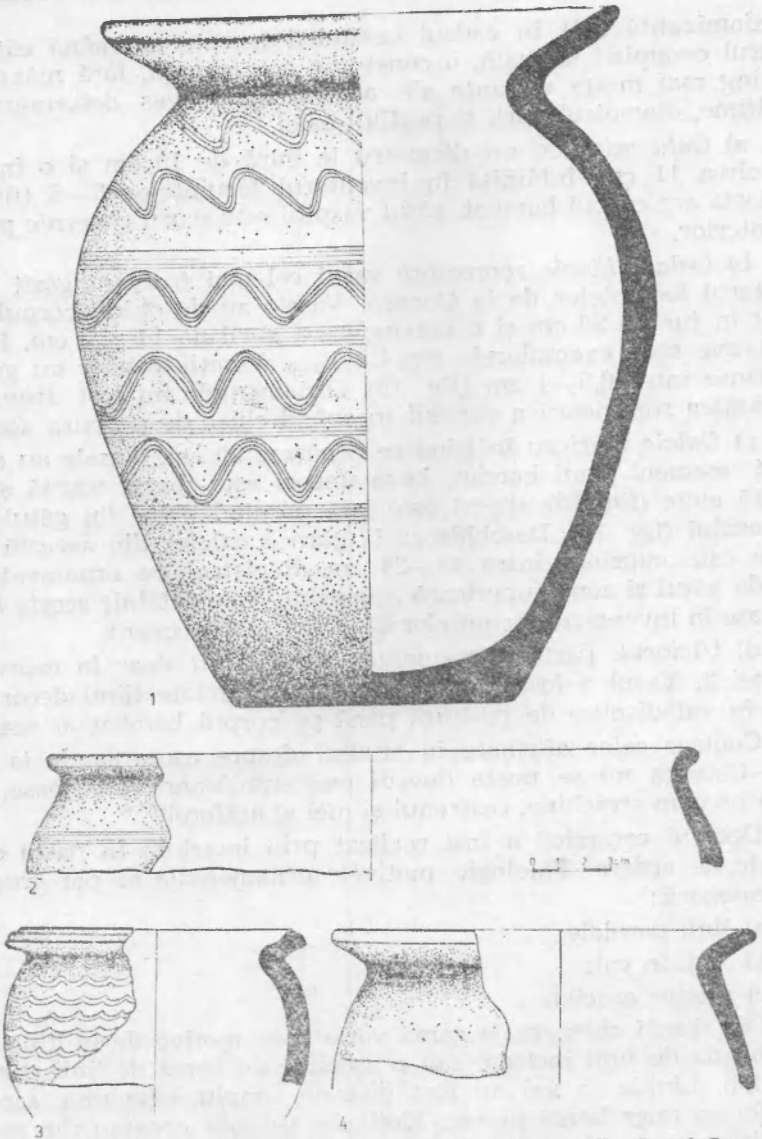

Fig. 16. Gornea — *Căunița de Sus.* Ceramică din L_5 și L_6.

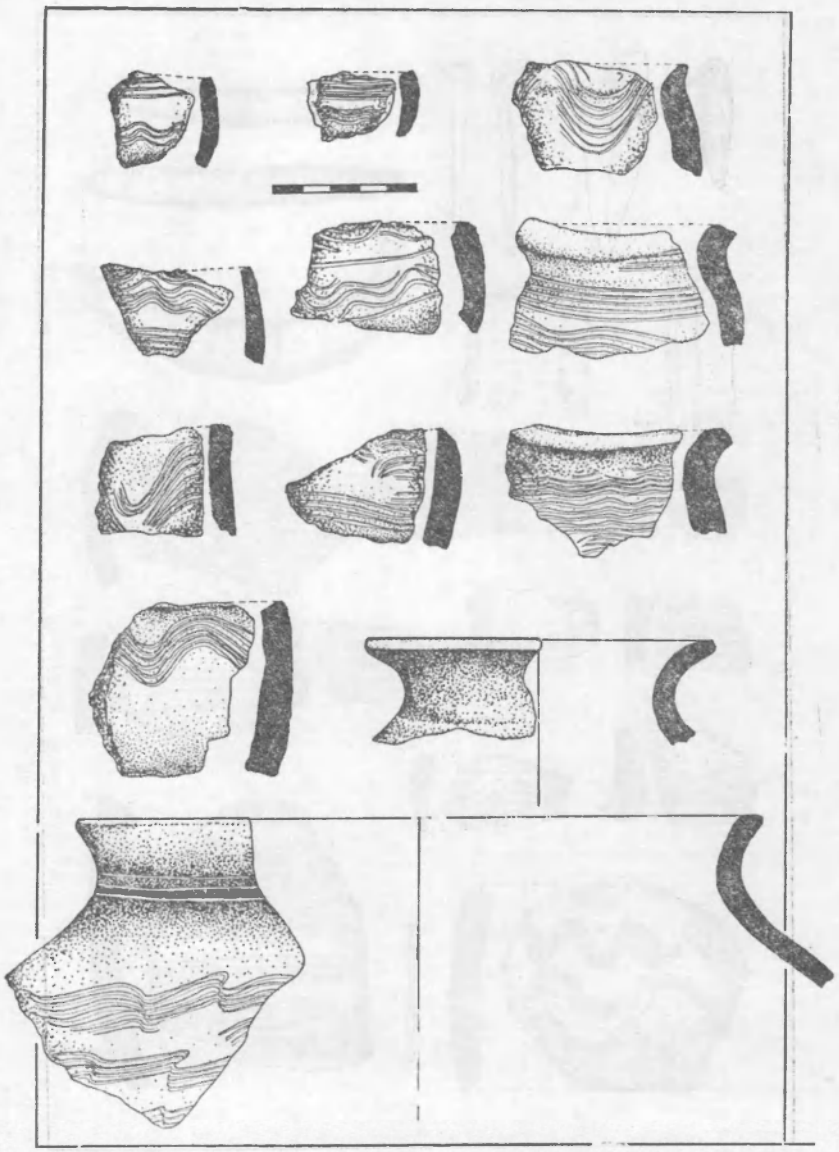

Fig. 17. Gornea — *Căunița de Sus.* Ceramică din L_7 (după I. Uzum).

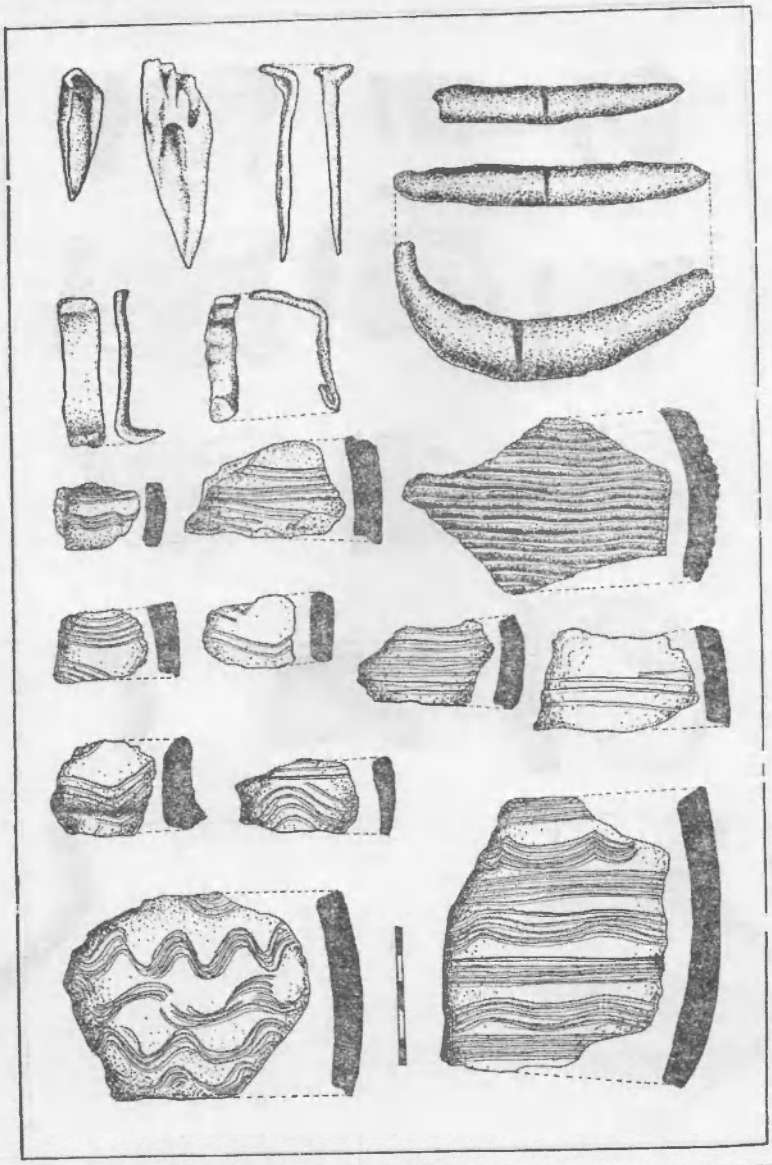

Fig. 18. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Ceramică din L_7 (după I. Uzum).

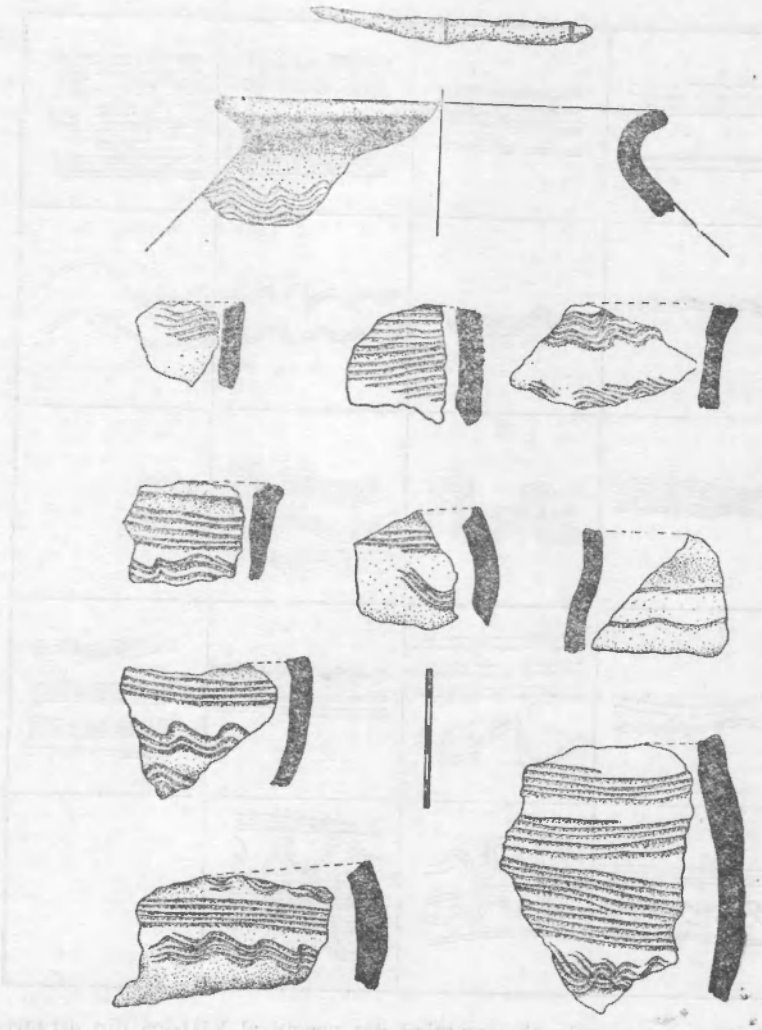

Fig. 19. Gornea — *Căunița de Sus*. Ceramică din L_I (după I. Uzum).

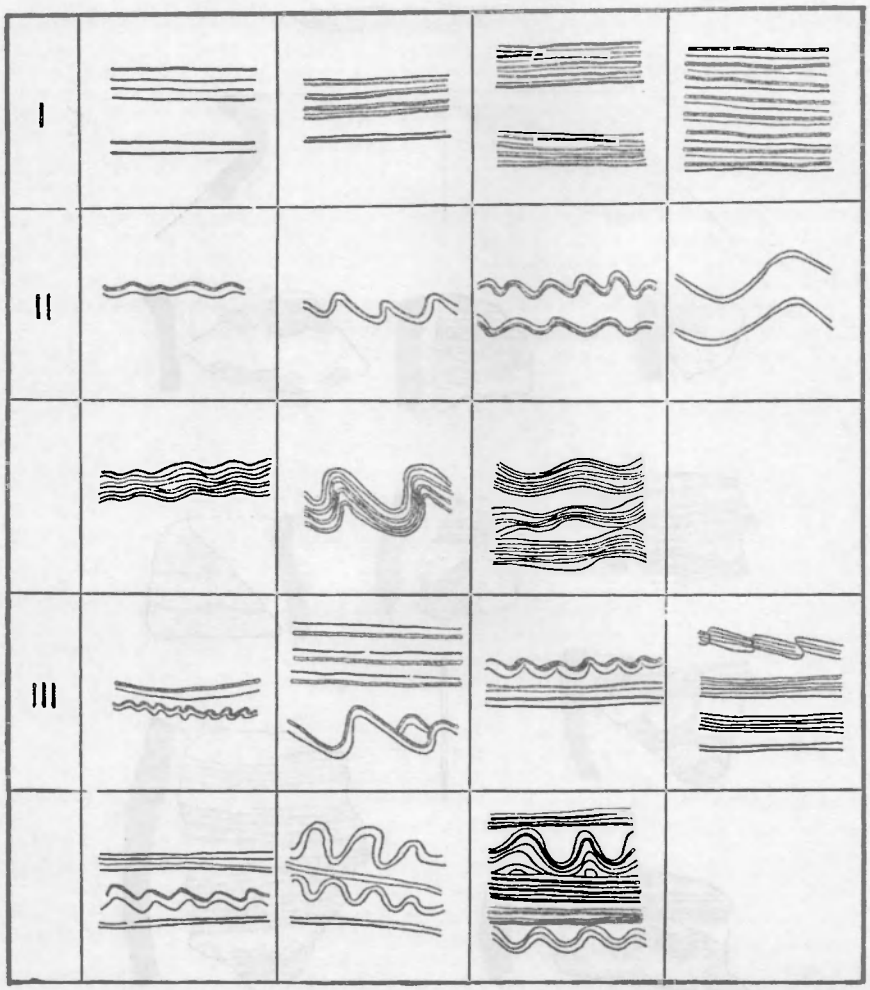

Fig. 20. Motive ornamentale ale ceramicii din veacul al VIII-lea din așezarea de la Gornea.

II. VATRA AŞEZĂRII MEDIEVALE (SEC. XI—XIV)

Cercetarea arheologică a satului medieval presupune o investigare a vetrei aşezării, a necropolelor contemporane precum şi a fortificaţiei feudalului sau colectivităţii şi a monumentelor de cult[1]. O parte din aceste elemente care formează în ansamblu imaginea globală asupra habitatului dintr-o anumită zonă au fost identificate şi cercetate arheologic pe terasele Dunării de la Gornea.

Vatra satului medieval, începând din secolele XI—XII şi până în veacul al XIV-lea a fost identificată pe teren de-a lungul albiei pârâului Cameniţa pe o suprafaţă de circa 350/200 m (fig. 2). Această zonă este denumită în toponimia locală sub numele de *Zomoniţă*, *Pod Păzărişte* şi *Ţărmuri*. Din suprafaţa de peste 7 000 de m² a vetrei aşezării medievale a fost investigată arheologic doar o zecime din întindere.

Săpăturile arheologice de la Zomoniţa şi Ţărmuri, executate cu preponderenţă între anii 1974—1978, au avut caracterul unor cercetări de salvare şi sondaje. Cele dintâi vestigii medievale au fost semnalate la *Zomoniţa* în anul 1973 când a fost identificată o locuinţă. Cercetările propriu-zise s-au desfăşurat în acest sector de la Gornea în anii 1974—1975, în perioada următoare s-au executat doar sondaje. Locuirea medievală de la *Zomoniţă* a fost puternic afectată de lucrările unei cărămidării care prin excavaţiile făcute a distrus complexe arheologice pe o bună parte din lunca pârâului Cameniţa.

Se cuvine subliniat în acest context un alt aspect al cercetării. Mijloacele materiale şi financiare de care a dispus conducătorul şantierului, grupul extrem de restrâns de cercetători şi colaboratori specialişti în perioada 1974—1975 nu au permis executarea unor săpături arheologice de amploare concomitent la *Căuniţa de Sus* şi la *Zomoniţă*. Chiar în aceste condiţii s-a reuşit să se investigheze arheologic în anii 1974—1975 o suprafaţă de 250 m², care a ajuns până în final la 350 m². Au fost identificate şi săpate la Zomoniţă

Ceramica lucrată cu mâna — din aşezarea de la Gornea se remarcă doar din punct de vedere al facturii de cea lucrată la roată, formele şi ornamentele fiind identice.

De pe podeaua locuinţei 1 au fost recuperate două fragmente ceramice apreciate drept importuri bizantine de la sudul Dunării[67]. Unul dintre acestea provine de la un vas smălţuit, celălalt are culoare portocalie, nesmălţuit.

Analiza inventarului locuinţelor a oferit câteva repere pentru încadrarea cronologică a aşezării de la Gornea. Analogii îndeosebi pentru arme şi podoabe şi pentru ceramica uzuală cu descoperiri similare din zonele apropiate, în măsura în care a fost posibil, converg pentru datarea locuirii în cursul veacului al VIII-lea.

În stadiul actual al cercetării aşezarea de la Gornea din veacul al VIII-lea reprezintă încă singura aşezare din spaţiul bănăţean investigată arheologic.

Datele obţinute, sigur cu limitele impuse de o cercetare parţială, formează cea dintâi documentaţie accesibilă pentru cunoaşterea unor aspecte dintr-o aşezare din veacul al VIII-lea din Banat.

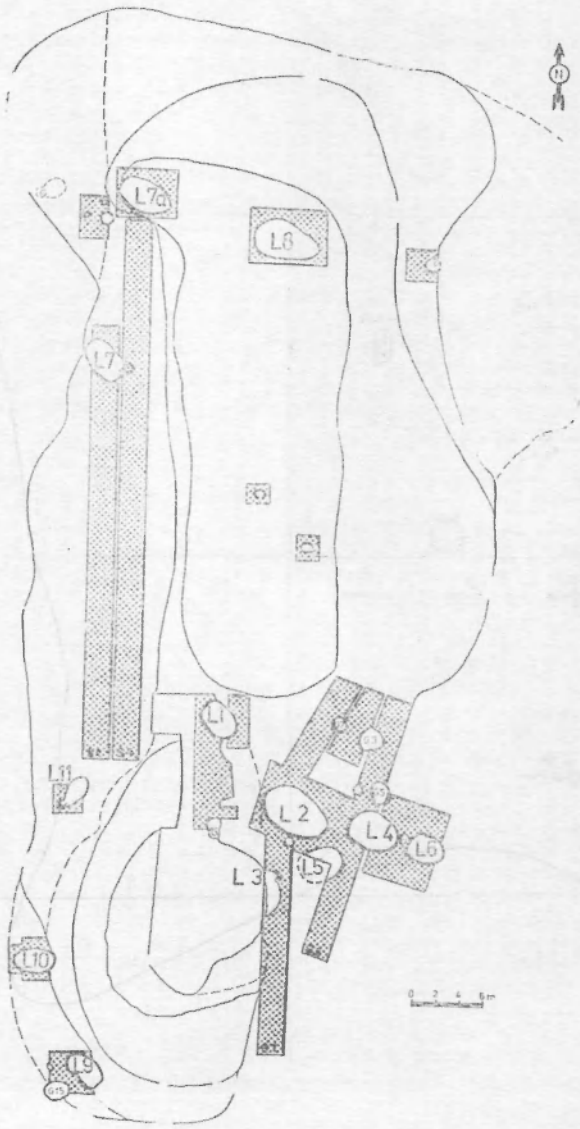

Fig. 21. Gornea — *Zomoniță*. Plan de situație cu amplasarea complexelor arheologice.

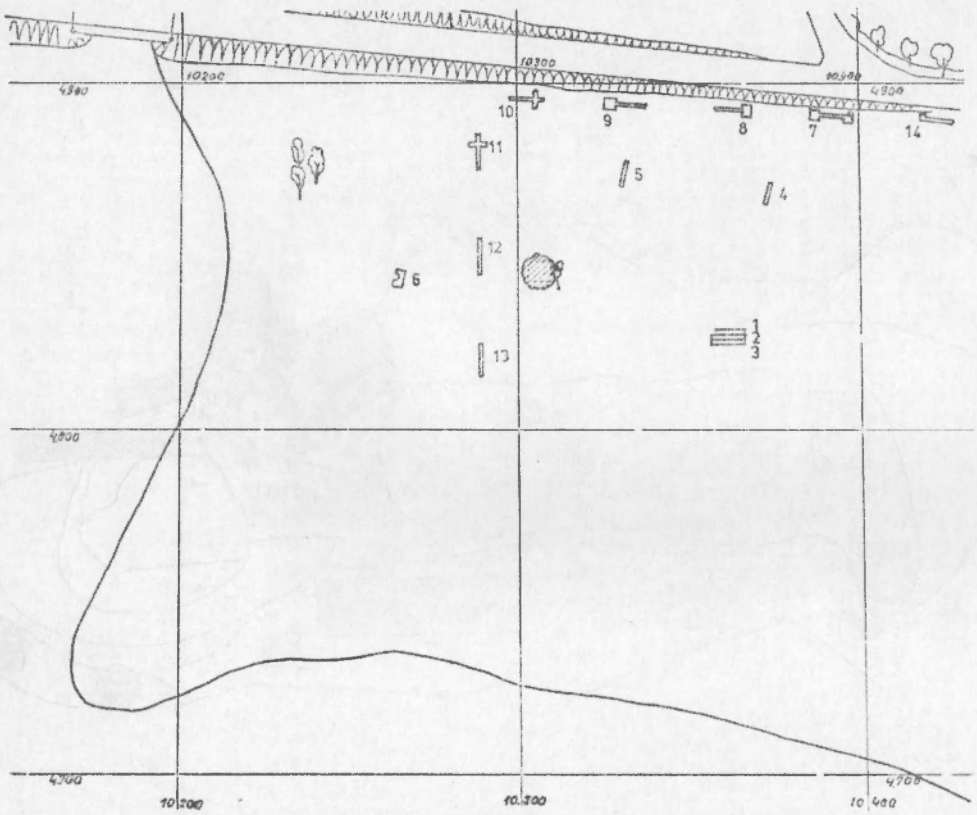

Fig. 22. Gornea — *Țărmuri*. Plan de situație cu dispunerea secțiunilor arheologice din perioada 1969—1977.

un grup de locuințe, un atelier metalurgic, gropi, cuptoare de copt care aparțin perioadei secolelor XII—XIII.

Cercetările din anii 1976—1978, cu un colectiv lărgit de arheologi, au vizat latura sudică și sud-estică a vetrei așezării medievale în zona *Pod Păzărişte, Țărmuri.* S-au identificat în acest sector câteva locuințe, anexe gospodărești și un atelier de olărie din veacul al XII-lea.

Observațiile stratigrafice de la *Zomoniță* și *Țărmuri* relevă câteva aspecte legate de locuirile care au existat de-a lungul vremii în această zonă a Dunării de la Gornea. Astfel, la Zomoniță au fost surprinse două nivele de locuire, unul în urme sporadice din perioada secolelor VIII—IX și cu nivel medieval din secolele XII—XIII. Depunerile arheologice în acest sector, măsurate de la nivelul actual de călcare și până la solul viu sunt cuprinse între 0,60—0,80 m. Groapa locuințelor medievale, săpată până în lutul galben, se află la adâncimea de până la 1,10 m, măsurat de pe nivelul actual de călcare. La *Țărmuri* au fost documentate stratigrafic mai multe nivele de locuire a căror depunere măsoară peste un metru. Profilul stratigrafic al secțiunii 18, bunăoară, relevă următoarea succesiune: strat de lut galben, steril arheologic este suprapus de un strat gros de culoare brună în care s-au găsit nediferențiat materiale arheologice aparținând epocilor neolitică, eneolitică, culturii Coțofeni și perioadei bronzului timpuriu, acest strat este suprapus de un altul de culoare brună închisă în care s-au putut diferenția două nivele de locuire atribuite primei epoci a fierului, nivelul de locuire medievală a fost identificat în următorul strat de pământ de culoare brun succedat de stratul vegetal[2].

Se impune și cu această ocazie corectarea unei imagini false create asupra vetrei așezării medievale de la Gornea. Studiile și rapoartele de săpături publicate de I. Uzum cu privire la cercetările de la *Zomoniță* și *Țărmuri* au avut tendința să acrediteze ideea că în fiecare din aceste microzone s-ar găsi vatra unei așezări din secolele XI—XIII[3]. Trebuie avut în vedere că în perioada medievală acest spațiu de la Gornea nu a avut fărâmițarea actuală conferită de drumurile moderne care o străbat. Dincolo de acest aspect, este însă limpede că nu au putut coexista două așezări, în aceeași perioadă pe un spațiu atât de restrâns. Așa cum sugerează întreaga topografie arheologică a zonei de la Gornea, *vatra satului* medieval se afla situată în lunca pârâului Cameniță, străjuită de culmile Dealurilor Căuniță și Păzărişte. *Necropolele satului* contemporan au

fost amplasate de-a lungul pantelor Dealurilor Căuniței până în vârful promontoriului de la Țârcherişte. Acest nume de loc — Țârchevişte — sugerează existența, la un moment dat în cursul secolelor XIV—XV a unei biserici, probabil din lemn, neidentificată deocamdată.

Microtoponimia a păstrat şi transmis amintirea vetrei satului medieval prin denumirile de *Zomoniță* şi *Țârchevişte*[4].

LOCUINȚE ŞI AMENAJĂRI GOSPODĂREŞTI

Prezentăm locuințele medievale cercetate în vatra aşezării la *Zomoniță* şi *Țărmuri*. O parte din acestea au fost doar amintite într-un raport de săpătură, iar cele de la *Zomoniță* au fost prezentate însoțite de planuri şi material arheologic. (fig. 21—22).

Locuința 1 a fost cercetată în anul 1973, la Zomoniță, printr-un sondaj de salvare[5] (fig. 23). Groapa locuinței, săpată în lutul galben-nisipos a avut o formă rectangulară cu dimensiunile de 2,60/1,80. Adâncimea gropii locuinței, măsurată de la nivelul medieval, a fost de 0,50 m. Nu s-au surprins arheologic în jurul acesteia gropi de la stâlpi de susținere a pereților şi acoperişului ceea ce presupune că pereții au fost ridicați pe tălpi de lemn aşezate direct pe sol.

Ceramica constituie inventarul preponderent al locuinței. Oala fără mănuşă a fost vasul cel mai utilizat în gospodărie. Analogiile pentru forme şi ornamente pledează pentru o datare a locuinței în veacul al XII-lea (pl. 28).

Locuința 2 a fost degajată în S_2 din anul 1974. Structural ea a avut o parte săpată în pământ reprezentată printr-o groapă de formă ovală adâncă de 0,60 m. Dimensiunile gropii măsurate pe axe au fost de 4,60/2,90 m. Suprastructura din lemn a fost ridicată direct de pe tălpi aşezate în jurul gropii locuinței, fiindcă arheologic nu au fost surprinse gropi de la eventuali stâlpi de susținere. Pe podeaua îngropată a locuinței s-au găsit fragmente provenind de la oale cu corpul bombat şi buză scurtă. Alături de acestea s-au găsit şi vase de mici dimensiuni decorate cu linii în val incizate. Perioada

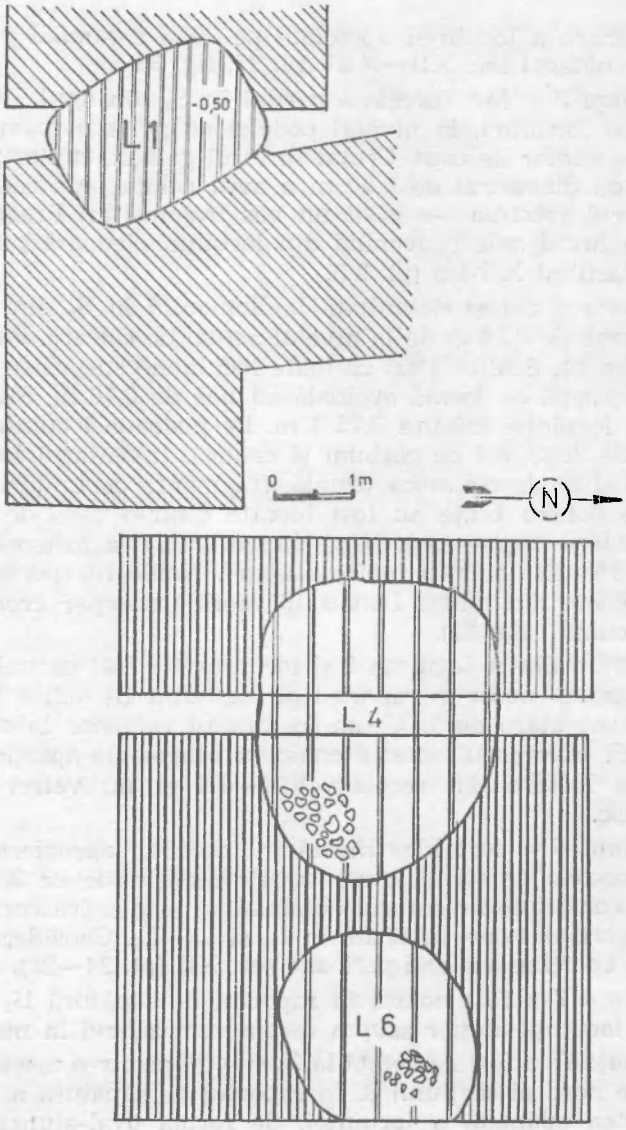

Fig. 23. Gornea — *Zomoniță*. Plan de situație de la L_1 și $L_{4,6}$.

de funcționare a locuinței apreciată pe baza ceramicii poate fi încadrată la hotarul sec. XII—XIII (pl. 27, fig. 38).

Locuința 3 a fost cercetată parțial în S_1 din anul 1974. În colțul estic al locuinței, la nivelul podelei adâncite în pământ, a fost degajat un cuptor de copt. Cruțat în lutul galben, cuptorul de formă circulară cu diametrul de 0,80 m a avut calota prăbușită în parte. În interiorul acestuia s-a găsit un vas fragmentar. Fragmentele de cazane de lut și oale provenind din locuință pledează pentru o datare în veacul al XII-lea (pl. 26).

Locuința 4 a fost delimitată la Zomoniță în S_2 din anul 1974, la adâncimea de 0,70 m de la nivelul actual de călcare. Parțial adâncită în pământ, dealtminteri ca toate locuințele surprinse în așezare, a avut o groapă de formă ovoidală adâncă de 0,70 m. Suprafața îngropată a locuinței măsura 3,75/3 m. Pe podeaua locuinței s-a găsit un strat de depuneri de cărbuni și cenușă. Inventarul locuinței cuprindea alături de ceramică uzuală, fragmente de brățări din sticlă. Podoabele pentru brațe au fost lucrate dintr-o bară de sticlă de nuanță închisă negru-verde. Una dintre brățări a fost realizată dintr-o bară răsucită cu mai multe nuanțe[6]. Analogiile pentru podoabe în necropolele din sudul Banatului oferă un reper cronologic și pentru locuință (fig. 31).

În spațiul dintre locuința 2 și locuința 4 a fost parțial investigat un alt complex notat în raportul de săpătură B_5 (adică bordeiul 5) și preluat ca atare de I. Uzum în studiul referitor la așezarea de la Gornea[7]. Inventarul acestui complex arheologic aparține însă nivelului de locuire din secolele VIII—IX și nu vetrei medievale propriu-zise.

Locuința 6 a fost identificată în imediata apropiere a lui L_4. Groapa acesteia de formă ovală avea dimensiunile de 3,75/2,30 m[8]. Ceramica constituie inventarul dominant și este reprezentată de aceleași categorii de vase întâlnite în L_1 și L_2—L_3. Considerăm deci că locuința 6 aparține aceleași perioade sec. XII (pl. 24—25).

Locuința 7 a fost notată în raportul de săpătură B_7 reprezintă în fapt o locuință atelier asupra căreia vom zăbovi în mod special[9].

Locuința 7a a fost cercetată la *Zomoniță* printr-o casetă situată în capătul de nord al secțiunii 3. În raportul de săpătură a fost notată B_{7a}[10]. Partea adâncită a locuinței, de formă oval-alungită măsura 3,75/2,30 m (fig. 24).

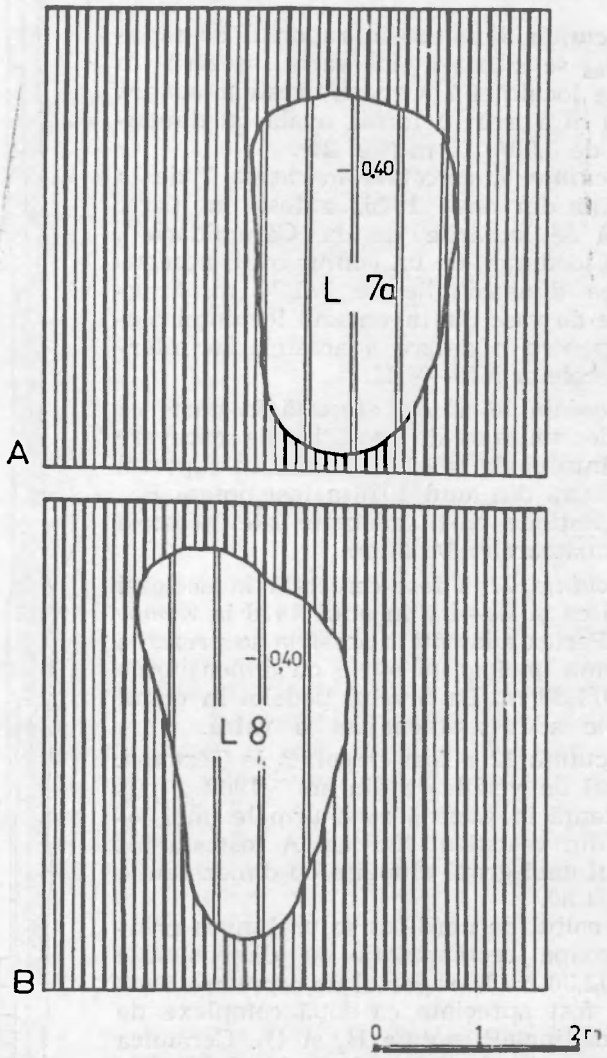

Fig. 24. Gornea — *Zomoniță*. Plan de situație de la L_{-a} și L_8.

Locuința 8 notată în raportul de săpătură B_{8a} se situează în vatra așezării în preajma locuinței 7. Groapa acesteia, adâncă de 0,40 m a avut o formă ovală cu dimensiunile de 3,90/1,75 m (fig. 24).

Locuința 9, cercetată în caseta 7 de la Zomoniță din anul 1976, a fost în parte afectată de lucrările de la Cărămidărie[11]. Groapa locuinței, cu un contur oval, neregulat avea dimensiunile de 3/1,70 m. Fragmentele de vase din inventarul locuinței pledează pentru o datare a acesteia în intervalul secolelor XII—XIII.

Locuința 10 a fost afectată în parte ca și L_9 dealtminteri de lucrările de excavare a pământului de la cărămidărie. În raportul de săpătură din anul 1976 a fost notată B_{16}. Caracteristicile părții adâncite ale acesteia sunt următoarele: 3/1,60 m.

Locuința 11 a fost cercetată în aceleași condiții ca și L_9—L_{10} în anul 1976 la *Zomoniță*[12]. Partea adâncită a acesteia se prezenta sub forma unei gropi ovale cu dimensiunile de 2,70/1,60 m. La nivelul podelei în colțul sud-estic a fost amenajată o vatră.

Locuința 12 a fost cercetată la *Țărmuri*. Sondajul de verificare din anul 1969 a pus în evidență în această zonă urmele unei locuințe din veacul al XII-lea. A fost stabilit conturul unei gropi alungite cu dimensiunile de 3,25/1,80.

În colțul de nord-est se prelungea printr-o groapă rectangulară cu dimensiunile de 4,60/2,30 m. În raportul de cercetare acestea au fost apreciate ca două complexe de locuit distincte[13], notate B_1 și B_2. Ceramica găsită în cele două gropi de locuință este de aceeași factură, formă și ornamente, ceea ce ne determină să apreciem că în fapt avem de-a face cu un singur complex care

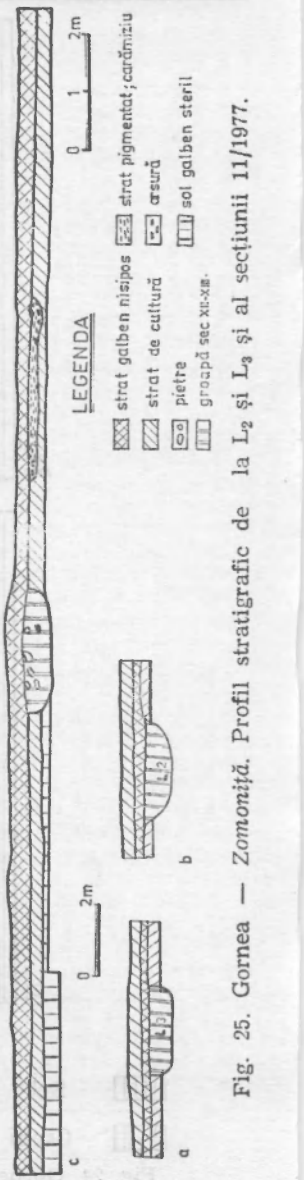

Fig. 25. Gornea — *Zomoniță*. Profil stratigrafic de la L_2 și L_3 și al secțiunii 11/1977.

a funcţionat în perioada secolelor XI—XII. În forma în care a fost găsit, cel puţin prin partea îngropată, se pare a fi complex de locuit cu dimensiuni mai mari, 5,50/4,50 m (fig. 26).

Locuinţa 13 a fost doar parţial investigată la *Ţărmuri* în anul 1973. O parte din suprafaţa îngropată, 2,25/2 m a fost pusă în evidenţă. Pe podeaua locuinţei a fost amenajată o vatră, uşor supraînălţată de formă rotundă (fig. 27). Inventarul locuinţei deosebit de interesant cuprindea alături de ceramică uzuală, ceramică smălţuită decorată cu cornul şi fragmente de brăţări din sticlă[14]. Locuinţa a funcţionat în această zonă a aşezării de la Gornea, după cum sugerează inventarul descoperit în cursul veacului al XIII-lea.

Locuinţa 14 a fost descoperită în cursul cercetărilor de la Gornea — Ţărmuri în anul 1976. În secţiunea 9 de la Ţărmuri, situată în imediata apropiere a actualei şosele Orşova—Moldova Nouă, a fost delimitat conturul unei locuinţe îngropată în parte. Conturul gropii locuinţei a avut o formă ovală, în zona cercetată arheologic a avut 2,80/2 m. Pe latura de sud a avut amenajat un cuptor de copt cu diametrul de 1,30 m şi o calotă semisferică păstrată până la 0,40 m înălţime. Gura cuptorului era mărginită de pietre de râu. Ceramica constituie inventarul predominant şi prin forme, decor aparţine secolului al XII-lea.

Cercetarea arheologică a documentat în vatra aşezării medievale de la Gornea, un singur tip de locuinţă şi anume acela, cu o parte adâncită în pământ. Tipologic şi structural se regăsesc la ele aceleaşi caracteristici pe care le-am întâlnit la locuinţele din perioada anterioară a secolelor VIII—IX. Istoriografia română referitoare la arheologia satului medieval a desemnat acest tip de locuinţă cu termeni diverşi de bordei, semibordei, locuinţă îngropată, recent propunându-se denumirile de locuinţă cu prispă naturală sau locuinţă de suprafaţă cu podeaua uşor adâncită[15]. Adâncimea părţii îngropate a locuinţei, cuprinsă între 0,30—0,80 m şi suprafaţa relativ restrânsă a acesteia sunt elemente care pledează împotriva atribuirii locuinţelor de la Gornea, în categoria construcţiilor îngropate în pământ, numite în mod curent bordee. Desfăşurarea activităţilor cotidiene ale unei familii doar în spaţiul unei astfel de gropi acoperite cu bucăţi de lemn şi pământ este de neconceput. Ele au avut desigur, o structură din lemn ridicată în jurul părţii îngropate în pământ.

Reconstituirea sistemului de construcţie al locuinţelor de acest tip întâmpină o serie de dificultăţi tocmai datorită puţinelor urme

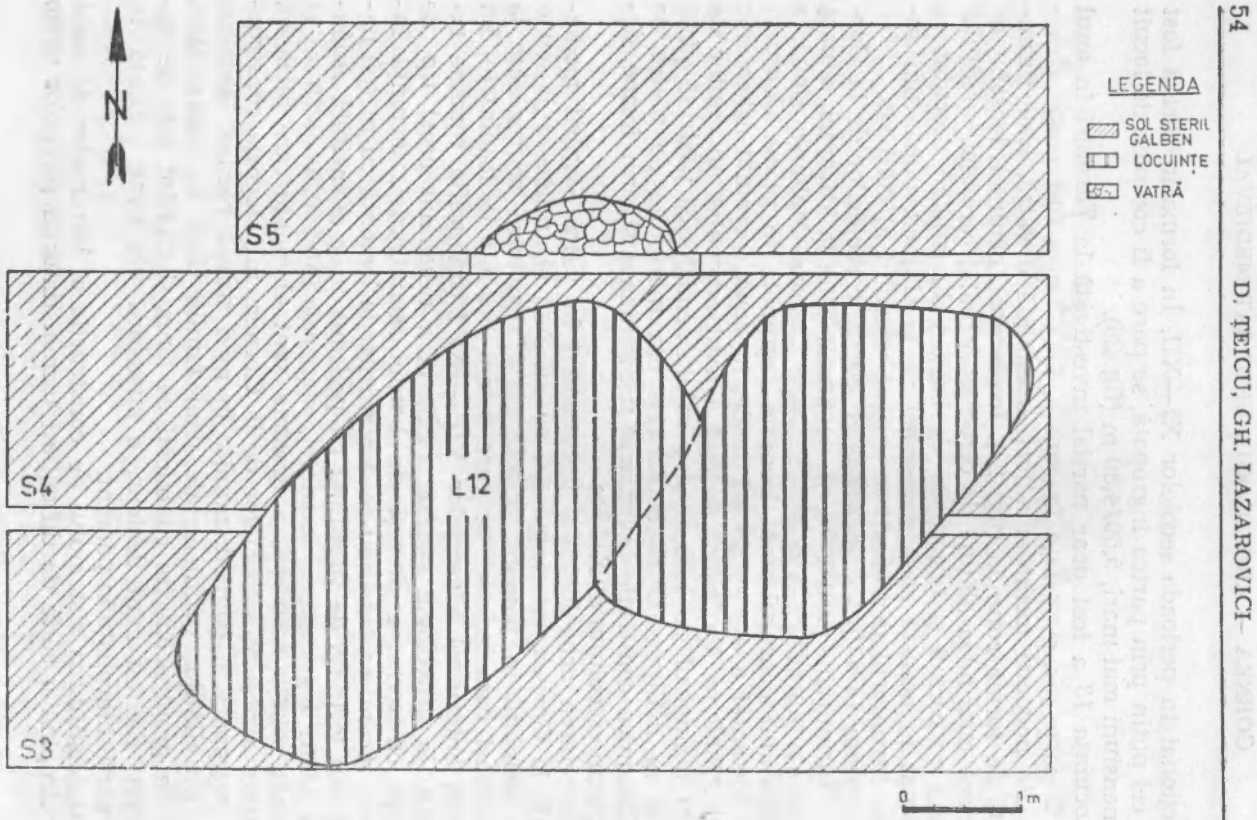

Fig. 26. Plan de situație de la L_{12}.

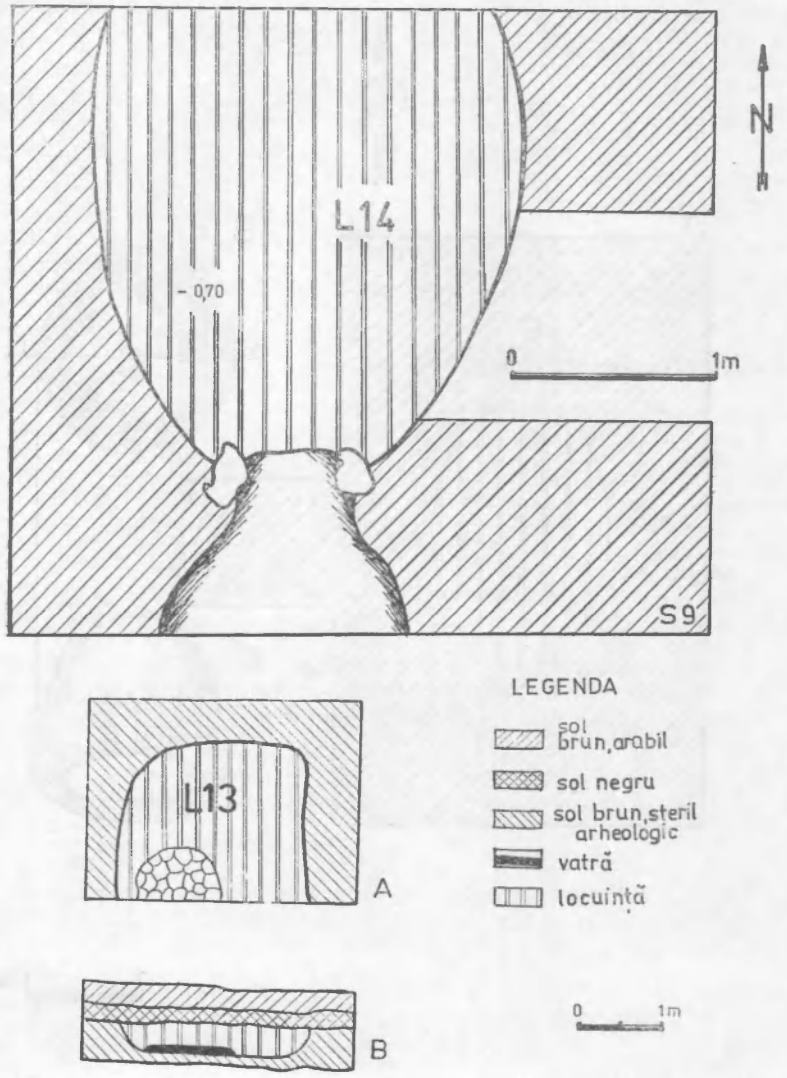

Fig. 27. Gornea — *Țărmuri*. Plan de situație și profil de la L_{13} și L_{14}.

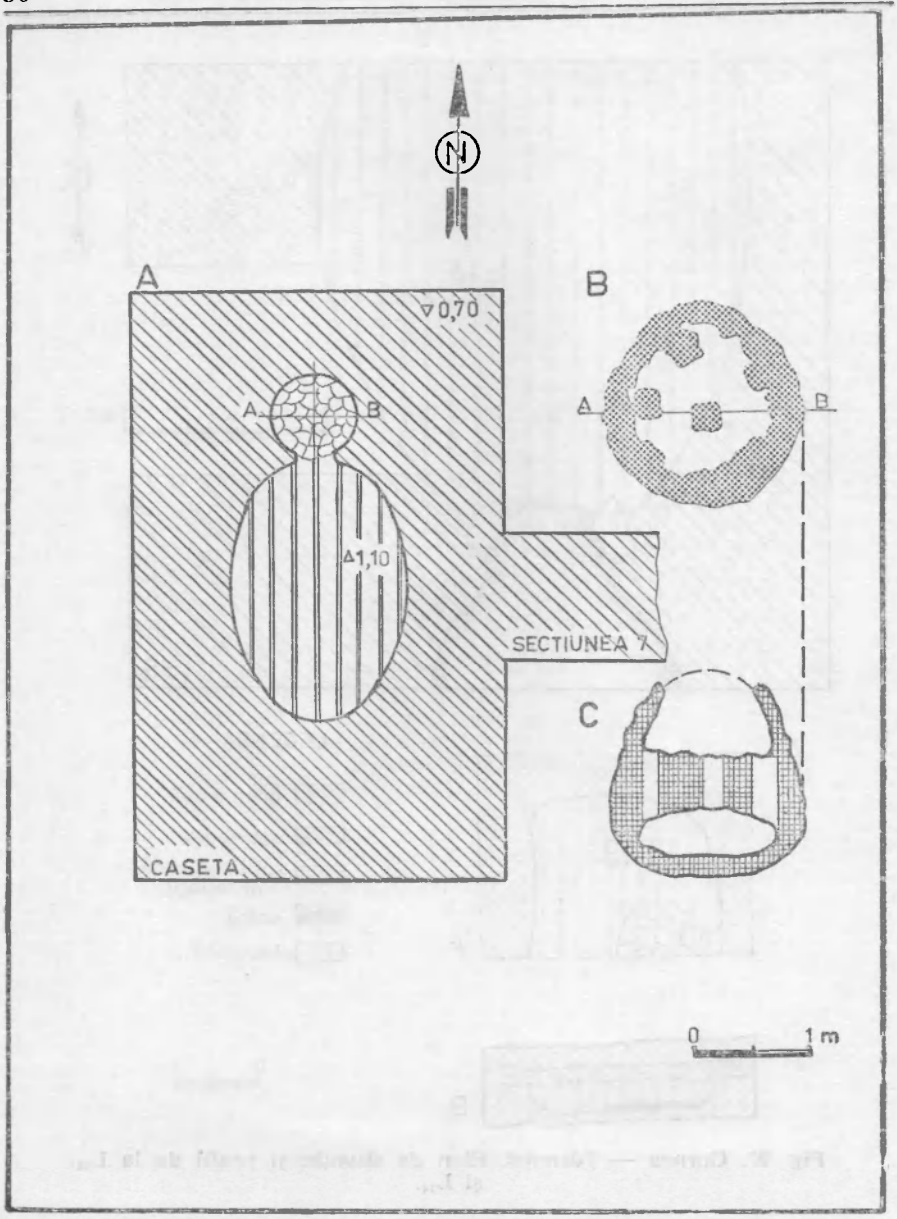

Fig. 28. Gornea — *Țărmuri*. Planul atelierului de olărie.

păstrate. Nu au fost sesizate arheologic la nici una din locuinţele medievale cercetate gropi provenind de la stâlpi de susţinere a pereţilor ceea ce ne determină să presupunem că aceştia au fost ridicaţi direct pe tălpi din bârne groase aşezate pe sol. Lemnul aflat la îndemână în pădurile de la poalele munţilor Almăjului a reprezentat principalul material de construcţie. Analogiile etnografice din zona montană a Banatului, interpretate desigur cu rezerva cuvenită, mărturiile unor călători prin Banatul veacului al XVIII-lea oferă sugestii pentru reconstituirea imaginii unei locuinţe din aşezarea medievală de la Gornea. Poate mai mult decât în oricare domeniu al culturii materiale la construcţia unei locuinţe, tradiţia şi materialele locale avute la îndemână au jucat un rol esenţial, ceea ce explică de altminteri transformările lente în acest domeniu[16]. Observaţiile arheologice rezultate în urma unor cercetări pe un teritoriu mai vast al sud-estului european, cu privire la perioada de început a evului mediu, confirmă persistenţa îndelungată a aceluiaşi tip de locuinţă[17].

Locuinţele medievale de la Gornea au fost structurate într-un spaţiu monocelular din a cărui organizare interioară a fost surprinsă arheologic doar instalaţia de gătit şi încălzit. Trei dintre acestea au avut amenajate o vatră interioară la nivelul podelei, aşa cum s-a constatat la L_{11} şi L_{12} sau în preajma gropii locuinţei precum s-a văzut în cazul locuinţei 13. Vetrele au avut o formă circulară cu diametrul cuprins între 1,10—1,60 m. Ele reprezintă cea mai arhaică amenajare pentru încălzitul locuinţei dar şi pentru preparat hrana, perpetuată până în perioada medievală. S-au întâlnit în perimetrul aşezării de la Gornea şi vetre amenajate liber în preajma unor locuinţe.

Cuptoarele ca şi vetrele se întâlnesc atât în interiorul locuinţelor cât şi grupate în preajma acestora. Cele şase cuptoare găsite la Gornea, după modul de construcţie, aparţineau aceluiaşi tip. Ele au fost săpate în pământ, fie într-una din marginile gropii locuinţelor fie în preajma acestora. Doar L_3 şi L_{14} au avut amenajate la interior câte un cuptor de copt. Cuptorul din L_3 săpat în colţul nord-estic al acestuia a avut o vatră circulară cu diametrul de 0,80 m, acoperită de o calotă semisferică. Locuinţa 14 a avut spre extremitatea sudică săpat un cuptor. Vatra aflată la nivelul podelei avea diametrul de 1,30 m, iar calota avea o înălţime de 0,40 m.

Pe marginea estică a vetrei aşezării de la Gornea, sub dealul *Păzăriște* a fost investigat un grup de trei cuptoare de copt săpate

în panta dealului (fig. 29). Cuptorul 1 a avut un diametru de 1,30 m, iar gura acestuia măsura 0,40/0,20 m. Celelalte două s-au păstrat parțial și aveau după cum se pare dimensiuni mai mici (fig. 29). Pe terasa de la Țărmuri în S_{11} din anul 1976 a fost investigat un cuptor de copt aflat în afara locuințelor. Cuptorul săpat în lutul galben a avut la bază o formă ovală cu dimensiunile de 1,60/1,20 m, iar înălțimea calotei a fost de 0,40 m. Tipologic, cuptoarele întâlnite în așezarea medievală de la Gornea sunt de veche tradiție, cunoscând o lungă viețuire în timp și o difuziune pe vaste spații din centrul și sud-estul Europei[18].

În perimetrul așezării medievale de la Gornea au fost identificate un număr de 12 complexe arheologice de dimensiuni mai mici ale căror rosturi nu au putut fi precizate de fiecare dată. Astfel, la *Zomonită* au fost cercetate șase gropi de formă rotundă cu diametrul cuprins între 0,40—0,80 m și adânci măsurate de la nivelul de călcare medieval de 0,40—0,60 m[19]. Au fost identificate însă în aceeași zonă gropi de formă ovală sau rotundă de dimensiuni mai mari. Groapa 3, cercetată în S_2 din 1974 în preajma locuințelor 2 și 4 a avut o formă ovală și măsura 1,80/1,40 m. Ceramica găsită la golirea gropii, similară celei din locuințe, se data în secolele XII—XIII. Cele două gropi au avut dimensiunile de 1,60/1,20 m și respectiv 2,20/2 m. O situație similară s-a întâlnit în așezări din sec. XII—XIIII cercetate în zona de sud a Banatului, la *Ilidia—Funii*, bunăoară[20]. Stabilirea funcționalității acestor amenajări doar pe baza informațiilor oferite de cercetarea arheologică rămâne o chestiune la care nu se poate oferi un răspuns cert. Construite în preajma locuințelor o parte din aceste gropi aveau rolul unor amenajări gospodărești, formând împreună o gospodărie țărănească *(curia)*. Documentele de cancelarie din veacul al XIV-lea referitoare la satele medievale din sudul Banatului amintesc adeseori gospodării *(curia)* și locuri pentru gospodării *(fundus curiae)* în cuprinsul acestora[21].

INVENTARUL LOCUINȚELOR

Locuințele investigate arheologic în cadrul așezării de la Gornea, au avut un inventar modest, reprezentat în principal de vasele de lut, câteva obiecte de podoabă și la fel de puține obiecte de uz gospodăresc din metal.

Obiectele de uz casnic și armele au fost descoperite într-un număr extrem de redus (fig. 39). S-au înregistrat în inventarul locuinței 4 un împungător din os cu spinul din fier, o lamă de cuțit și un vârf de săgeată cu peduncul și frunza alungită (fig. 39/2). Un alt vârf de săgeată tubular și lama de formă triunghiulară cu aripioare se cunoaște din zona locuinței 2. Tipologic vârful de săgeată cu spin a cunoscut o lungă persistență în timp și a fost utilizat pe vaste spații[22]. În zona Dunării de jos în secolele XI—XIII au fost semnalate descoperiri de acest gen la Zemun, Vinograd, Păcuiul lui Soare și altele[23]. Deși în incinta așezării medievale de la Gornea a funcționat un atelier metalurgic, numărul obiectelor de metal descoperite a fost modest. Caracterul parțial, de sondaj, al cercetării în vatra așezării medievale a influențat fără îndoială rezultatele investigației arheologice.

Obiectele de podoabă descoperite în cadrul locuințelor cercetate la Zomonița și Țărmuri sunt reprezentate de câteva exemplare de brățări din sticlă și un inel.

Brățări din sticlă fragmentare s-au găsit în locuința 4 și 13. Aceste podoabe au fost confecționate dintr-o bară de sticlă netedă, ovală cu o ușoară șănțuire (fig. 31/1—3). Se cunoaște din locuința 2 un fragment de brățară lucrată dintr-o bară răsucită (fig. 31/2), de nuanță verde deschis peste care s-a răsucit un fir subțire de o nuanță mai închisă[24]. Predomină, în cazul acestor podoabe, nuanțele de verde închis, albastru închis dar s-au găsit și fragmente provenind de la exemplare lucrate dintr-o pastă sticloasă transparentă. Podoabele din sticlă de la Gornea se înscriu unui curent cultural specific îndeosebi veacului al XII-lea dar și perioadei următoare în zona Dunării de jos apusene[25]. Așa cum remarcam cu alt prilej brățările de sticlă descoperite în așezările și necropolele din Banat își au originea în ateliere comune cu cele din sudul Dunării, spre deosebire de cele cunoscute din aceeași perioadă la Dunărea de jos răsăriteană[26].

Un fragment de brățară torsadată descoperit la Zomonița completează imaginea privitoare la această categorie de podoabe. Inelul găsit în perimetrul așezării reprezintă o altă categorie de podoabe. A fost lucrat dintr-o singură bară, partea superioară de formă rotundă a fost ornamentată cu un motiv în rețea (fig. 3/4). Analogiile din mediul cultural sud-dunărean pledează pentru datarea acestei podoabe în sec. XII—XIII. Podoabele descoperite în așezare împreună cu cele din necropola de la Căunița de Sus completează

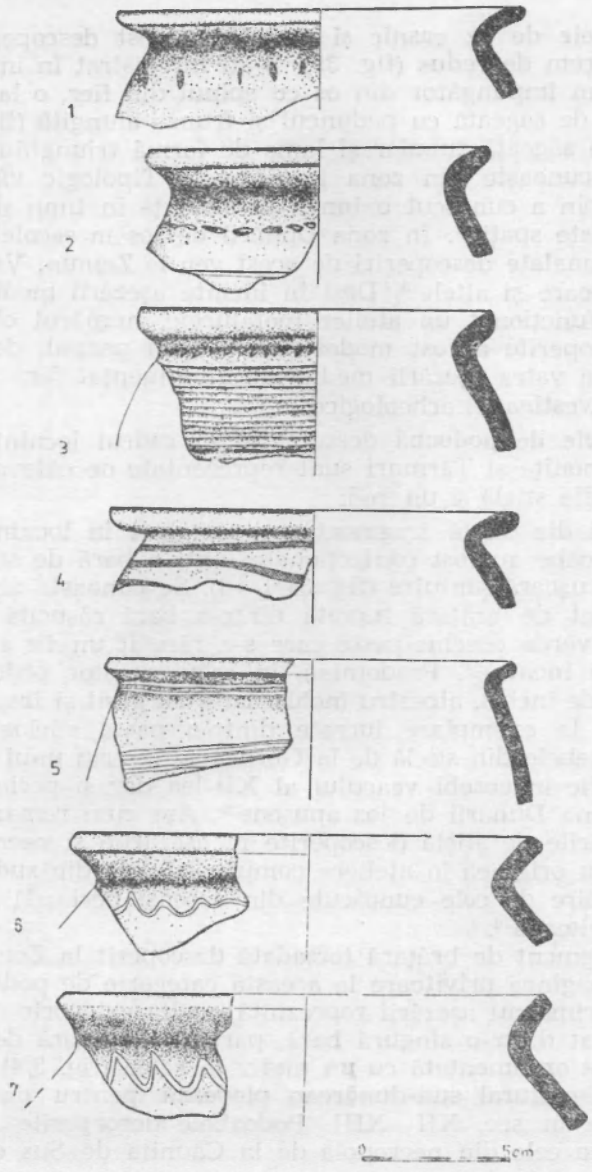

Fig. 30. Gornea — *Zomoniță*. Ceramică sec. XII din L_4.

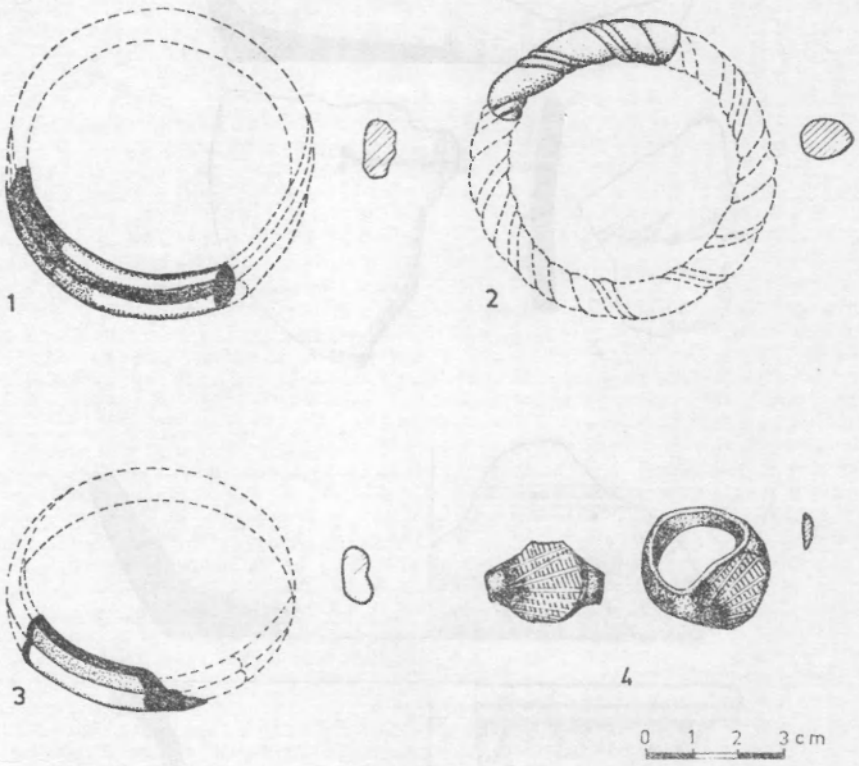

Fig. 31. Gornea — *Zomoniță*. 1—3 podoabe descoperite în L_4.

și întregesc imaginea cu privire la un segment al artei medievale din această zonă a Banatului.

Ceramica constituie categoria cea mai numeroasă și mai reprezentativă a inventarului locuințelor medievale din așezarea de la Gornea. Ea reflectă într-o anume măsură stadiul dezvoltării economice, asimilările tehnologice ale comunității locale și în același timp ea constituie un reper cronologic.

Analiza caracteristicilor ceramicii descoperite în așezarea de la Gornea relevă câteva aspecte asupra cărora vom zăbovi în cele ce urmează. Vasele au fost lucrate din lut în amestec cu nisip și

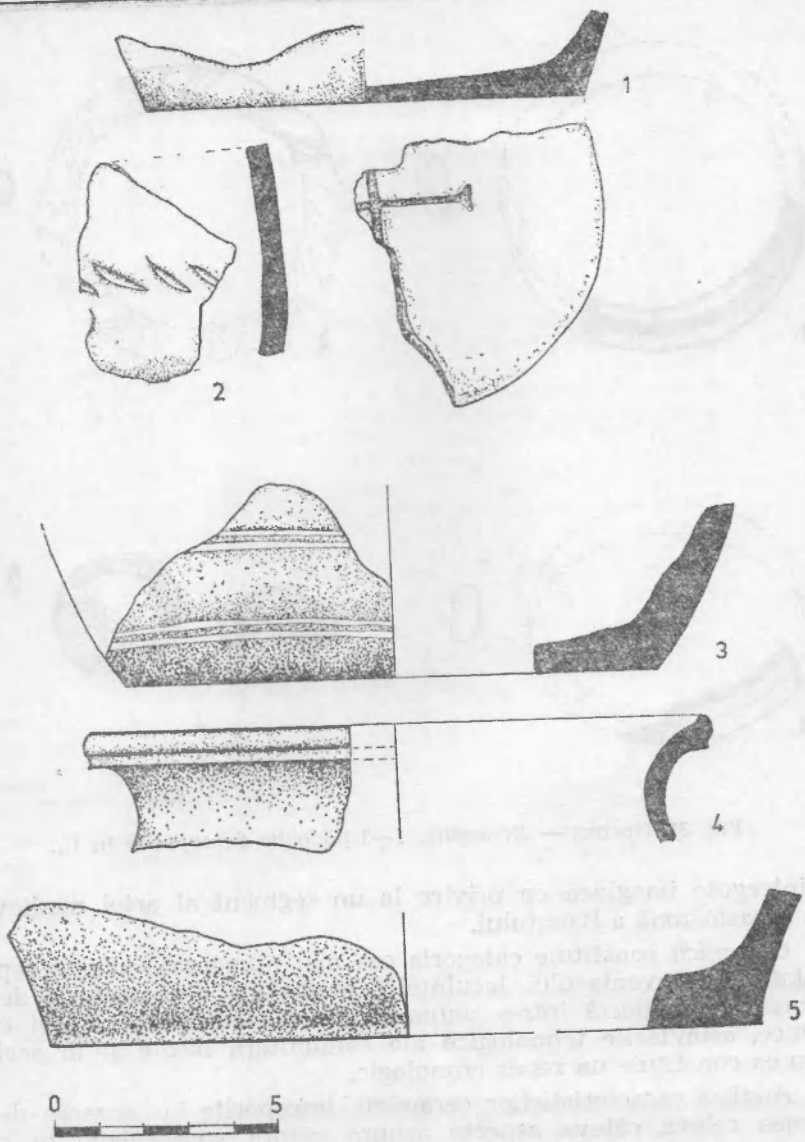

Fig. 32. Ceramică din locuința 4.

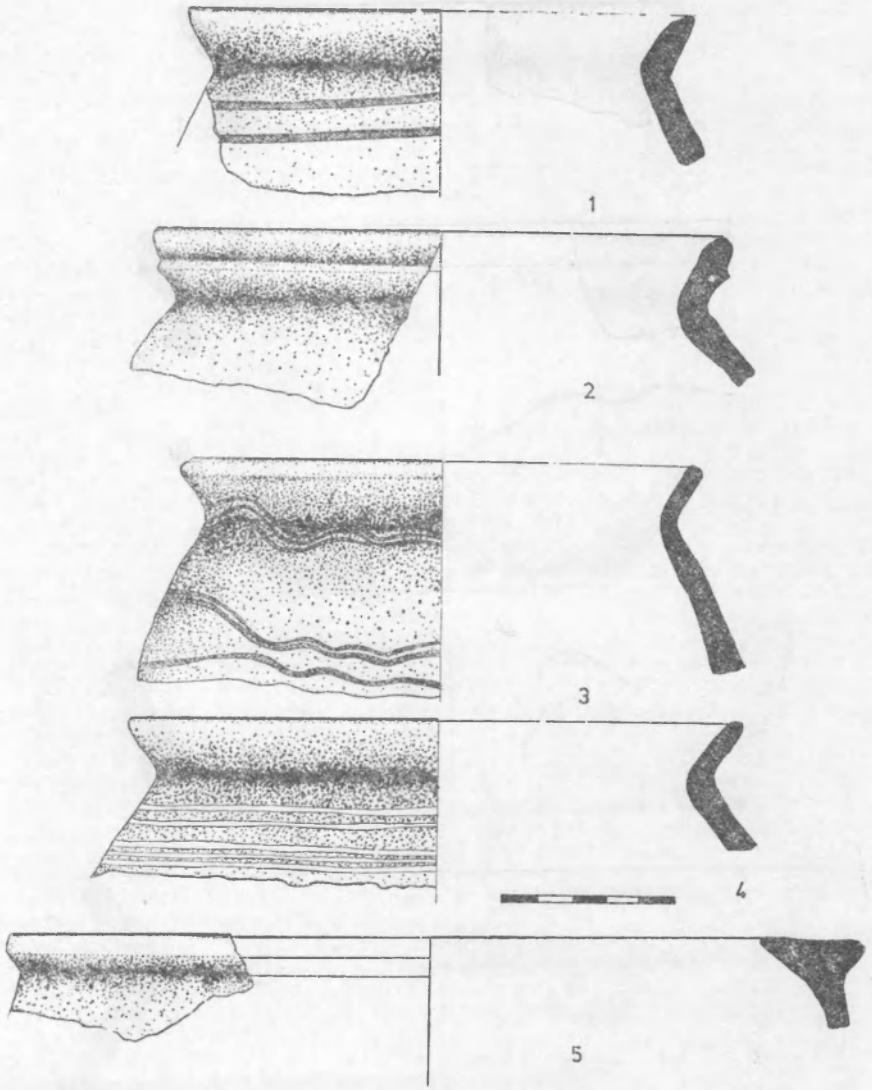

Fig. 33. Gornea — *Zomoniță*. Ceramică uzuală din inventarul atelierului metalurgic.

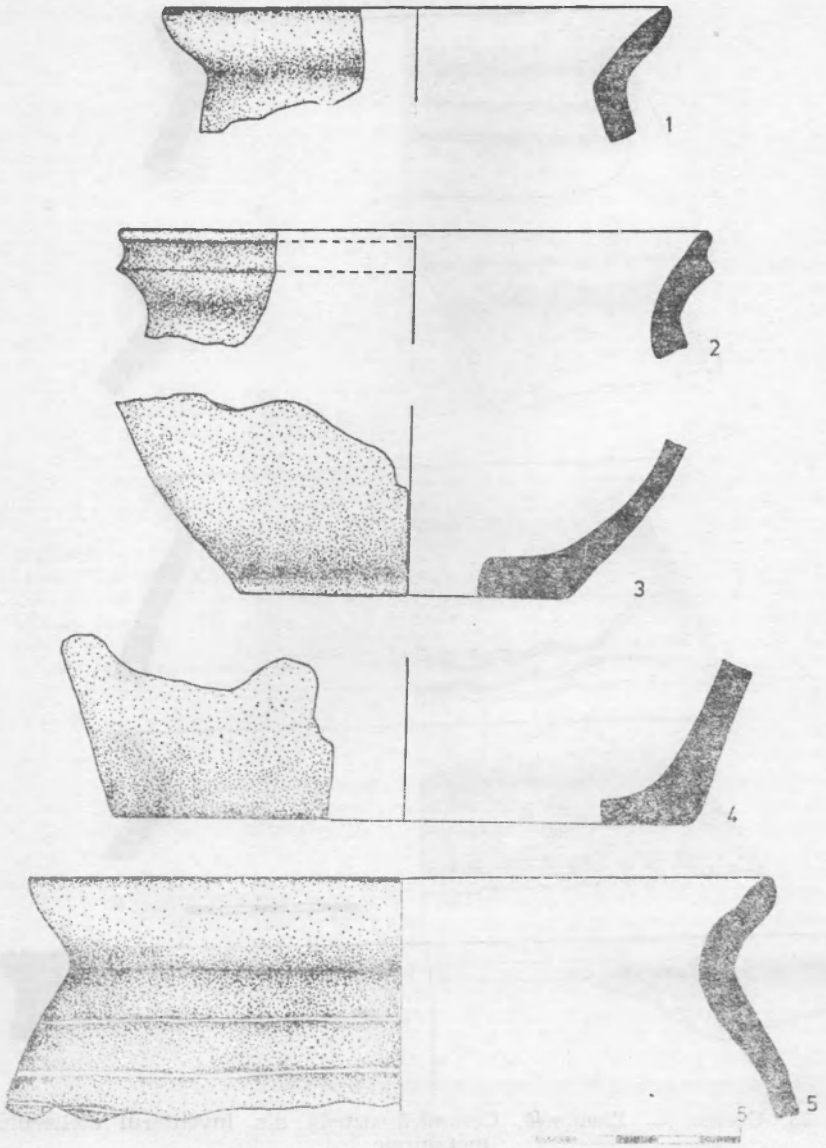

Fig. 34. Gornea — *Zomoniță*. Ceramică sec. XII—XIII din L_8.

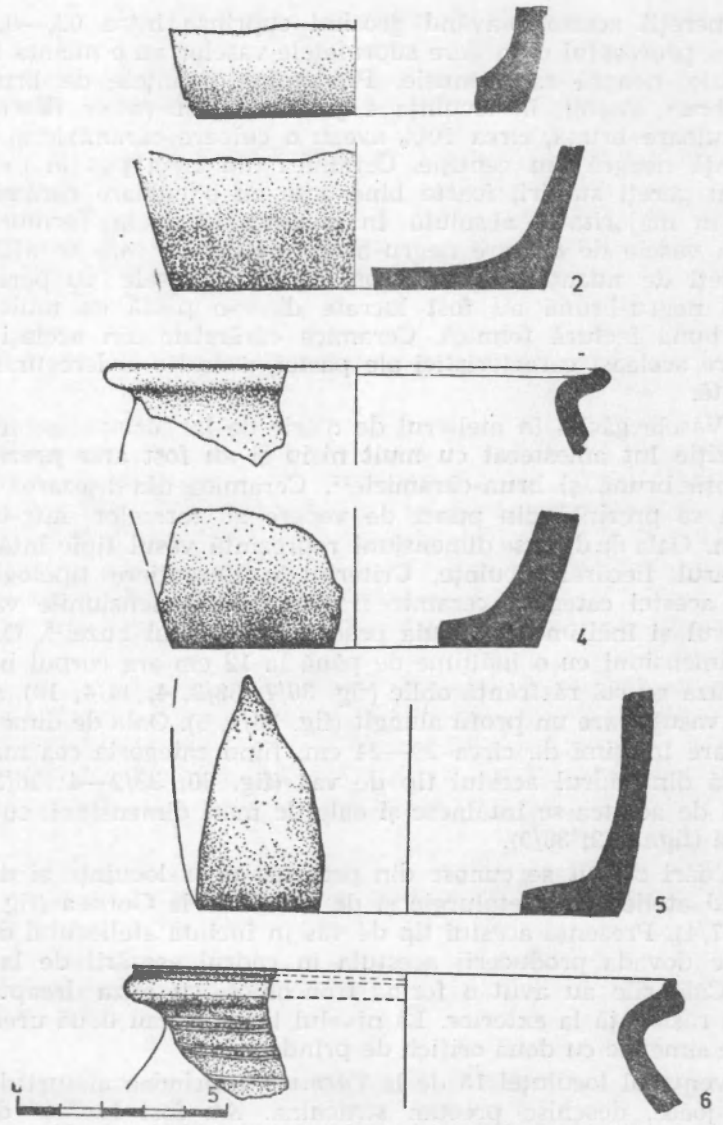

Fig. 35. Gornea — *Zomoniță*. Ceramica din groapa 3.

mică, pereții acestora având grosimi cuprinse între 03,—0,8 cm. În urma procesului de ardere suprafețele vaselor au o nuanță brună, cărămizie, neagră sau cenușie. Predomină nuanțele de brun sau negru-brun. Astfel, în locuința 4 jumătate din vasele descoperite au o culoare brună, circa 10% aveau o culoare cărămizie și restul o nuanță neagră sau cenușie. Ceramica din L_2 a pus în evidență vase cu pereți subțiri, foarte bine arse cu o culoare cărămizie și brună în majoritatea absolută. În locuința 13 de la Țărmuri predomină vasele de culoare negru-brun, alături de care se află vase cu pereți de nuanță cărămizie ori brună. Vasele cu pereții de nuanță negru-brună au fost lucrate dintr-o pastă cu mult nisip într-o bună factură tehnică. Ceramica cărămizie din același complex are aceleași caracteristici ale pastei, având o ardere uniformă, completă.

Vasele găsite în atelierul de olărie de la *Țărmuri* au avut în compoziție lut amestecat cu mult nisip și au fost arse prezentând o nuanță brună și brun-cărămizie[27]. Ceramica din așezarea de la Gornea se prezintă din punct de vedere al formelor într-un lot omogen. Oala de diverse dimensiuni reprezintă vasul tipic întâlnit în inventarul fiecărei locuințe. Criteriul de diferențiere tipologică în cadrul acestei categorii ceramice îl reprezintă dimensiunile vasului, diametrul și înălțimea acestuia precum și profilul buzei[28]. Oala de mici dimensiuni cu o înălțime de până la 12 cm are corpul bombat cu o buză scurtă răsfrântă oblic (fig. 36/7, 38/3, 4, 44/4, 10), alteori corpul vasului are un profil alungit (fig. 36/4, 6). Oala de dimensiuni medii are înălțimi de circa 20—24 cm, fiind categoria cea mai numeroasă din cadrul acestui tip de vas (fig. 30; 33/2—4; 36/2; 42). Alături de acestea se întâlnesc și oale de mari dimensiuni, cu pereții groși (fig. 37/2; 38/5).

Căldări de lut se cunosc din preajma unor locuințe și din inventarul atelierului metalurgic și de olărie de la Gornea (fig. 33/5; 36/9; 37/4). Prezența acestui tip de vas în incinta atelierului de olărie face dovada producerii acestuia în cadrul așezării de la Gornea[29]. Căldările au avut o formă tronconică, cu buza dreaptă orizontală răsfrântă la exterior. La nivelul buzei aveau două urechiușe dispuse simetric cu două orificii de prindere.

Inventarul locuinței 13 de la *Țărmuri* cuprindea alături de oale forme joase, deschise precum strachina. Au fost lucrate dintr-o pastă nisipoasă arsă oxidant având o nuanță brună. După profilul

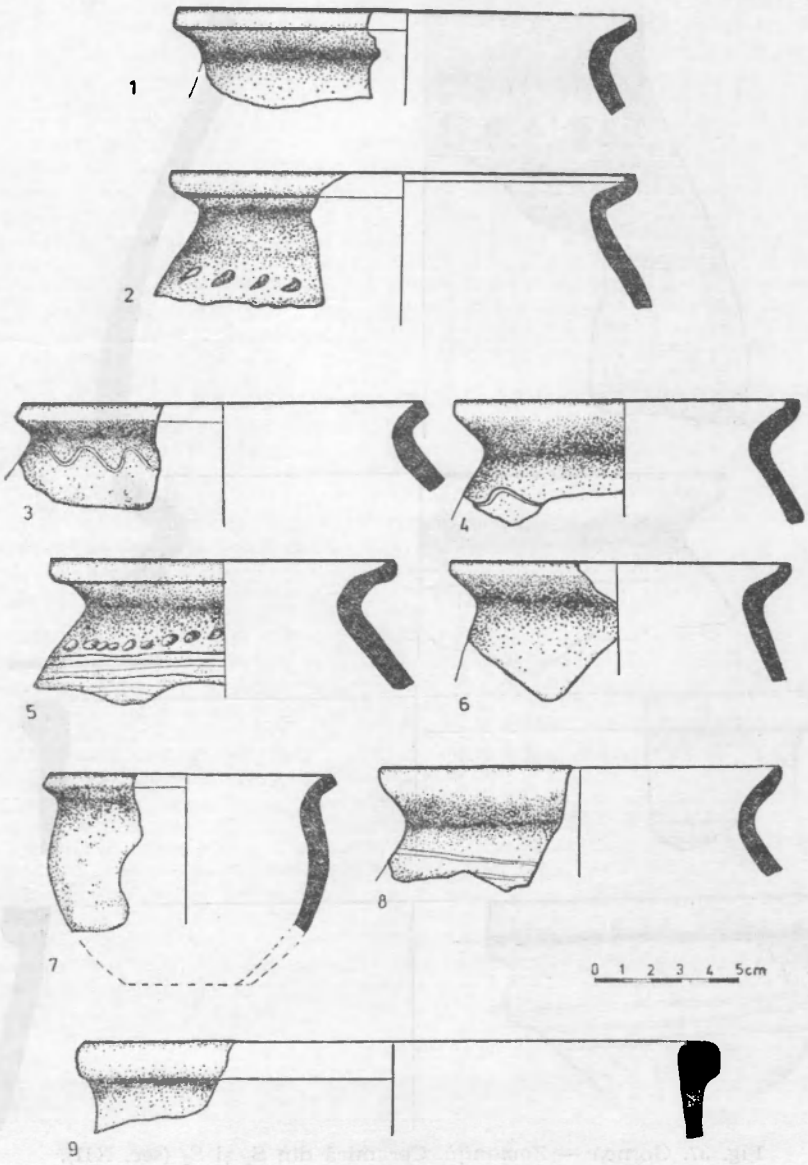

Fig. 36. Gornea — *Zomoniță*. Ceramică din secțiuni.

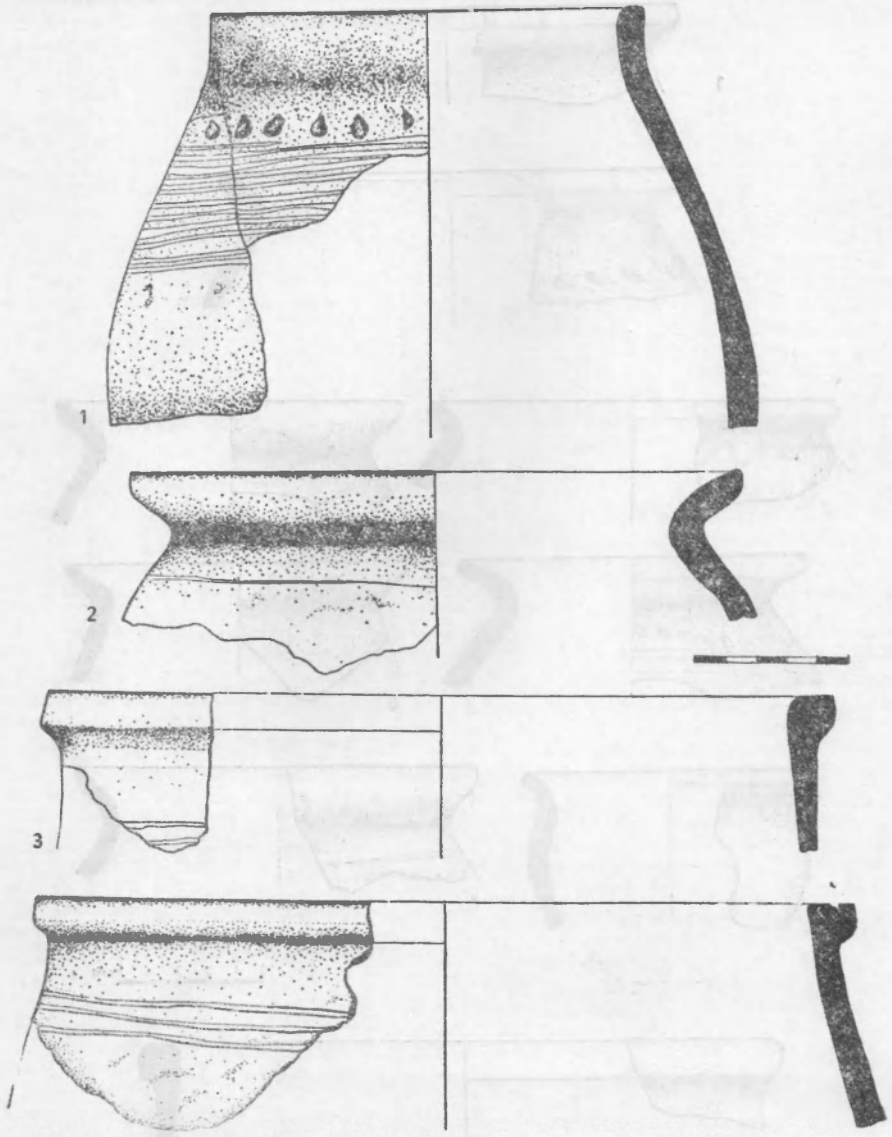

Fig. 37. Gornea — *Zomoniţă*. Ceramică din S_1 şi S_2 (sec. XII).

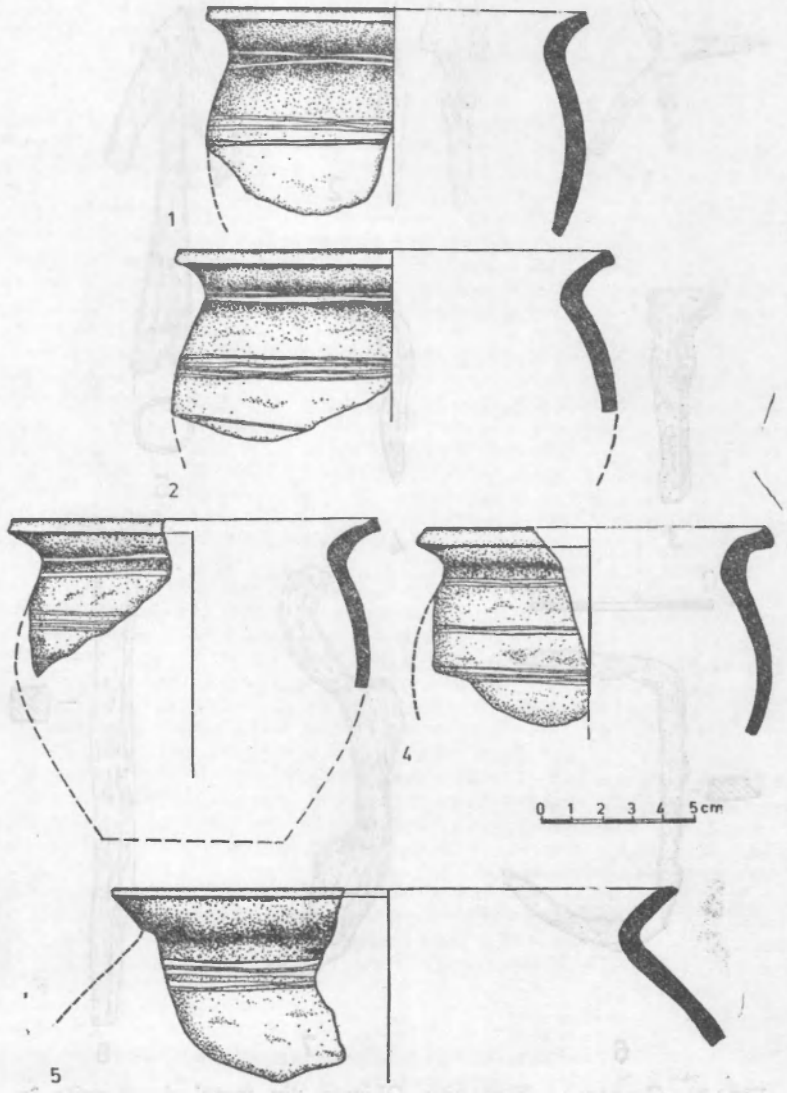

Fig. 38. Gornea — *Zomoniță*. Ceramică din L_2 (sec. XII—XIII).

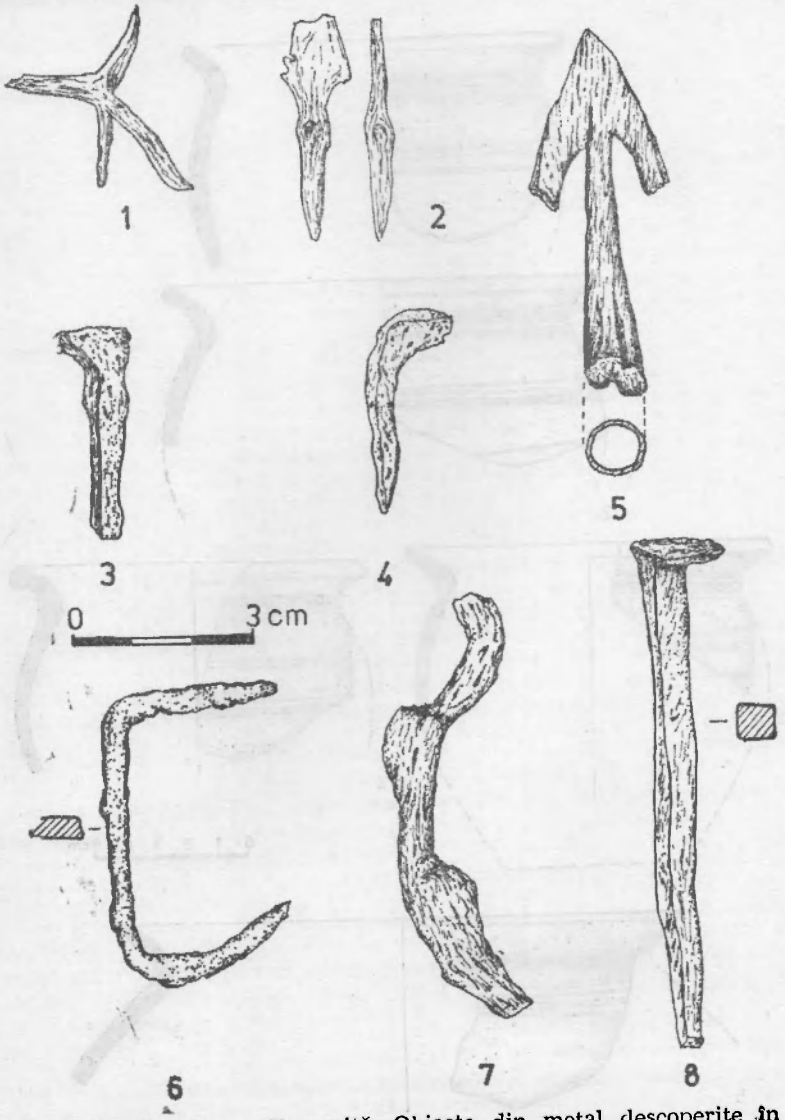

Fig. 39. Gornea — *Zomoniță*. Obiecte din metal descoperite în așezare.

buzei se pot diferenţia mai multe tipuri ale acestei categorii ceramice.

Vasele au fost decorate înainte de ardere, prin incizare, cu o gamă diversă de motive ornamentale. O încercare de sintetizare tipologică a motivelor ornamentale şi a diverselor combinaţii întâlnite pe vase pune în evidenţă cinci grupe distincte (fig. 45). Se constată astfel persistenţa unor elemente mai vechi precum linia simplă, dreaptă sau în val (fig. 45/I, II) în ornamentarea vaselor în cursul secolelor XII—XIII. Acest decor aplicat de obicei sub buza vasului şi pe jumătatea superioară a lui se întâlneşte pe diverse tipuri de oale (fig. 30; 33; 34; 36; 38), dar şi pe cazanele din lut (fig. 37), ori pe străchini. Ornamentele alveolare simple ori în combinaţii cu benzi de linii paralele sau în val s-au identificat pe oale din L_4, L_9, L_{12} şi L_{14} (fig. 40, 43, 44, 42 şi 30). Impresiunile alveolare au fost dispuse de obicei în şiruri orizontale, imediat sub buza vasului (fig. 30; 42). Alteori decorul se realizează sub forma unor şiruri mai mici, verticale, de impresiuni combinate cu motivul în val (fig. 45/IV). Gama ornamentală cuprinde alături de motivele discutate mai sus şi decorul realizate cu rotiţa (fig. 45/V). Impresiuni de formă pătrată, dreptunghiulară şi rombică sunt dispuse în diverse forme şi în asociaţia cu motive de linii în val paralele.

Semne de pe fundul vaselor au fost constatate în puţine cazuri din descoperirile ceramice de la Gornea. Ele apar sub forma unor impresiuni în relief realizate pe fundul vasului în câteva forme[30]. În cazul aşezării de la Gornea se remarcă semnul crucii şi zvastica redată pe fundul unor vase (fig. 32; pl. 29). Se admite în istoriografie că semnificaţia acestor semne este doar bănuită, ele fiind socotite de obicei mărci de olar, simple ornamentate ori semne magice[31]. Însemnul de meşter a fost frecvent utilizat de-a lungul evului mediu, semnele de pe vas fiind cel mai ades apreciate ca un semn al producătorului, al meşteşugarului, ca atare apreciem că ceramica din aşezarea medievală de la Gornea prin formă, factură şi ornamente îşi are analogii apropiate în descoperirile din zona Dunării de jos apusene de la Drobeta Turnu Severin până la Moldova Veche şi de la Belgrad, Branicevo până la Negotin[32]. În acest areal al bazinului dunărean au funcţionat în secolele XII—XIII o serie de centre locale de olărie care aveau deja o lungă tradiţie şi care au beneficiat de aportul cultural produs odată cu revenirea frontierei Imperiului Bizantin la Dunăre. Acest fenomen ilustrat de descoperirile monetare bizantine, podoabe, ce-

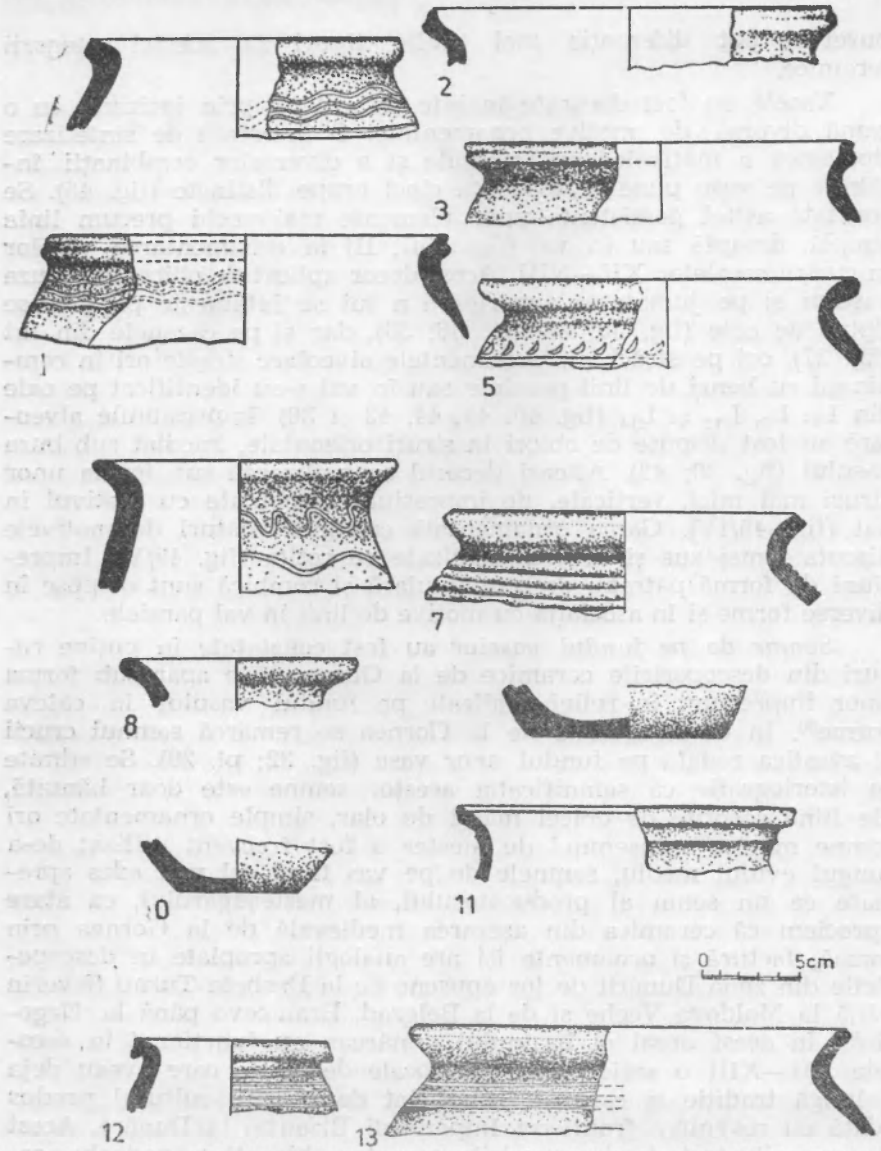

Fig. 40. Gornea — *Zomoniță*. Ceramică din L_9 (1—5), L_{10} (6—8, 12) și din gropi (după I. Uzum).

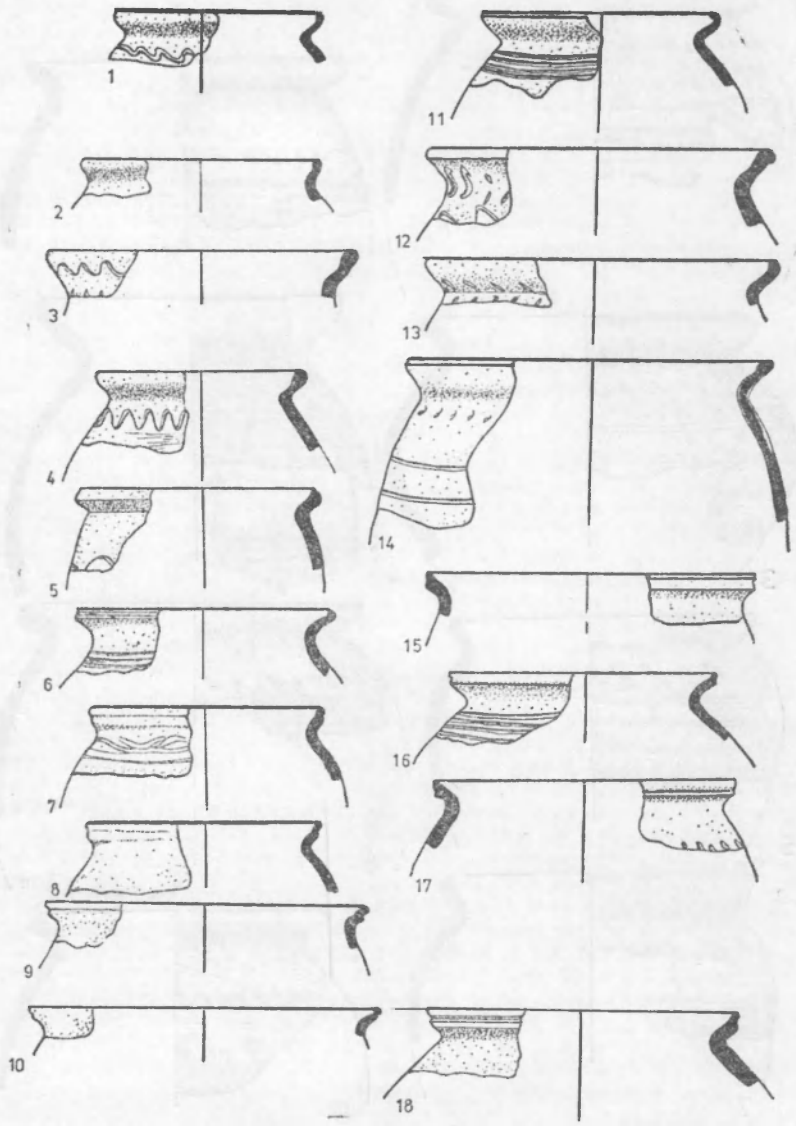

Fig. 41. Gornea — *Zomonită*. Ceramică din L_3.

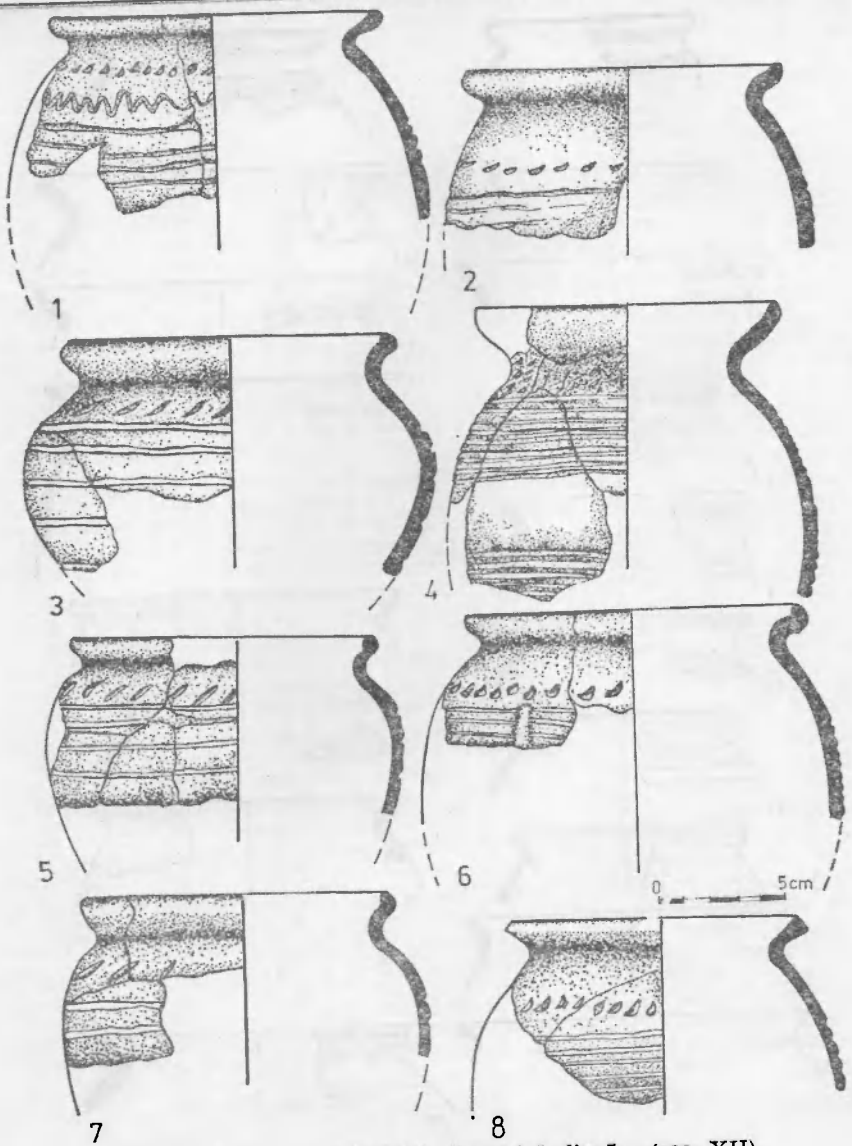

Fig. 42. Gornea — *Țărmuri*. Ceramică din L_{12} (sec. XII).

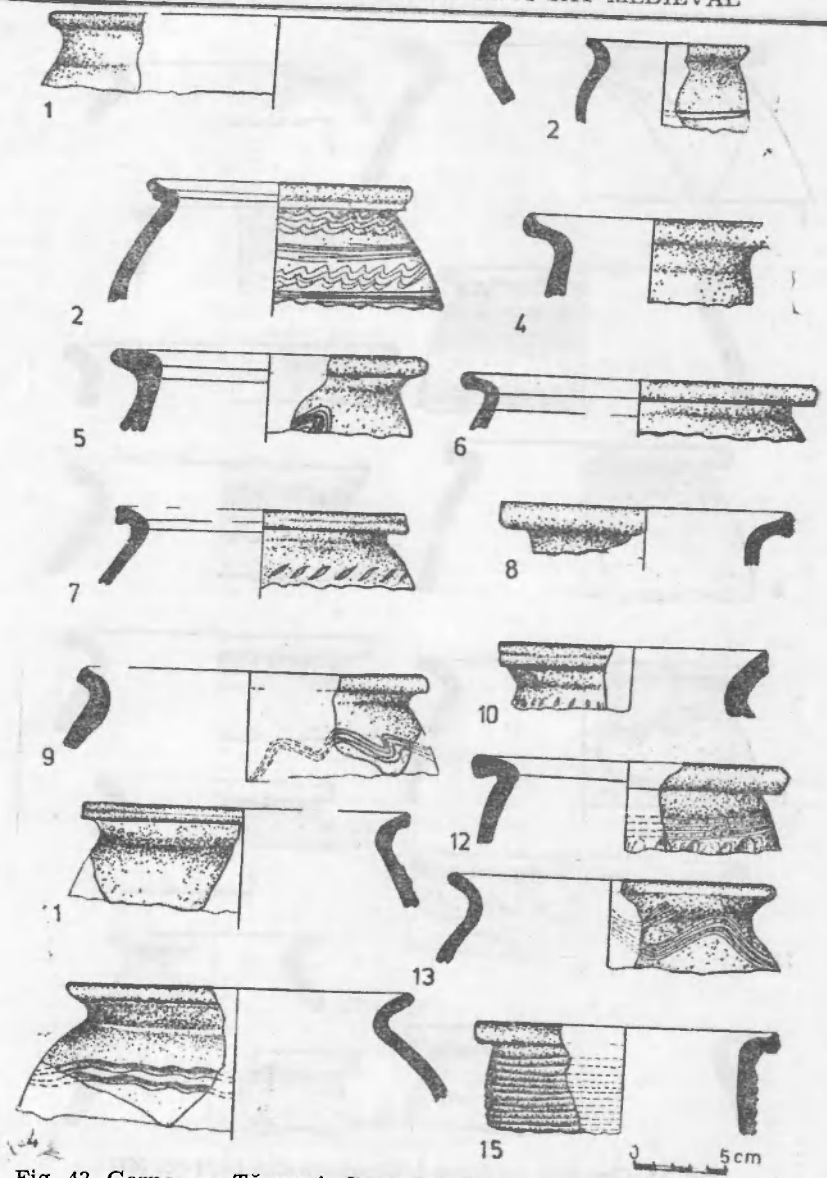

Fig. 43. Gornea — *Țărmuri*. Ceramică din L_{14} (9—15) și din atelierul de olarie (1—8), (după Uzum—Țeicu).

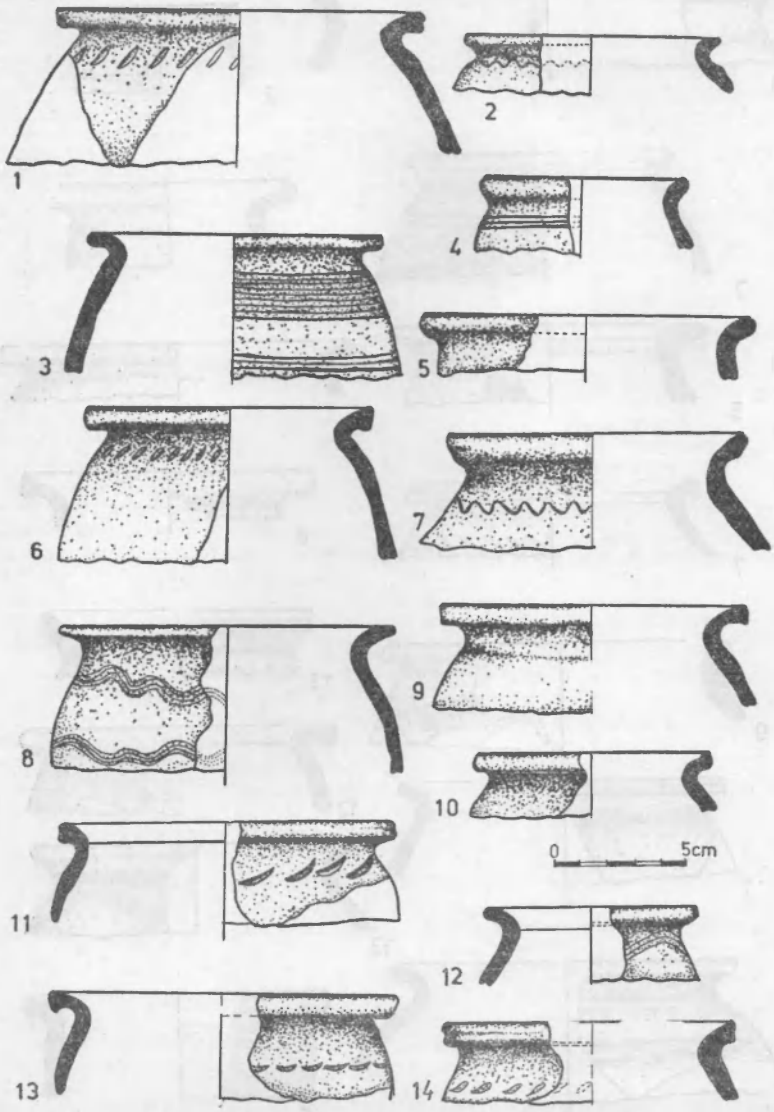

Fig. 44. Gornea — *Țărmuri*. Ceramică din L_{14} (sec. XII).

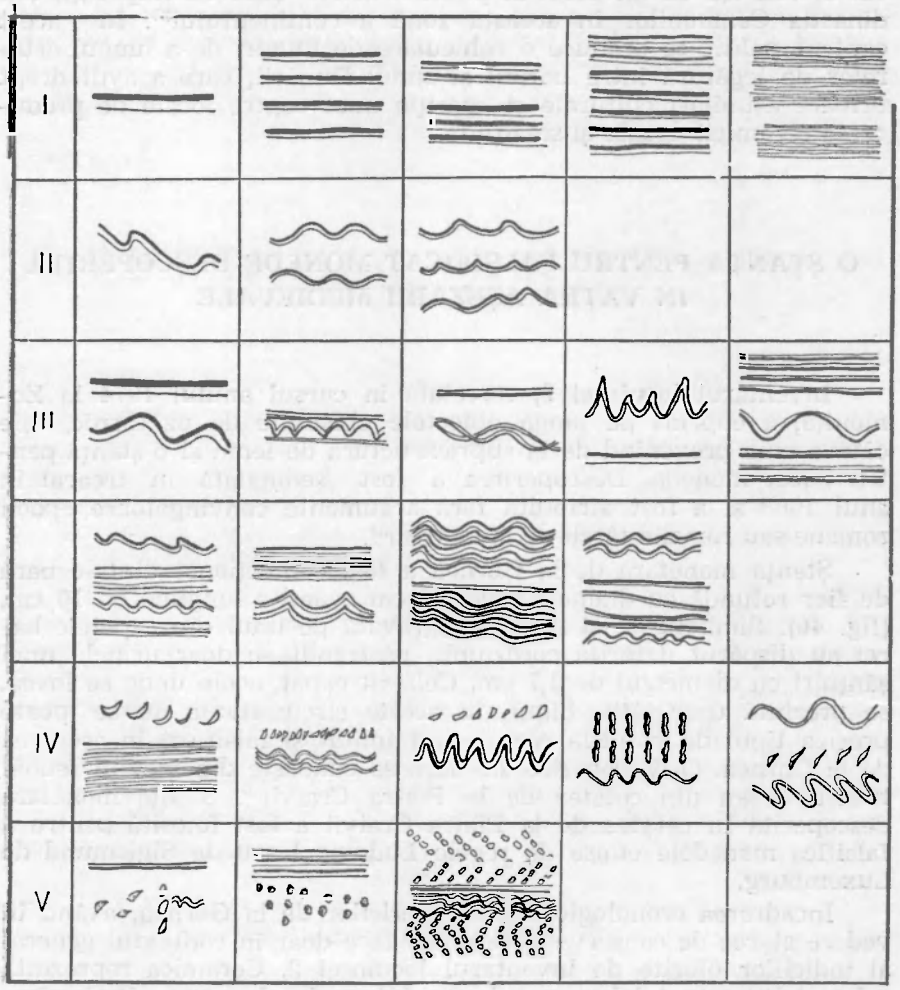

Fig. 45. Motive ornamentale ale ceramicii din sec. XII—XIII de la Gornea.

ramică smălțuită de tradiție bizantină s-a manifestat odată cu veacul al XII-lea ca un efect al politicii active dusă de împărații din dinastia Comnenilor în această zonă a continentului[33]. În acest context politic se produce o vehiculare de bunuri de-a lungul arterelor de legătură între nordul și sudul Dunării, care a avut drept urmare asimilări culturale și apariția unor centre locale de producerea ceramicii uzuale și smălțuite.

O ȘTANȚĂ PENTRU FALSIFICAT MONEDE DESCOPERITĂ ÎN VATRA AȘEZARII MEDIEVALE

Inventarul locuinței 2, cercetată în cursul anului 1974 la Zomoniță, a cuprins pe lângă obiectele obișnuite de uz casnic, cele câteva cuie provenind de la suprastructura de lemn și o ștanță pentru bătut monede. Descoperirea a fost semnalată în treacăt în anul 1983 și a fost atribuită fără argumente convingătoare epocii romane sau romane târzii de la Gornea[34].

Ștanța monetară de la Gornea a fost confecționat dintr-o bară de fier rotundă cu diametrul de 2,4 cm având o lungime de 10 cm, (fig. 46). Simbolurile și imaginea gravată pe unul din capetele barei au dispărut datorită coroziunii, păstrându-se doar urmele unei șănțuiri cu diametrul de 1,7 cm. Celălalt capăt, acolo unde se lovea, se prezintă ușor lățit. Sigur, în aceste circumstanțe nu se poate preciza tipul de monedă care a fost imitat și falsificat în așezarea de la Gornea. O descoperire similară se cunoaște din mediul feudal transilvănean din cetatea de la Piatra Craivii[35]. Ștanța monetară descoperită în cetatea de la Piatra Craivii a fost folosită pentru a falsifica monedele emise de regele Ludovic I sau de Sigismund de Luxemburg.

Încadrarea cronologică a descoperirilor de la Gornea, având în vedere starea de conservare, se poate face doar în contextul general al indiciilor oferite de inventarul locuinței 2. Ceramica reprezintă cel mai important jalon cronologic atât pentru locuință cât și pentru ștanța monetară. Din punct de vedere al formei și facturii ceramica din L_9 (fig. 38; pl. 27) își află analogii apropiate în zona sud-dunăreană în descoperiri atribuite secolelor XII—XIII[36].

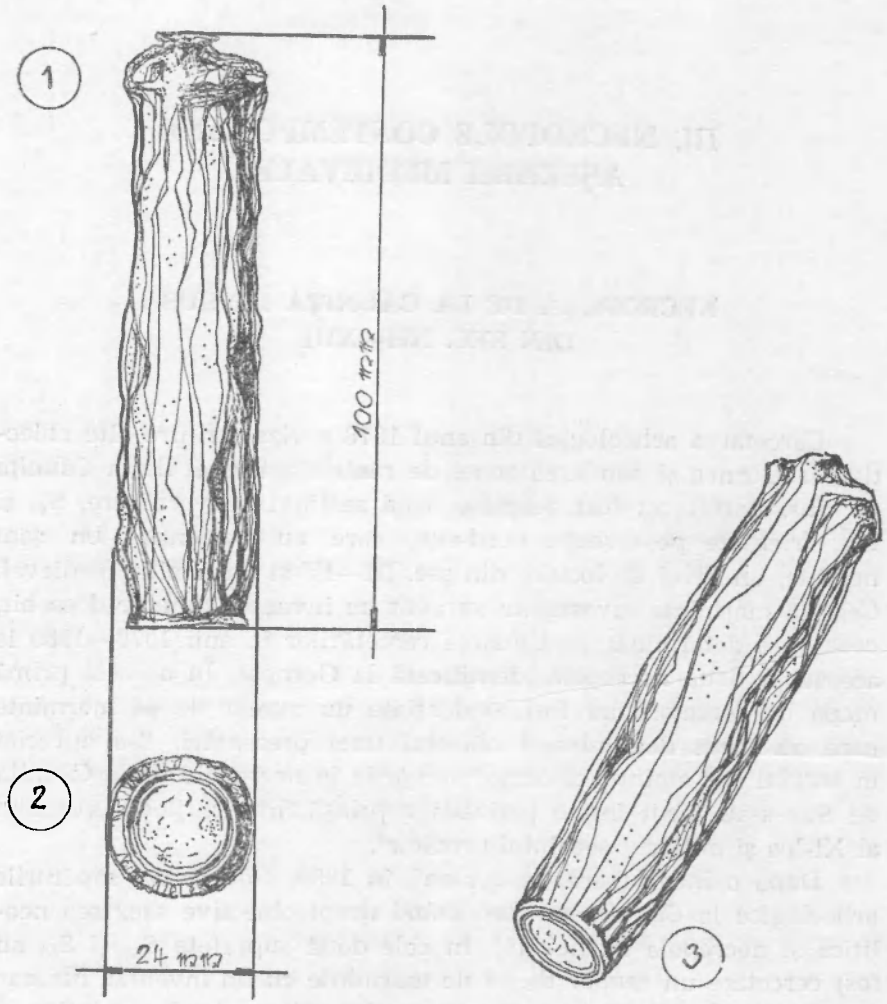

Fig. 46. Gornea — *Zomoniță*. Ștanță monetară.

Descoperirea de la Gornea reprezintă cea mai timpurie mărturie de acest gen, documente ulterioare din secolele XIV—XV fac adeseori referire la activități de falsificare a monedelor regale.

III. NECROPOLE CONTEMPORANE AŞEZĂRII MEDIEVALE

NECROPOLA DE LA CĂUNIŢA DE SUS DIN SEC. XII—XIII

Cercetarea arheologică din anul 1978 a vizat printre alte obiective la Gornea şi sondarea zonei de răsărit a terasei de la *Căuniţa de Sus*. Astfel, au fost deschise două secţiuni de verificare, S_{42} şi S_{43}, orientate pe direcţia nord-sud, care au evidenţiat un şanţ neolitic, un nivel de locuire din sec. III—IV şi un cimitir medieval. Cele 16 morminte investigate au avut un inventar funerar deosebit, ceea ce a determinat continuarea cercetărilor în anii 1979—1980 la această a doua necropolă identificată la Gornea[1]. În această primă etapă de cercetare au fost evidenţiate un număr de 44 morminte care au făcut dealtminteri obiectul unei prezentări. S-a apreciat în studiul sus amintit că înmormântările în necropola de la Căuniţa de Sus s-au făcut într-o perioadă cuprinsă între mijlocul veacului al XI-lea şi mijlocul secolului următor[2].

După o întrerupere de opt ani, în 1989, s-au reluat săpăturile arheologice la *Căuniţa de Sus* având drept obiective aşezarea neolitică şi necropola medievală[3]. În cele două suprafeţe S_{52} şi S_{53} au fost cercetate un număr de 20 de morminte cu un inventar funerar interesant. S-a investigat pe durata întregii perioade amintite, o suprafaţă de 300 m², în care s-a găsit un număr de 65 de morminte de inhumaţie. Deşi au avut un caracter sistematic, săpăturile nu au dezvelit integral perimetrul necropolei, aceste limite ale cercetării afectează imaginea istorică cu privire la necropolă (pl. 5, 6).

DESCRIEREA MORMINTELOR

M_1 \
M_2 / — cercetate în anul 1977.

M_3 — groapa mormântului a avut o adâncime de 0,60 m. Ambele braţe au fost aşezate pe abdomen. Fără inventar funerar.

M_4 — mormânt de copil investigat la 0,80 m adâncime. Braţele erau aşezate pe lângă corp cu palmele pe abdomen.

M_5 — groapa mormântului prezenta o uşoară deviaţie spre NE. Adâncimea gropii mormântului era de 0,67 m. Scheletul măsurat în groapă a avut o lungime de 0,95 m. Braţele îndoite din cot au fost aşezate cu palma la claviculă. Lângă palma mâinii drepte s-a găsit un inel din argint (fig. 51).

M_6 — mormânt de copil, cercetat în imediata vecinătate a lui M_5.

M_7 — groapa mormântului surprinsă în S_{43} la adâncimea de 0,70 m. Braţul stâng a fost aşezat pe bazin în timp ce braţul drept şi o parte din cutia toracică lipseau;

M_8 — groapa mormântului de formă ovală se delimitează în stratul de lut cu uşurinţă, având lungimea de 1,80 m şi lată de 0,75 m. Adâncimea gropii măsurată de la nivelul actual de călcare a fost de 0,75 m. Defunctul a fost aşezat cu ambele braţe aduse pe piept.

M_9 — mormânt de adult, fără inventar funerar. Braţul stâng era aşezat pe piept în timp ce braţul drept era aşezat pe abdomen.

M_{10} — mormânt de copil, a avut ca inventar funerar o monedă depusă în gură ca obol funerar. Groapa mormântului prezenta o deviaţie pe direcţia NE—SV (pl. 8).

M_{11} — mormânt de copil de la care s-a păstrat craniul şi părţi din zona superioară a scheletului.

M_{12} — cercetat în S_{42} la adâncimea de 0,80 m, a avut o lungime, măsurată în groapă de 1,68 m. Braţul drept al defunctei era aşezat pe abdomen şi celelalte pe piept[4].

M_{13} — scheletul unui adult deranjat în zona craniului şi a toracelui. Braţul drept a fost pe abdomen şi celălalt adus spre piept.

M_{14} — cercetat parţial în S_{42}.

M_{15} — mormânt de copil aşezat cu braţele întinse pe lângă corp. În groapa mormântului, lângă craniu, s-a găsit o monedă (pl. 9).

M_{16} — mormânt de copil mic, cercetat în imediata apropiere a lui M_{15}.

M_{17} — groapa mormântului delimitată în S_{42} avea 1,75 m lungime și 0,60 lățime. Nu a avut inventar funerar (pl. 9).

M_{18} — mormânt de adult care prezenta în zona brațului stâng și a toracelui urmele unor traumatisme care au dus la dislocarea unor părți din corp. Brațul drept era întins pe lângă corp iar celălalt așezat pe abdomen.

M_{19} — mormânt de adult fără inventar funerar. Defunctul a fost așezat pe spate cu ambele brațe așezate pe abdomen.

M_{20} — adult, înmormântat fără inventar funerar. Brațele au fost așezate pe piept.

M_{21} — cercetat parțial.

M_{22} — mormânt de copil, a fost surprinsă doar partea inferioară a gropii mormântului.

M_{23} — cercetat în S_{45} doar parțial.

M_{24} — mormânt de adult, notat în plan în S_{45} din 1979. Fără inventar funerar (pl. 7).

M_{25} — mormânt de copil, fără inventar funerar (pl. 7).

M_{26} — mormânt de copil cercetat în aceeași zonă din S_{45}/1979. Datorită stării de conservare a scheletului s-au putut face puține observații privitoare la acest mormânt. Lângă tâmpla stângă s-a găsit un cercel de tâmplă cu capătul răsucit în „S". Groapa mormântului a suprapus în parte mormântul 27.

M_{27} — deranjat în zona craniului de M_{26}.

M_{28} — mormânt de copil, fără inventar funerar.

M_{29} — cercetat parțial în S_{46} la adâncimea de 0,40 m. Brațul drept a fost adus cu palma la claviculă iar celălalt a fost așezat pe piept. În zona falangelor mâinii drepte s-a găsit un inel.

M_{30} — groapa mormântului surprinsă în stratul de lut măsura 1,70/0,60 m. Defunctul așezat întins pe spate a avut ambele brațe aduse pe piept. S-au putut constata urmele unor tăieturi pe coaste.

M_{31} — a avut săpată o groapă cu dimensiunile de 1,20/0,50 m. S-au putut constata cu evidență urmele unor traumatisme puternice care au dus la dislocarea unor părți din corp (pl. 9). Brațele sunt dislocate din umăr și așezate în groapă.

M_{32} — mormânt de copil, scheletul măsurat în timpul cercetării avea lungimea de 0,85 m.

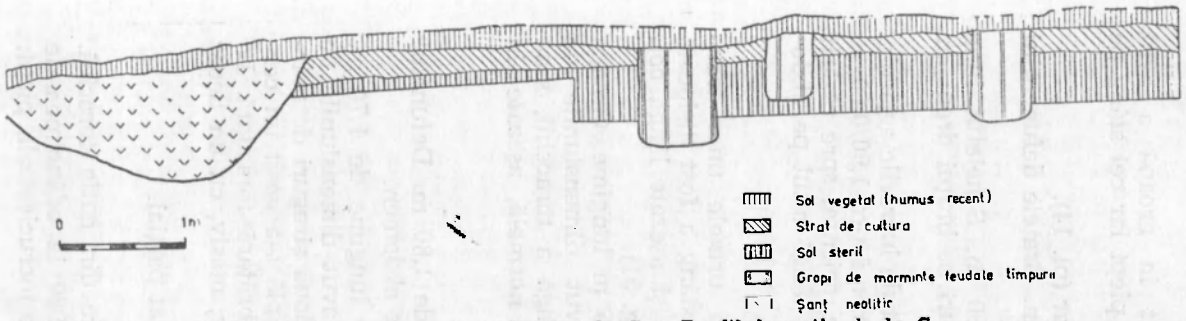

Fig. 49. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Profilul vestic de la S_{45}

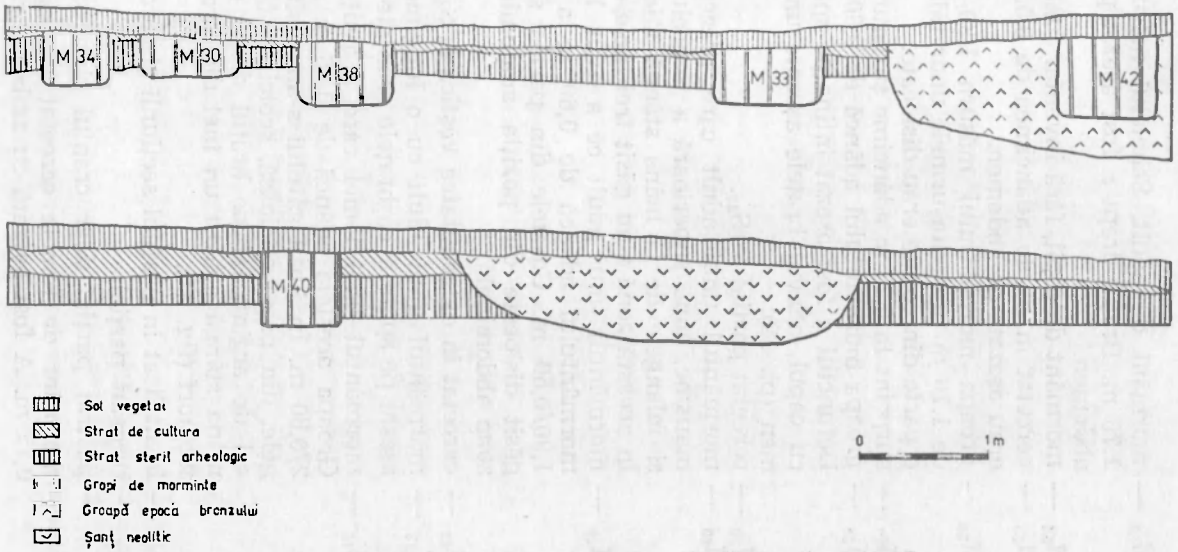

Fig. 50. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Profilul estic de la S_{47}.

M_{33} — mormânt de adult. Scheletul măsurat în groapă a avut 1,75 m. Brațul drept a fost așezat pe piept iar cel stâng pe abdomen.

M_{34} — mormânt de copil, fără inventar funerar (pl. 14).

M_{35} — cercetat în S_{47} la adâncimea de 0,55 m. Brațele defunctului erau așezate pe abdomen.

M_{36} — groapa mormântului măsura 1,80/0,60 m. Scheletul lung de 1,70 m prezenta urmele unor tăieturi pe brațul drept iar o parte din coaste erau dislocate.

M_{37} — surprins la 0,25 m adâncime și deranjat de lucrările agricole.

M_{38} — groapa mormântului adâncă de 0,60 m, măsura 1,90/0,60 m. Defunctul a fost așezat întins pe spate, orientat spre răsărit cu capul, a avut brațele așezate unul lângă altul pe abdomen (pl. 12).

M_{39} — cercetat parțial în S_{47}.

M_{40} — mormântul unui adult care prezenta urmele unor traumatisme, zona superioară a toracelui stâng a fost dislocată și falangele de la mâna stângă tăiate și așezate lângă cot. În această zonă s-au găsit trei inele (fig. 51).

M_{41} — mormântul unui adult ce a avut 1,75 m lungime. Groapa mormântului adâncă de 0,60 m a avut dimensiunile de 1,90/0,60 m. Coastele din partea stângă a toracelui, s-au găsit dislocate din poziția anatomică normală, așezate în zona abdominală.

M_{42} — cercetat în extremitatea vestică la S_{47}.

M_{43} — mormântul unui adult cu o lungime de 1,80 m. Defunctul așezat pe spate avea brațele aranjate pe abdomen.

M_{44} — mormântul unei femei care a avut o lungime de 1,70 m. Groapa acesteia adâncă de 0,75 m a avut dimensiunile de 2/0,60 m. În jurul gâtului s-au găsit două șiraguri de mărgele, din pastă sticloasă, scoici, la tâmplă s-a găsit un cercel de argint, iar pe brațul drept o brățară torsadată. La mâna stângă a avut un inel din bronz, masiv, cu un decor zoomorf (fig. 51).

M_{45} — identificat în profilul secțiunii și cercetat parțial.

M_{46} — cercetat parțial.

M_{47} — păstrat parțial doar craniul și o parte din cutia toracică.

M_{48} — mormânt de femeie cercetat în S_{52}/1989 la adâncimea de 0,75 m. A fost așezată cu ambele brațe încrucișate la piept.

S-au găsit pe antebraţul drept două brăţări din bronz torsadate, un colier de mărgele la gât şi un cercel de tâmplă (fig. 51).

M_{49} — cercetat în aceeaşi zonă ca şi M_{48}. S-au constatat o serie de anomalii anatomice ceea ce dovedeşte că individul a decedat în urma unei morţi violente aşa cum s-a sesizat şi la alte morminte. La înmormântare a avut depusă o monedă în gură, găsită în zona incisivilor.

M_{50} — mormânt de copil, depus cu braţele pe abdomen. A avut ca inventar funerar doi cercei de tâmplă din argint cu capetele în „S".

M_{51} — mormânt de copil, aşezat cu braţele ridicate la piept, cu palma la claviculă. La tâmplă s-a găsit un cercel cu capătul în „S".

M_{52} — mormânt de adult cercetat în S_{52} la adâncimea de 0,70 m. A fost înmormântat cu braţele aşezate pe abdomen.

M_{53} — groapa mormântului a suprapus în parte groapa unui alt mormânt, M_{47}. Braţele dispuse unul lângă altul, erau aşezate pe abdomen.

M_{54} — cercetat parţial, copil. A avut depusă în gură o monedă fragmentară iar în zona craniului s-a găsit un inel de tâmplă (fig. 51).

M_{55} — identificat în profilul S_{52}.

M_{56} — mormânt de adult. Defunctul aşezat întins, orientat spre răsărit a avut braţul stâng ridicat cu palma la claviculă şi cel drept aşezat pe abdomen.

M_{57} — groapa mormântului bine delimitată în stratul de lut a fost săpată până la 0,60 m adâncime. În zona craniului s-a găsit un cercel de tâmplă.

M_{58} — mormânt de copil cercetat în S_{52} la 0,45 m adâncime. S-a păstrat doar craniul.

M_{59} — mormânt de femeie, aşezată cu braţele pe abdomen. S-au găsit doi cercei biconici la tâmple şi două brăţări torsadate pe braţul drept [6] (fig. 51).

M_{60} — cercetat în S_{53} la 0,65 m adâncime. Defunctul, un adult, a avut o lungime de 1,63 m, măsurat în groapă. Ambele braţe erau ridicate cu palmele la claviculă. A avut depuse la înhumare două monede schifate bizantine de la împăratul Isac II Angelos (1185—1195)[7].

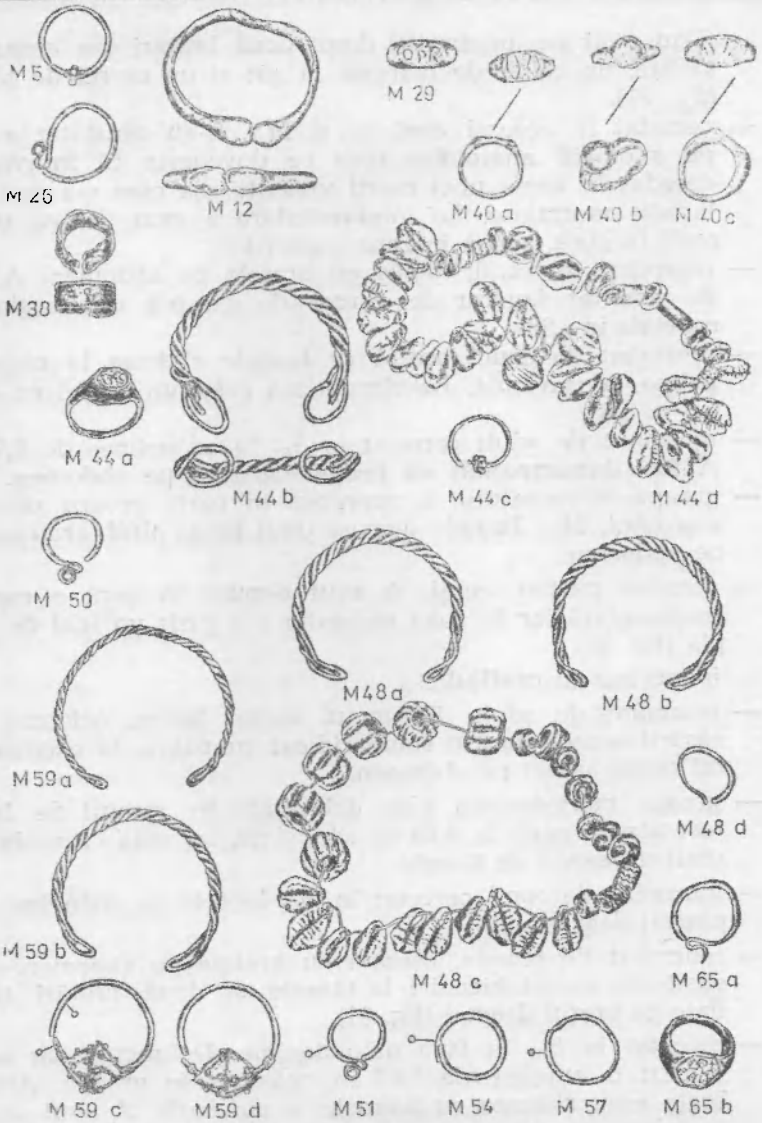

Fig. 51. Inventarul funerar al mormintelor din necropola de la Gornea — Căunița de Sus. (sec. XII—XIII).

M_{61} — mormânt de copil.

M_{62} — mormânt de adult cercetat în S_{53} la 0,65 m adâncime. A avut ambele braţe aşezate cu palmele pe abdomen.

M_{63} — cercetat în S_{52} la adâncimea de 0,30 m. Defunctul, un adult care măsura 1,68 m a fost aşezat pe spate cu braţele pe piept.

M_{64} — mormânt identificat în apropiere de M_{63} la 0,70 m adâncime. Braţul drept era aşezat pe abdomen, iar celălalt lăsat în jos pe bazin.

M_{65} — mormânt de adult cercetat la 0,70 m adâncime. A avut ca inventar funerar un inel de tâmplă cu capetele în „S" şi un inel sigilar masiv (fig. 51).

ANALIZA INVENTARULUI FUNERAR

Mormintele din necropola de la *Căuniţa de Sus* au pus în evidenţă un inventar funerar deosebit de interesant şi util, atât pentru cunoaşterea unor aspecte ale culturii materiale medievale din zona dunăreană a Banatului, cât şi pentru stabilirea cronologiei necropolei.

Inelele de tâmplă simple se cunosc din inventarul mormintelor 54 şi 57. Au fost lucrate dintr-o sârmă subţire, cu grosimea de 2 mm şi au un diametru interior de 2 şi respectiv 2,2 cm. Podoabe de acelaşi tip au apărut în necropolele din spaţiul bănăţean de la Banatsko Arandjelovo[8], Bac[9], Bocar[10], Jazovo[11], Hodoni[12] şi Cuptoare[13]. Mormintele din zona de câmpie aparţin unui orizont de necropole din secolele X—XI în timp ce descoperirile de la Cuptoare pot fi atribuite secolelor XII—XIII[14]. Simplu de confecţionat, moda acestor podoabe a cuprins spaţii vaste din sud-estul şi până în centrul Europei. Ele se regăsesc în morminte din aria aşa numitei culturi Bjelo Brdo dar şi în necropole din aceeaşi perioadă de la Dunărea de jos[15].

Aşa cum sugerează şi vasta lor răspândire, aceste podoabe, au fost folosite în medii culturale diverse: sârbesc, bulgar, maghiar, românesc şi ca atare, nu pot avea o anume conotaţie etnică. Tradiţia acestor podoabe s-a perpetuat o lungă perioadă, ele se regăsesc dincolo de hotarul veacului al XI-lea şi în cursul secolului al XII-lea[16].

Inelele de tâmplă cu capătul răsucit în formă de „S", au apărut în necropola de la Gornea la M_{26}, M_{48}, M_{50} și M_{51}. Lucrate dintr-o verigă de sârmă subțire, ele au un diametru cuprins între 1,6 și 2 cm. În necropolele din Banat, această podoabă, a fost semnalată la Cuptoare[17], Drobeta Turnu-Severin[18], Hodoni[19], Banatski Arandjelovo și altele[20]. Inelele de tâmplă au devenit începând cu veacul al X-lea și până în veacul al XII-lea o podoabă comună pe vaste spații ale Europei de sud-est și centrale. Problema cronologiei și atribuirea etnică a acestor podoabe, a preocupat cu cel mai mare interes cercetarea istorică și arheologică[21]. Interpretarea acestor documente arheologice în contextul general al informațiilor istorice, referitoare la o anumită zonă geografică, a oferit puncte de vedere realiste și nuanțate privind pătrunderea și asimilarea în mediul cultural românesc a unor elemente de cultură materială venite din afara lui.

Revenind la descoperirile de la Gornea, în studiul consacrat necropolei de la Căunița, inelul de tâmplă din M_{26} a fost datat pe baza unor analogii formale în veacul al XI-lea[22]. De altfel, chiar unele din analogiile invocate din necropolele de la sudul Dunării pledează o datare mai târzie, în cursul veacului al XII-lea. În morminte de la Macvanska Mitrovica[23], Brestovik sau la Trnjane, bunăoară, astfel de podoabe s-au găsit alături de monede bizantine din veacul al XII-lea[24]. Datarea podoabei din M_{26} fără o integrare în ansamblul inventarului funerar al necropolei, în studiul amintit mai înainte, a atras după sine și fixarea începutului necropolei în veacul al XI-lea.

Cerceii cu astragali au făcut parte din inventarul funerar al mormintelor 5 și 44. Tija cercelului a fost realizată dintr-un fir de argint, în formă circulară, deschisă la capete. Cercelul din M_5 are un diametru de 2,5 cm iar cel din M_{44} o deschidere de 2,2 cm. Spre unul din capetele tijei au fost dispuse sub forma unui brâu granule de argint și un ornament din fir filigranat (fig. 51).

Podoabe de acest tip, specific secolelor XII—XIII, se cunosc din necropolele bănățene de la Cuptoare și Șopotu Vechi[25].

Așa cum remarcam cu alt prilej, o anume concentrare a cerceilor de acest tip de o parte și de alta a zonei Dunării de jos apusene sugerează existența unor ateliere în zona care produceau aceste podoabe. Exemplarele cunoscute din mormintele de la Prahovo, Korbovo, Brestovik și Trnjane de la sudul Dunării provin din necropole datate în secolele XII—XIII[26]. Intenția de a fixa

cronologia cerceilor de la Căuniţa într-o perioadă anterioară veacului al XII-lea ni se pare lipsită de orice argument.

Inventarul mormântului 59 a pus în evidenţă o pereche de cercei din argint deosebiţi, decoraţi în tehnica granulaţiei şi a firului filigranat. Cerceii de tipul, numit îndeobşte în istoriografie *biconic*, au fost realizaţi dintr-o tijă groasă de circa 0,2 cm, deschisă la capete, trecută prin corpul biconic al acestuia. Micile granule din argint dispuse simetric pe corpul cercelului au fost unite cu un fir subţire răsucit (fig. 51).

Exemplarele de la Gornea sunt întrutotul asemănătoare cu cele găsite în necropola de la Şopotu Vechi din depresiunea Almăjului. Tipologic ei se înscriu într-o serie caracteristică secolului XII şi primei jumătăţi a veacului al XIII-lea ilustrată de descoperirile de la Trnjane, Vinca şi Brestovik[27].

Mărgelele găsite la M_{14} şi M_{48} au fost realizate din lut, pastă sticloasă şi din scoici mici (fig. 51). Ele au forme geometrice diverse şi au fost decorate în culori de nuanţă verde, galben şi roşie.

Podoabe asemănătoare sunt cunoscute din necropolele sârbeşti din zona sud-dunăreană vecină Banatului[28].

Podoabele pentru braţe găsite în inventarul necropolei sunt ilustrate de brăţările torsadate de la M_{44}, M_{48} şi M_{49} şi de o brăţară simplă din platbandă din M_{12}.

Brăţările torsadate au fost realizate prin împletirea a patru fire, terminate la capete printr-o buclă (fig. 51). Moda acestor podoabe simple, populare s-a răspândit în zona Dunării inferioare şi în spaţiul Balcanilor în cursul secolelor XI—XIII. În ţinutul muntos din sudul Banatului, brăţări torsadate, au apărut în morminte din secolele XII—XIII de la Şopotu Vechi şi Cuptoare[29].

Perioada de maximă înflorire a modei acestor podoabe aparţine veacului al XII-lea, ele fiind încă purtate şi în cursul veacului următor. În spaţiul vecin Banatului de la sudul Dunării, din Valea Timocului şi până în valea Mlavei provin cele mai numeroase descoperiri din această perioadă[30].

Datorită simplităţii lor, fără îndoială, că o parte din aceste podoabe au fost confecţionate în ateliere locale din zona de sud a Banatului.

Inelele cunoscute de la M_{29}, 40, 44, 65 au fost lucrate dintr-o singură bară, ceea ce le conferă un aspect masiv. Astfel, podoaba de la M_{44} are o verigă simplă, rotunjită, partea superioară a acesteia

fiind mult lățită și realizată sub forma unui disc. Un animal fantastic, redat prin incizarea discului, încadrat într-un chenar realizat prin fir filigranat, constituie decorul inelului. Tipologic piesa își găsește analogii în mediul cultural balcanic al secolelor XII—XIII[31]. Decorul zoomorf se leagă mai degrabă de un curent artistic specific secolelor XIII—XIV[32]. Piesa de la Gornea, prin formă și decor poate fi atribuită veacului al XIII-lea, situându-se în acest fel la începutul unei serii tipologice de podoabe a căror evoluție poate fi urmărită până târziu în cursul evului mediu în Banat.

Inventarul funerar al mormântului 29 este reprezentat de un inel masiv realizat dintr-o singură bară. Partea superioară a podoabei îngroșată și lățită a fost șlefuită sub forma unei suprafețe plane de formă ovală alungită. Inelul a avut un monogram realizat cu litere latine (fig. 51). Tipologic, piesa se înscrie într-o serie de podoabe specifice secolelor XIII—XIV[33]. Inelele sigilare cu legenda redată cu litere majuscule latine se cunosc încă din prima jumătate a secolului al XIII-lea în mediul catolic central european[34]. Datarea acestei podoabe de către I. Uzum, pe baza unei analogii formale la Dinogeția în veacul al XI-lea nu are suport real, prin formă și decor, ea aparține mai degrabă veacului al XIII-lea.

Două din cele trei inele găsite în inventarul funerar de la M_{40} se înscriu în aceeași serie tipologică ca și podoaba din M_{29}. Au fost realizate dintr-o singură bară îngroșată și lățită în partea superioară, ceea ce le conferă un aspect masiv. Ele au fost datate pe baza unor analogii de la Dunărea de jos în veacul al XI-lea[35]. Piesele amintite aparțin mai degrabă însă tradiției artistice a secolelor XII—XIII, așa cum o sugerează numeroasele descoperiri din Peninsula Balcanică. Un exemplar deosebit realizat în aceeași manieră și cu aceleași caracteristici tipologice și ornamentale s-a găsit la M_{65} (fig. 51). Inelul prezintă un decor cu o figură umană, foarte probabil un orant, redat sumar prin incizare. Brațele ridicate au fost redate sub forma unor cruci simple. Podoabe cu un decor asemănător au fost purtate în mediul ortodox din Banat al secolelor XII—XIII, și în lumea sud-dunăreană[36]. În aceeași perioadă, această simbolistică a fost preluată și adoptată în mediul catolic central european[37].

Începuturile necropolei de la Gornea — Căunița au fost apreciate în prima jumătate a secolului al XI-lea, limita cronologică superioară fiind fixată la mijlocul veacului al XII-lea. Se cuvine

făcută de la bun început precizarea că în lipsa unei cercetări exhaustive a necropolei nu se pot face aprecieri ferme cu privire la perioada de început a înmormântărilor și la durata necropolei. La stadiul actual al cunoașterii acesteia, prin inventarul funerar găsit, se pot fixa doar câteva repere cronologice. Monedele depuse ca obol funerar, analogiile pentru podoabe se circumscriu perioadei de la mijlocul veacului al XII-lea și până la mijlocul veacului al XIII-lea. Nu avem deocamdată argumente arheologice care să susțină ipoteza începuturilor necropolei la mijlocul secolului al XI-lea, toate dovezile de care dispunem sugerează că înmormântările cunoscute s-au făcut în intervalul de la mijlocul secolului al XII-lea și până la mijlocul veacului al XIII-lea. Necropola de la Căunița de Sus a aparținut așezării contemporane identificată în imediata apropiere pe valea pârâului Cameniţa.

NECROPOLA DE LA ȚÂRCHEVIȘTE DIN SECOLELE XIV—XV

Necropola de la Țârcheviște a fost amplasată pe aceeași terasă a Dunării ca și necropola de la Căunița de Sus, în extremitatea superioară a acesteia. Dealul Țârcheviște are aspectul unui pinten care domină atât lunca pârâului Cameniţa cât și terasele Dunării de la Căunița de Sus (fig. 2). Încă în anul 1969, la începuturile cercetărilor arheologice de la Gornea, au fost sondate în zonă un grup de 16 morminte. Reluate în anul 1973 și tot atunci și întrerupte săpăturile arheologice de pe dealul Țârcheviște au pus în evidență un număr de 55 de morminte dintr-o necropolă mai mare ale cărei limite spațiale nu se cunosc[38] (pl. 17). Înmormântările s-au făcut într-un sol negru-brun, gropile fiind săpate până la adâncimea de 1,10 m măsurată de la nivelul actual de călcare.

Inventarul funerar al mormintelor de la Țârcheviște a fost modest.

M_{11} — a avut așezată în groapă o cană de lut nesmălțuită lângă umărul stâng.

M_{21} — s-a păstrat doar o cataramă de formă rotundă.

M_{22} — a avut ca inventar un inel masiv cu decor floral și o monedă emisă de regele Sigismund de Luxemburg (1387—1437).
M_{39} — a fost înmormântat cu un cuțit.
M_{49} — în zona craniului s-a găsit un ulcior smălțuit[39].

S-a sugerat pe baza analogiilor privind poziția brațelor defuncților și a inventarului funerar o datare a necropolei în perioada secolelor XII—XV. Momentul final al funcționării necropolei a fost apreciat în intervalul de la sfârșitul secolului XIV și prima jumătate a secolului al XV-lea[40]. Analizând poziția brațelor în cadrul înmormântărilor de la Țârcheviște s-au stabilit în raportul de săpătură amintit mai multe variante și subvariante și pe baza unor analogii cu necropole din sudul Banatului s-a încercat acreditarea ideii că aceste tradiții legate de ritualul funerar ar avea o conotație cronologică. Așa cum am arătat cu alt prilej, constatările arheologice din necropolele medievale oferă suficiente argumente împotriva utilizării acestor tradiții drept element cronologic[41]. Stabilirea duratei de funcționare a necropolei se poate face doar pe baza indiciilor oferite de inventarul funerar. Având în vedere faptul că necropola de la Țârcheviște a fost cercetată parțial, sunt dificil de stabilit limitele cronologice precum și amploarea acesteia. Puținele obiecte de inventar funerar pledează pentru o anume etapă de funcționare a necropolei de la Țârcheviște la hotarul secolelor XIV—XV.

ÎNMORMÂNTĂRI PE DEALUL PĂZĂRIȘTE

Dealul Păzărișteste mărginește spre răsărit valea pârâului Camenița, dominând peisajul Dunării în această zonă cu aspectul său de promontoriu (fig. 2). Cercetările arheologice au identificat pe culmea dealului o fortificație din epoca bronzului și un grup de morminte atribuit epocii medievale[42].

Într-o suprafață de aproape 50 m² au fost cercetate șapte morminte fără inventar funerar (fig. 52—54). Groapa mormintelor a fost săpată la adâncimi mici cuprinse între 0,30—0,40 m (fig. 55). In absența oricărui inventar funerar la mormintele investigate pe

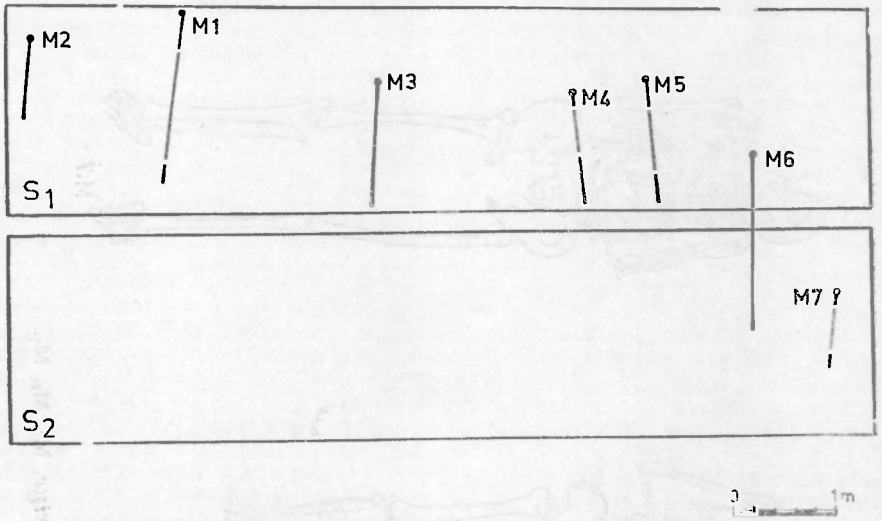

Fig. 52. Gornea — *Păzărişte*. Plan de situaţie cu mormintele cercetate.

dealul Păzărişte s-a încercat stabilirea cronologiei acestora pe baza analogiilor privitoare la poziţia braţelor[43]. Având drept reper cronologic cimitirul din jurul bisericii din zid de la Ilidia—Cetate datat în secolele XIII—XIV, mormintele de la Gornea—Păzărişte au fost atribuite perioadei finale a acestui interval cronologic[44].

Caracterul de sondaj al săpăturii de la Păzărişte nu îngăduie stabilirea momentului de început al înmormântărilor, durata acestora şi nici amploarea necropolei. Din aceleaşi considerente este dificil de stabilit raportul cronologic între grupul de morminte investigate pe dealul Păzărişte şi necropola de la Ţârcheviştе precum şi raportul acestora cu aşezarea medievală. Existenţa a două necropole contemporane care să deservească aceeaşi comunitate rurală nu poate fi acceptată decât în cazul unor comunităţi mixte din punct de vedere etnic, însă majoritatea satelor în perioada de început a evului mediu au avut o structură etnică compactă[45].

Cercetarea necropolelor de la Gornea, deşi incompletă, a oferit totuşi date esenţiale pentru întregirea imaginii asupra unui sat medieval din Clisura Dunării. Datele istorice obţinute în urma investigaţiilor din necropole coroborate cu cele cunoscute din aşe-

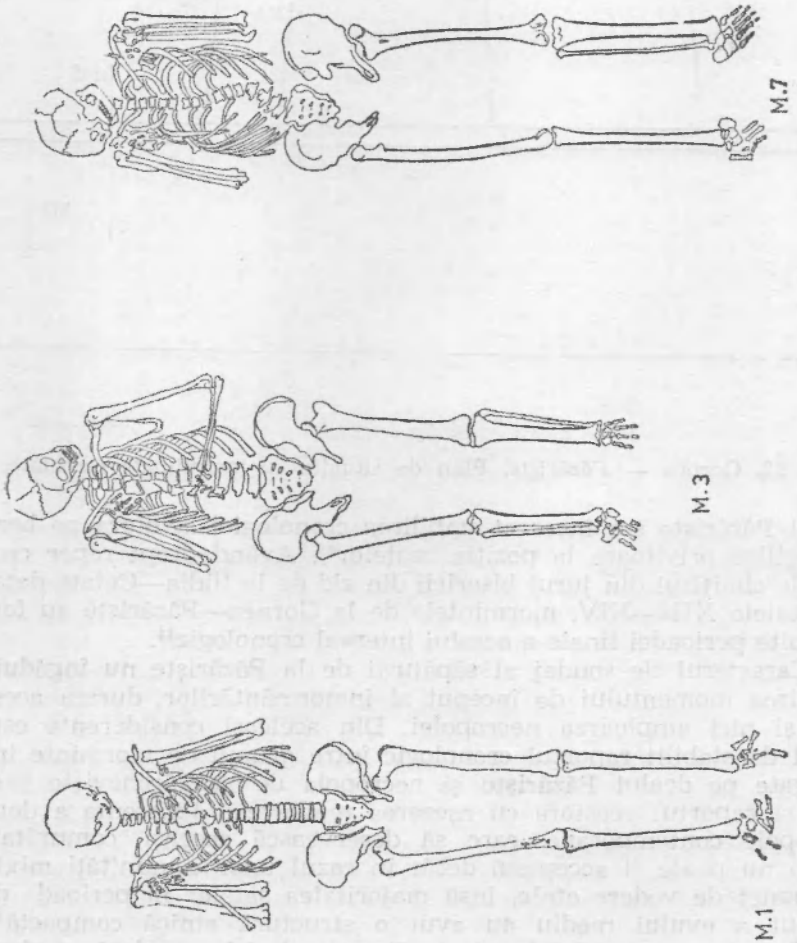

Fig. 53. Gornea — *Păzărişte*. M_1, M_3, M_7.

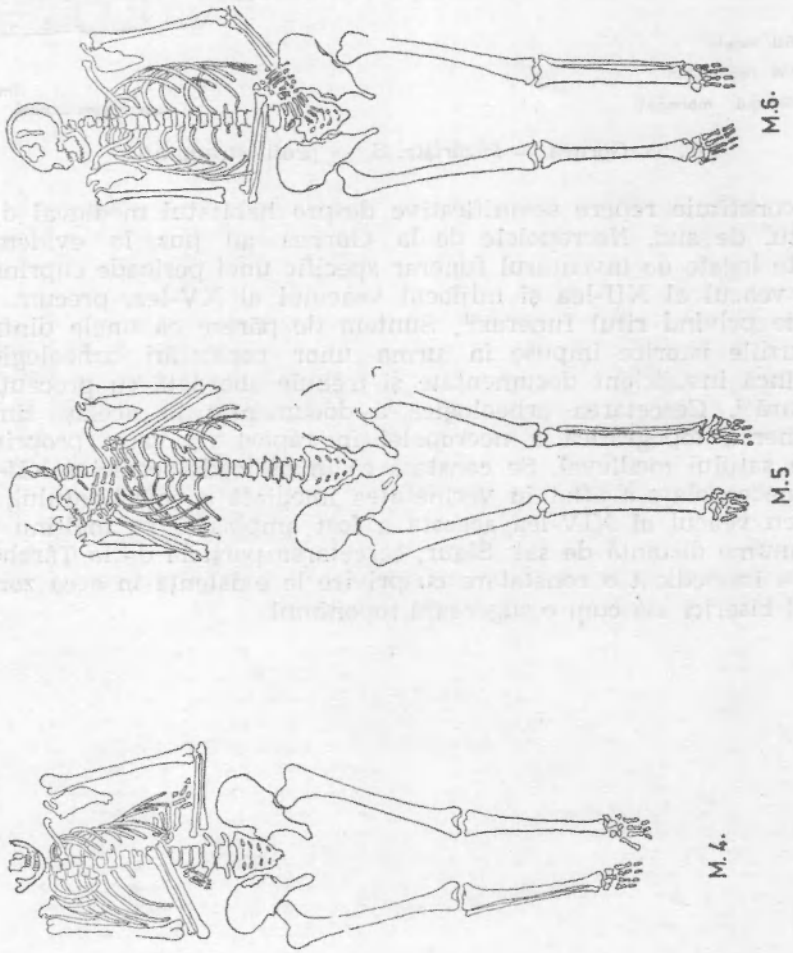

Fig. 54. Gornea — *Păzărişte*. M_4—M_6.

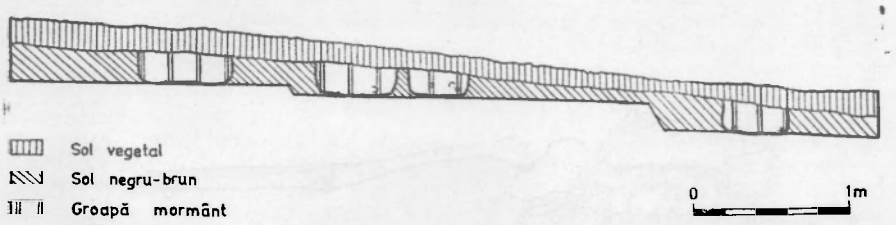

Fig. 55. Gornea — *Păzărişte*. S_1 — profil stratigrafic.

zare constituie repere semnificative despre habitatul medieval din Banatul de sud. Necropolele de la Gornea au pus în evidenţă aspecte legate de inventarul funerar specific unei perioade cuprinse între veacul al XII-lea şi mijlocul veacului al XV-lea, precum şi aspecte privind ritul funerar[46]. Suntem de părere că unele dintre concluziile istorice impuse în urma unor constatări arheologice sunt încă insuficient documentate şi trebuie abordate cu precauţia necesară[47]. Cercetarea arheologică a documentat în acelaşi timp dispunerea topografică a necropolei în raport cu vatra propriu-zisă a satului medieval. Se constată că în perioada secolelor XII—XIII necropola s-a aflat în vecinătatea imediată a vetrei satului, o dată cu veacul al XIV-lea aceasta a fost amplasată pe înălţimi şi la o anume distanţă de sat. Sigur, cercetarea parţială de la Ţârchevişte a împiedicat o constatare cu privire la existenţa în acea zonă a unei biserici aşa cum o sugerează toponimul.

IV. ECONOMIA AȘEZĂRII MEDIEVALE DE LA GORNEA

ATELIERUL DE OLARIE DIN SECOLUL AL XII-LEA

Cercetările arheologice din anul 1976 în vatra satului medieval au identificat un atelier de olărie care a funcționat în cadrul așezării în cursul veacului al XII-lea[1]. Pe latura de nord a terasei Dunării de la Țărmuri, în S_7 a fost semnalat și investigat arheologic atelierul de olărie. La adâncimea de 0,70 m de la nivelul actual de călcare a fost surprins conturul oval al unei gropi care se adâncea până la nivelul de —1,10 m. Cuptorul de ars oale se afla la extremitatea nordică a gropii care-l deservea. Dimensiunile gropii sunt modeste măsurând pe axe doar 2 m/1,40 m. Nu au fost surprinse arheologic urmele unor gropi provenind de la stâlpii de susținere. Pereții și acoperișul atelierului se sprijineau, probabil, pe tălpi din lemn direct pe sol (fig. 28).

Cuptorul propriu-zis a avut o formă circulară și o înălțime păstrată de 0,90 m. Cercetarea detaliată a acestuia a permis câteva observații și constatări privind structura și tipologia cuptorului.

Structural cuptorul a fost prevăzut cu camere sau compartimente despărțite printr-un grătar. Camera inferioară sau camera de ardere a avut la bază, pe vatră un diametru de 0,70 m și o înălțime de 0,30 m. Gura de alimentare de la camera de ardere a avut o formă ovală cu dimensiunile de 0,45/0,20 m.

Grătarul care despărțea cele două compartimente ale cuptorului a avut o formă circulară cu diametru de 0,80 m și o grosime de 0,25 m. Circulația aerului cald în interiorul cuptorului a fost asigurată prin cele șapte orificii cu care a fost prevăzut grătarul. Perforațiile grătarului a avut o formă rectangulară cu dimensiuni cuprinse între 0,10—0,14 m fiind dispuse circular pe marginea gră-

tarului (pl. 4). Grătarul făcea corp comun cu pereții cuptorului, nefiind susținut de un perete sau picior.

Camera superioară a cuptorului unde se făcea coacerea vaselor s-a păstrat doar până la înălțimea de 0,30 m, ea fiind cu siguranță mai înaltă.

Materialul de construcție folosit pentru cuptorul din așezarea de la Gornea a fost în exclusivitate lutul.

Stabilirea perioadei de funcționare a atelierului de ars oale de la Gornea s-a putut face doar pe baza ceramicii găsite în cuptor și în groapa atelierului. Ceramica descoperită în contextul menționat mai sus a fost o ceramică uzuală, lucrată la roată rapidă, bine arsă.

Formele predominante întâlnite sunt oala fără mânușă, în diverse variante și fragmente provenind de la căldări de lut.

Analiza formelor, facturii și ornamentelor ceramicii descoperite în incinta atelierului de la Gornea, analogiile cu descoperirile ceramicii din zona de sud a Banatului ori în spațiul Dunării de jos ne îndreptățesc să atribuim atelierului de ars oale de la Gornea veacul al XII-lea[2].

Cuptorul de la Gornea aparținea din punct de vedere tipologic seriei cuptoarelor de formă circulară cu două camere și tiraj vertical[3]. El se înscrie din acest punct de vedere unei tradiții arhaice ale cărei începuturi pot fi urmărite încă din epoca neolitică și până la începuturile evului mediu[4]. Această îndelungată perpetuare în timp ca și difuzarea sa pe vaste spații ale Europei dovedesc că acest tip de cuptor a fost exponentul unei tehnologii ajunsă de timpuriu într-un înalt stadiu de perfecționare și care s-a menținut ca atare o lungă perioadă.

În spațiul nord-dunărean cuptoarele circulare de ars oale se cunosc în așezări ale dacilor, la Deva[5] bunăoară, în așezări dacoromane[6], ori din epoca romană târzie[7]. La începuturile evului mediu, în secolele X—XI, acest tip de cuptor este cunoscut din așezările de la Bugeac[8], Păcuiul lui Soare[9] și Mărăcinele[10]. Aria de răspândire a cuptoarelor de ars ceramică circulare a cuprins întinse spații din zonele nord pontice până în centrul și sud-estul Europei[11].

Cuptorul de la Gornea constituie atât sub aspectul cunoașterii tehnologiei medievale cât și al economiei medievale o descoperise de primă importanță.

GORNEA — CENTRUL DE PRODUCERE A CERAMICII SMĂLȚUITE ÎN CLISURA DUNĂRII

În inventarul unor locuințe și ateliere, investigate arheologic în vatra așezării medievale, a apărut alături de ceramică uzuală și vase smălțuite. Astfel, în atelierul metalurgic din veacul al XII-lea de la *Zomonița* se cunosc câteva vase fragmentare smălțuite[12]. Formele care se pot reconstitui sunt ulcioarele cu corp bombat și cana cu toartă (pl. 30).

Vasele smălțuite de la Gornea—*Zomonița* au fost lucrate dintr-un lut amestecat cu nisip și pietricele ceea ce le conferă un aspect zgrunțuros. Această pastă a fost arsă căpătând un aspect cărămiziu, uneori brun-cenușiu. Smalțul de culoare verde măsliniu acoperă vasele la exterior.

Ceramica uzuală găsită în asociere cu cea smălțuită în incinta atelierului reprezintă un important jalon cronologic. Cazanele din lut, fragmentele de oale fără toartă prin elementele structurale și decorative își găsesc analogii în complexele arheologice din Banat si zonele dunărene învecinate, atribuite cu precădere veacului al XII-lea[13].

În stadiul actual al cercetării arheologice a satului medieval din Banat, descoperirile din veacul al XII-lea de la Gornea reprezintă printre cele mai timpurii apariții ale ceramicii smălțuite în această zonă a Dunării de jos.

Ceramica cu smalț verde din veacul al XII-lea de la Gornea își găsește corespondențe în descoperiri similare, de la hotarul secolelor XI—XII din zona de vest a spațiului românesc. Descoperirile mai vechi de la Drobeta Turnu Severin au constituit deja un semnal pentru aparițiile ulterioare din așezările de la Gornea, Zabrani, Biharea[14]. Descoperirile de la Gornea reprezintă desigur o manifestare timidă comparativ cu cele din așezările contemporane de la Dunărea de Jos răsăriteană[15]. Prezența ceramicii smălțuite în inventarul așezării din veacul al XII-lea de la Gornea trebuie apreciată ca apariție cât se poate de firească în ambianța culturală a Banatului acelei perioade ilustrată printre altele de podoabele de tradiție bizantină-balcanică și monedele semnalate în așezările și necropolele din veacul al XII-lea[16].

În vatra așezării medievale de la Gornea, în locuința 13 de la *Țărmuri,* cercetată încă în anul 1973, a apărut ceramica smălțuită

decorată cu cercuri din angolă albă. Raportul de săpături cu privire la cercetările arheologice de la Gornea—*Țărmuri* semnala în cadrul ceramicii de lux, din import, două grupe ceramice: un grup de vase smălțuite decorate cu cercuri din humă albă și o altă categorie de ceramică nesmălțuită de culoare roșie cu același decor[17]. Vom zăbovi în cele ce urmează asupra acestor descoperiri și îndeosebi asupra semnificației celei din urmă categorii.

Vasele smălțuite au fost lucrate dintr-un lut de bună calitate, cu aspect fin la pipăit și au fost arse până au obținut o nuanță a pastei de culoare brună, negru-brună ori cenușie. Arderea s-a făcut uniform și a pătruns în întreaga structură a peretelui vasului ceea ce i-a conferit un aspect dur[18].

Forma predominantă întâlnită o constituie ulcioarele cu corp bombat și cu gât prelungit (pl. 31). Alături de acestea se remarcă câteva fragmente provenind de la vase largi, deschise, unele sprijinite pe un picior inelar.

Smalțul aplicat este de culoare verde-măslinie și se întâlnește pe toate formele de vase apărute în așezarea de la Gornea. Ulcioarele smălțuite monocrom au fost decorate cu cercuri concentrice, care se întretaie uneori, dintr-o pastă albă aplicată înaintea smălțuirii. Aceste motive executate în tehnica „cu cornul" au fost asociate cu motive simple incizate. Se remarcă în două cazuri, pe fragmentele provenind de la vase joase, deschise motive geometrice realizate în tehnica sgraffito.

Ceramica smălțuită descoperită la Gornea—*Țărmuri* a fost atribuită de I. Uzum în raportul de săpătură amintit, veacului al XII-lea. Se invocau în sprijinul acestei datări câteva analogii formale, absolut necocludente de la Dunărea de Jos[19].

Așa cum am arătat și cu alte prilejuri ceramica cu smalț verde decorată cu cercuri din angolă albă chiar în așezări medievale dobrogene dar și din alte zone ale bazinului Dunării de Jos este specifică secolelor XIII—XIV, perioadă în care se circumscriu și descoperirile de la Gornea—Țărmuri[20].

Ulcioarele cu smalț verde, decorate cu cerculețe din humă albă au fost găsite în așezarea de la Păcuiul lui Soare în nivelele de locuire atribuite secolelor XIII—XIV[21]. La Coconi, în așezarea din veacul al XIV-lea din Câmpia Română dar și de la Tîrgoviște, aceeași categorie de ceramică s-a găsit în locuințe atribuite veacului al XIV-lea[22].

Descoperirile mai vechi de la Drobeta Turnu Severin au fost încadrate cronologic de către C. Nicolescu primei jumătăți a veacului al XIV-lea[23]. Au fost semnalate uneori fără multe argumente, descoperiri încă din veacul al XIII-lea, chiar din prima jumătate a acestuia, precum cele de la Curtea de Argeș sau cele din sudul Dunării de la Ribnica și Branicevo[24]. Se constată așadar, în cursul veacului al XIII-lea apariția ceramicii cu smalț verde decorată cu „cornul" în așezări din Bazinul Dunării de Jos.

Tradiția acestei ceramicii smălțuite se va perpetua și în veacul următor, când se ajunge ca tehnica smalțului să fie asimilată și în ateliere locale.

Originea ceramicii cu smalț verde decorată cu cercuri din humă albă ori altă nuanță trebuie căutată în marile centre bizantine precum Constantinopol și Pergamon[25].

O chestiune de mare importanță pentru arheologia medievală o reprezintă stabilirea centrelor de producere a ceramicii smălțuite. Astfel, încă din veacul al XIII-lea, Păcuiul lui Soare, situat în extremitatea estică a Dunării de Jos, a reprezentat, așa cum s-a dovedit arheologic, un centru de producere a ceramicii smălțuite[26]. Atelierul de la Păcuiul lui Soare a produs printre altele și vase cu smalț verde decorate cu cercuri din humă albă. El a constituit un centru de iradiere pentru astfel de produse în așezările de la Dunărea de Jos răsăriteană.

Analiza descoperirilor ceramice din vatra așezării medievale de la Gornea oferă dovezi semnificative în sprijinul ideii existenței unui centru de producere a ceramicii smălțuite la Gornea[27]. Astfel, în inventarul locuinței 13 de la Gornea—*Țărmuri* alături de ceramica cu smalț verde s-au găsit fragmente de vase de bună factură, de culoare roșie cărămizie decorate cu cercuri din humă albă (pl. 31). Aceste fragmente de ulcioare, *nesmălțuite*, decorate în tehnica „cu cornul" au fost atribuite în raportul inițial de săpătură de I. Uzum, ceramicii de lux din import[28]. Așa cum am mai arătat într-un stadiu consacrat producerii și difuziunii ceramicii smălțuite, fragmentele de vase nesmălțuite, decorate cu cercuri din humă albă reprezintă o dovadă a producției locale, în așezarea de la Gornea, a ceramicii smălțuite. Vasele de aceeași factură, formă și decor dar nesmălțuite reprezintă produse neterminate, rămase în prima etapă de lucru din cadrul procesului de producere a ceramicii smălțuite.

Tehnologia de producere a ceramicii smălțuite, fapt deja bine cunoscut, comportă două faze în care vasele sunt arse în cuptor de două ori[29]. Vasele rebutate, rămase în prima etapă de lucru a procesului complex de smălțuire, constituie o dovadă în favoarea unei producții locale a ceramicii smălțuite. Avem, astfel, un element probator în sprijinul afirmației că meșterii locali de la Gornea au asimilat deja în cursul veacului al XIII-lea tehnologia de producere a ceramicii smălțuite. Descoperirea de la Gornea certifică existența unui centru de producere a ceramicii smălțuite într-o așezare din Clisura Dunării în veacul al XIII-lea. Se impune subliniată importanța acestei dovezi atât pentru economia medievală a așezării și a zonei cât și din punct de vedere al istoriei tehnologiei medievale.

ATELIERUL METALURGIC DIN SECOLUL AL XII-LEA DE LA GORNEA

Atelierul metalurgic din cadrul așezării medievale de la Gornea—*Zomonița*, a fost cercetat arheologic în anul 1974 și a fost doar semnalat în treacăt într-un raport de săpătură[30]. Având în vedere importanța descoperirii am reluat problema atelierului metalurgic într-un studiu special consacrat acestei probleme[31].

Atelierul a fost amplasat într-o construcție monocelulară, săpată în pământ până la adâncimea de 0,90 m de la nivelul actual de călcare, cu dimensiunile de 3,25/2,30 m (fig. 56). Cuptorul a fost amenajat în colțul sud-estic al încăperii. Observațiile făcute în timpul cercetării arată că pereții acestuia s-au păstrat pe alocuri până la înălțimea de 0,60 m. Vatra cuptorului, în poziție înclinată față de podeaua atelierului, de formă rotundă neregulată măsura pe axe 0,75/0,80 m. În peretele dinspre atelier, cuptorul a avut practicată o deschidere ale cărei dimensiuni nu se pot preciza cu exactitate și al cărei rol se poate stabili pe baza analogiilor cu instalațiile metalurgice din epocă. În interorul atelierului nu s-au găsit în timpul cercetării tuburi suflante, ceea ce denotă că aerajul în cadrul procesului de reducere s-a făcut direct cu ajutorul unor foale.

Inventarul atelierului cuprindea pe lângă ceramică uzuală ceramică smălțuită și o cantitate de zgură de fier. Ceramica

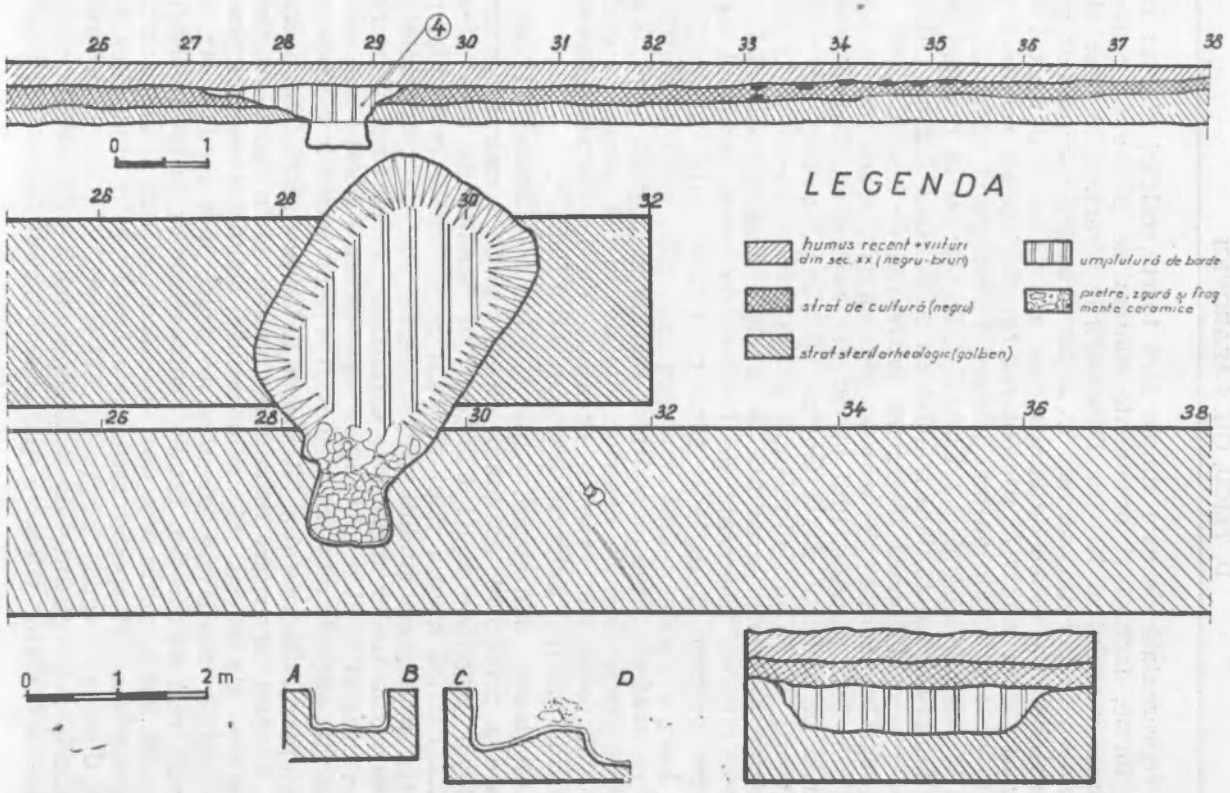

Fig. 56. Gornea — *Zomonită*. Planul atelierului metalurgic (sec. XII).

este reprezentată de oale simple fără toartă, căldări din lut care prin forme, factură și ornamente suntem de părere că poate fi atribuită veacului al XII-lea. Descoperirile ceramice, în lipsa altor elemente concludente, servesc ca reper cronologic important pentru stabilirea perioadei de funcționare a atelierului. Din acest motiv vom zăbovi sumar în prezentarea caracteristicilor ceramicii găsite în atelier. Vasele au fost lucrate dintr-o pastă nisipoasă, arsă până la culoarea cărămizie ori brună. Oala este forma cea mai frecvent întâlnită, simplă, fără mănușă cu corpul ușor bombat. Alături de oale s-au descoperit fragmente provenind de la căldări din lut (fig. 33). Ornamentele de pe vase sunt simple, reprezentate îndeosebi prin linii paralele, linii în val sau impresiuni. Ceramica descoperită în atelierul de la Gornea își găsește analogii în așezări din veacul al XII-lea din Banat și din zonele vecine de la sudul Dunării[32]. Ceramica smălțuită de tradiție bizantino-balcanică este reprezentată de fragmente de funduri provenind probabil de la ulcioare precum și de la o cană cu toartă. Lutul din care au fost lucrate vasele a fost amestecat cu mult nisip și pietricele, ceea ce conferă vasului un aspect mai puțin îngrijit. Smalțul care acoperă vasele doar la exterior este de nuanță verde. În stadiul actual al cercetării ceramica smălțuită de la Gornea—*Zomonița* reprezintă cea mai timpurie descoperire din Banat[33].

Analizarea descoperirilor de la Gornea—*Zomonița* impune o reluare a problemei activității metalurgice în cadrul economiei medievale specifice zonei montane din Banatul de sud. Această analiză istorică asupra unui segment important al economiei medievale, presupune studiul asupra cuptoarelor de redus minereu, asupra zăcămintelor metalifere exploatate, a ocurenței acestora și nu în ultimul rând o investigare cu mijloace moderne a nivelului tehnologic atins de meșterii medievali care au lucrat în această zonă.

Cuptorul din veacul al XII-lea de la Gornea reprezintă, deocamdată, singura amenajare metalurgică cunoscută în cadrul așezărilor medievale din Banat. Sigur, urme ale activității metalurgice în vatra satelor medievale, constând în zguri, lupe de fier etc. sunt cu mult mai numeroase. Studiul cuptoarelor de redus minereu în contextul dat se poate face doar în cadru mai larg al descoperirilor contemporane din spațiul carpato-dunărean[34] și al regiunilor limitrofe dinspre Europa centrală și sud-estică[35]. Cu toate progresele remarcabile înregistrate de arheologia medievală românească se cunosc încă puține cuptoare de redus minereul ce au funcționat în

spațiul carpato-dunărean la începutul evului mediu. Astfel, pentru Transilvania și Banat, cu excepția descoperirii de la Gornea sunt cunoscute instalațiile metalurgice de la Dăbâca[36] și Ghelari[37]. Cuptorul de la Dăbâca a deservit o așezare datată în secolele IX—X, în timp ce pentru cuptorul de la Ghelari atribuit aceleiași perioade cercetări recente sugerează o încadrare tipologică specifică mai degrabă secolelor XV—XVI[38].

Cercetarea arheologică din spațiul est-carpatic a adus mărturii privind activitatea unor cuptoare de redus minereuri de fier în așezările din secolele VIII—IX la Fedești—Vaslui și Dodești[39], în așezarea de la Bârlad—Prodana[40], din secolele XI—XII și la Hlincea—Iași[41].

La începuturile evului mediu cuptoare de redus minereuri au funcționat și în așezările din zona subcarpatică la Sirna și Ziminicea[42]. Fără îndoială însă, că numărul atelierelor metalurgice a fost cu mult mai mare, așa cum lasă să se întrevadă descoperirile din așezările medievale[43].

Atelierele metalurgice care au funcționat în secolele XI—XII în nord-vestul Ungariei au utilizat cuptoare de redus minereul foarte asemănătoare tipologic cu cel de la Gornea[44]. În această zonă, la Imola și Trisz, dar și în alte locuri au fost cercetate ateliere care aveau cuptorul într-o margine a lor. Cuptoarele de formă tronconică, săpate în malul gropii atelierului, aveau o înălțime de până la 0,90 m, diametrul vetrei de 0,30 m. Curentul de aer necesar în procesul de reducere se introducea cu ajutorul unor foale și al tubului suflant, în deschiderea practicată în perete[45].

Cuptorul de la Gornea—*Zomonița* se înscrie într-o serie de cuptoare simple, arhaice și care au avut o lungă viețuire în timp din epoca Latene și până la începuturile evului mediu[46]. Ele au cunoscut în același interval cronologic o difuziune pe vaste arii din spațiul european. O problemă fundamentală care a preocupat cercetarea istorico-arheologică a constituit-o natura minereurilor utilizate și ocurența acestora[47]. Zona montană din sudul Banatului reprezintă din acest punct de vedere un ținut bogat în minereuri de fier, care au favorizat de altfel încă din antichitate o înfloritoare activitate metalurgică. Mineralizațiile din Munții Banatului, legate îndeosebi de rocile magmatice sunt cunoscute sub denumirea de banatite[48]. Culoarul Văii Dunării care ne preocupă din punctul nostru de vedere, a atelierului de la Gornea, este depozitarul unor importante resurse de magnetit, hematit și limonit. Astfel, cerce-

tarea geologică a evidențiat prezența unor zăcăminte de magnetit la Moldova Nouă și Liubcova[49], hematitul, sub forma unor corpuri lentiliforme asociat cu siderit a fost evidențiat la Ogradena, Dubova și Svinița[50], iar limonitul la Berzasca, Liubcova și Moldova Nouă[51]. Așa cum reiese chiar din această succintă prezentare, chiar în imediata vecinătate a așezării de la Gornea se află importante zăcăminte metalifere. Cercetarea modernă, așa cum s-a arătat și pentru alte epoci istorice, nu a consacrat studii anume privind exploatarea minereurilor de fier într-o zonă anume și pentru o perioadă istorică determinată[52]. Sursele locale au reprezentat pentru meșterii medievali un mod eficient și foarte la îndemână pentru a rezolva problema materiilor prime necesare în procesul de obținere a fierului. S-au pus în valoare resursele locale existente sub forma unor lentile de oxid de fier de natură secundară ori sedimentar-aluvionară[53]. Aceste resurse locale au fost cunoscute și utilizate în atelierele metalurgice care au deservit așezările rurale din secolele XII—XIV din zona de sud a Banatului[54]. Cu certitudine, în aceeași perioadă au fost exploatate și resursele metalifere de la Dognecea și Ocna de Fier, cunoscute și utilizate încă din antichitate. Izvoarele scrise din veacul al XIV-lea amintesc în zona montană a Banatului centrele miniere de la Secășeni și Dognecea[55]. În momentul consemnării lor documentare spațiul Banatului de sud a intrat deja în sistemul juridic al relațiilor feudale din cadrul regatului maghiar.

Atelierul metalurgic din veacul al XII-lea de la Gornea—Zomonița a deservit nevoile locuitorilor acestei așezări dar în același timp el ar fi putut împlini nevoile așezărilor din cuprinsul Depresiunii Liubcova.

CREȘTEREA ANIMALELOR

Un segment important al ocupațiilor locuitorilor așezării medievale de la Gornea l-a constituit fără îndoială creșterea animalelor. Condițiile naturale de mediu din zona limitrofă așezării au favorizat aceste activități.

Documentele scrise medievale arareori aduc în conul de lumină astfel de activități economice. Turmele de animale mari sau

mici din așezările din zona de munte a Banatului sunt menționate în izvoarele scrise doar cu ocazia unor tranzacții sau când au fost obiectul unor acțiuni de deposedare, a unor conflicte patrimoniale[56].

Pentru așezarea de la Gornea, ca și pentru multe alte așezări bănățene, singura sursă de informații în acest domeniu al vieții economice o reprezintă însă cercetarea arheozoologică. Materialul faunistic prelevat din săpăturile arheologice oferă o imagine cu privire la datele somatice ale speciilor domestice și sălbatice și a ponderii acestora în arealul așezării investigate[57].

Materialul faunistic adunat în decursul cercetărilor arheologice din vatra așezării medievale de la Gornea—Zomonița și Țărmuri a fost extrem de puțin, așa încât doar asupra a două locuințe de la Zomonița s-au făcut observații[58]. Dispunem în schimb de o cercetare mai amplă și mai nuanțată asupra materialului faunistic din așezarea din veacul al VIII-lea de la Căunița de Sus[59]. Analiza materialului faunistic din vatra așezării medievale (sec. XI—XIII) de la Moldova Veche, situată în același areal[60], constituie un util reper de comparație.

Speciile domestice identificate în cadrul celor două complexe din veacul al XII-lea sunt bovinele cu cel mai mare număr de indivizi, urmate de ovicaprine și porcine. Analizele pe eșantioane mai mari provenind din așezări contemporane (sec. XII—XIII) de la Moldova Veche—Rit, Ilidia—Funii, chiar și pe cele din veacul al XIV-lea de la Berzovia sugerează o anume preponderență a bovinelor. Acest fapt, cu semnificații pentru economia regiunii, se cuvine remarcat și reținut pentru o zonă deluroasă, cu depresiuni intramontane cum este Banatul de Sud. Documentul din 1392, care certifică tranzacția a două posesiuni din districtul Mehadia, amintește 100 boi și 300 oi oferite cu acest prilej[61].

Se pare, deci, că datele oferite, de cercetarea arheologică sunt confirmate de informații documentare.

Datele metrice cu privire la bovinele din așezările din sudul Banatului (Gornea, Moldova Veche, Ilidia) au pus în evidență animalele de talie mică[62].

Alături de speciile domestice în vatra așezării de la Gornea a fost găsit material faunistic de la specii sălbatice. Cerbul și mistrețul au fost vânate cu predilecție în pădurile de pe versanții Munților Almăjului. Într-o așezare situată în valea Dunării fără îndoială că pescuitul a oferit o resursă alimentară. Dovezile arheologice găsite la Gornea ca și la Moldova Veche confirmă această afirmație.

I. GEOGRAFISCHE BESCHREIBUNG DER GEGEND

ZUSAMMENFASSUNG

Die Ortschaft Gornea befindet sich im Nordostteil der Liubcova-Senke im Donautal (Abb. 1). Zwischen Bazias und Gura Văii besteht das Donautal aus einander sich abwechselnden Engpässen und Verbreiterungen, kleinen Senken[1]. Von der Mündung der Nera und bis zur Valea Ralii gibt es einen engen Abschnitt mit steilen Hängen. Von Valea Ralii bis Pescari/Coronini erstreckt sich über 30 km die Senke von Moldova Veche. Danach durchquert die Donau einen weiteren 6 km langen engen Abschnitt zwischen Pescari/Coronini und Alibeg.

Die Liubcova-Senke hat eine Länge von 18 km und reicht bis zur Gemarkung der Gemeinde Berzasca[2]. Hier liegt auch die Ortschaft und die Siedlung von Gornea. Das Relief wird beherrscht von sanften Hügeln mit weniger als 300 m Seehöhe. Drei Bäche und deren Täler durchschneiden die Senke und bilden an ihrer Mündung Erosions- und Akkumulationsbecken: Liuborajdea, Oreviţa und Cameniţa.

Nach Norden und Nordwesten wird die Liubcova-Senke von den Locvei-Bergen begrenzt, nach Osten und Nordosten von den Aninei-Bergen. Die bescheidenen Höhen der Aninei-Berge — höchster Gipfel der Umgebung ist die Tâlva Blidarului mit 900 m — haben Verbindungsstraßen und gute Beziehungen zur weiter nördlich gelegenen Bozovici-Senke wachsen lassen. Über die abgeschliffenen Höhenzüge der Locvei-Berge und das karstige Hochland, das für die Gegend spezifisch ist, sind Beziehungen zur Oraviţei-Senke aufgebaut worden[3]. Die Liubcova-Senke ist integrierter Bestandteil der geografischen Landschaft des Westteils der Donauklamm, womit wir einen in der rumänischen Geschichtsschreibung konsekrierten Begriff benutzen[4], hat alle Charakteristika der Donauklamm, ver-

fügt aber über die schon genannten Querverbindungen mit dem Montangebiet des Banater Berglands.

Das heutige Dorf Gornea liegt 3 km von der Donau entfernt am Cameniţa — Bach und wird flankiert von den Hügeln Stenea, Bisteg und Greda Înaltă (Tafel 1).

Die Anlage des mittelalterlichen Dorfes Gornea wurde identifiziert auf der Terrasse der Donau an der Mündung des Cameniţa-Baches. Die Donauau ist hier 3 bis 5 km breit. Sanfte Hügel ringsum, fruchtbare Donauterrassen, Mineralressourcen und nicht zuletzt das Klima hier waren ausschlaggebende Faktoren für menschliche Niederlassungen, die es seit der Vorgeschichte nachweisbar gab, aber auch zur Römerzeit und in spätrömischer Zeit bis ins Mittelalter hinein. Die ethnologische Forschung wies für diese Gegend der Clisura und vor allem in Gornea Traditionen einer agrarischen und tierzüchterischen Wirtschaft nach, die von erstrangiger Bedeutung sind für das Verständnis geschichtlicher Ereignisse und Erscheinungen[5].

DIE GESCHICHTE DER ARCHÄOLOGISCHEN FORSCHUNGEN VON GORNEA

Im Rahmen des Forschungsprogramms von Gornea stellen die archäologischen Grabungen zur Erforschung der Römerzeit, der spätrömischen Epoche und auch der neolithischen Siedlung klar voneinander getrennte Etappen dar. Sie sind übrigens bereits wissenschaftlich dokumentiert[6]. Schon Ende des vergangenen Jahrhunderts gab es Kunde von den Ruinen der spätrömischen Befestigungsanlage von *Gornea-Cetate*, aber auch von anderen prähistorischen Funden. Aber die eigentlichen archäologischen Forschungen begannen hier erst im Jahr 1968. Diese Forschungsetappe wurde 1977 abgeschlossen, als über die bishin erlangten Forschungsergebnisse eine Monografie veröffentlicht wurde[7].

Über die Forschungen zur mittelalterlichen Siedlung von Gornea muß gleich zu Beginn eine sehr wichtige Festellung gemacht werden: die Erforschung des mittelalterlichen Habitats von Gornea geschah ständig parallel mit den prähistorischen Forschungen und

beide standen unter direkter und unmittelbarer Leitung von Dr. Gheorghe Lazarovici. Bereits 1968 wurden so im Rahmen der Grabungen von *„Căunița de Sus"* Siedlungsspuren vom Beginn des Mittelalters entdeckt[8]. Westlich der römischen Farm identifizierte man eine Siedlungsschicht mit Keramikspuren, die dem VII.—VIII. Jh. zugeschrieben wurden. Zwischen 1975—1977 wurde diese Siedlung bei *„Căunița de Sus"* archäologisch untersucht. Unter Leitung von Gheorghe Lazarovici legte man 12 archäologische Fundstätten frei, die dem VIII. Jh. zugeschrieben wurden.

Die mittelalterliche Siedlung (XI.—XIV. Jh.) von Gornea wurde bereits 1969 auf derselben Terrasse an den Flurpunkten *Zomonița* und *Țărmuri* identifiziert. Sie befinden sich in unmittelbarer Nachbarschaft und bezeichen eigentlich einen Abschnitt der Au des Camenița-Baches, der sich als kompaktes Gebiet in der Nähe der Mündung in die Donau abzeichnet (Abb. 2). Die Landstraße Moldova Veche — Berzasca und die an dieser modernisierten Straße gebaute Brücke teilt das Areal der mittelalterlichen Siedlung in die Abschnitte *Zomonița, Pod Păzărişte* und *Țărmuri.*

1969 wurde der Abschnitt Țărmuri durch drei Sondierungsgräben untersucht. Bei dieser Gelegenheit wurden zwei archäologische Fundstätten identifiziert, die der mittelalterlichen Periode zugeschrieben wurden[9]. Das eigentliche Areal der mittelalterlichen Siedlung wurde im Zeitraum 1975—1977 erforscht. 1975 untersuchte man im Abschnitt Țărmuri teilweise eine Wohnung mit äußerst interessantem archäologischen Inventar. Im selben Bereich dieses Abschnitts von Țărmuri grub man auch 1976. Durch 8 Sondierungsgräben mit einer Gesamtfläche von 137 m² wurde der Nord-bzw. Westrand dieser Terrasse untersucht. In den mit S_7—S_{14} notierten Abschnitten wurden 5 Fundstätten erforscht.

Da im Abschnitt Zomonița das Erdreich für das Rohmaterial einer Ziegelei benutzt wurde, hatten hier die Grabungen oft den Charakter von Rettungsgrabungen Übrigens stand 1975 selbst der Beginn der Grabungen im Abschnitt Zomonița, wo das Areal der Siedlung aus dem XII—XIV. Jh. liegt, im Zeichen von Rettungsgrabungen (Tafel 2). 1974—75 sind in vier Sondierungsgräben und acht Kasetten mit einer Gesamtfläche von 250 m² 20 Fundstätten untersucht worden. Am Ostende des Areals der mittelalterlichen Siedlung und des Camenița-Baches, an der Flurstelle *Pod Păzărişte,* wurden 1975 mehrere Feuerstellen untersucht.

Die Nekropolen dieser mittelalterlichen Siedlung befanden sich in ihrer Nähe auf der Terrasse „*Căunita de Sus*" und auf dem höher gelegenen Teil des Flurstücks *Târcheviște*. Grabstätten aus dem Mittelalter sind aber auch auf der Anhöhe *Păzăriște* entdeckt worden, die östlich das Areal der Siedlung begrenzt, jedoch auch in der Bachau der Camenita beim *Ogasul lui Udrescu*. Eine flächendeckende Grabung von Gh. Lazarovici aus dem Jahr 1969 auf der Hochterrasse der Donau bei Tarcheviște hat ebenfalls eine Grabstättengruppe aus dem Mittelalter zutage gefördert[10]. Bei Wiederaufnahme der Grabungen in Târcheviște im Jahr 1973 wurden weitere Gräber freigelegt, ohne daß jedoch die gesamte Problematik geklärt werden konnte. Bisher sind da 55 Gräber untersucht worden und aufgrund der Grabbeigaben kann man sie als aus dem XIV. Jh. stammend betrachten sowie vom Beginn des folgenden Jahrhunderts. Die Nekropole der Siedlung aus dem XII. Jh. befindet sich in deren unmittelbarer Nähe, auf dem tiefer gelegenen Teil der Terrasse von Căunița de Sus und sie wurde 1978—1980 sowie 1989 untersucht[11].

Wie es auch diese kurze Darstellung zeigt hat sich die Erforschung der mittelalterlichen Siedlung von Gornea durch Gh. Lazarovici, die 1969 begonnen worden ist, über eine lange Zeitspanne erstreckt und sie wurde im Laufe des Jahres 1990 abgeschlossen. Die höchste Intensität erreichten die Forschungen 1973—1979. Teilweise wurde dabei das Areal der mittelalterlichen Siedlung und die zeitgleichen Nekropolen untersucht, zwei grundlegende Elemente für das Kennen des mittelalterlichen Habitats. Die Grabungen von Gornea waren überhaupt die ersten archäologischen Forschungen über das Mittelalter im Banat. Die Ergebnisse dieser Forschungen stellen einen Bezugspunkt und eine Vergleichsbasis für alle späteren Untersuchungen von Siedlungen und Nekropolen des Banater Mittelalters dar.

Die damaligen archäologischen Forschungen über das Mittelalter von Gornea hatten ihre Grenzen in den Bedingungen solcher Pioniertaten und im Fehlen von aufs Mittelalter spezialisierten Archäologen, die sich zum Gutteil gerade auf dieser Ausgrabungsstätte bildeten[12].

GESCHICHTLICHE UND HISTORIOGRAFISCHE QUELLEN

Das Dorf Gornea taucht in den schriftlichen Quellen spät auf. 1757 ist eine Ortschaft GORNA LIUBCOVA verzeichnet, die im Rumänischen als „Gornea" ausgesprochen wurde[13].

Ungarische und byzantinische Chroniken vom Beginn des Mittelalters (X.—XII. Jh.) beziehen sich manchmal auf ethnodemografische Zustände, auf Befestigungsanlagen und Siedlungen in diesem Raum des Westteils der Donauklamm. Die Chronik des Anonymus vom Hof Belas des II-ten erzählt vom Konflikt des Banater Herzogs Glad mit den magyarischen Heeren und daß Glad bei Orşova und Cuvin Befestigungsanlagen unterhielt[14]. Zu Beginn des XI. Jh. stand das Banater Ufer der Donau unter der Herrschaft eines großen Feudalherrn mit turmischem Namen A(c)htum, der in enger Beziehung zum bulgarischen Feudaladel stand[15].

In den Kanzleidokumenten aber, sofern es sie noch gibt bzw. sofern sie veröffentlicht worden sind, gibt es extrem wenig Erwähnungen der Donauklamm und Gornea kommt darin gar nicht vor. Dieser Donauabschnitt kam unter den Lichtkegel diplomatischer Dokumente und Quellen des Mittelalters erst im XV. Jahrhundert, als die mittelalterlichen Festungen von Drencova, Liborajdea, Pescari/Coronini und Pojejena Bedeutung erlangten[16]. Im Zusammenhang mit diesen mittelalterlichen Befestigungsbauten von strategischer Bedeutung im Westteil der Donauklamm hat sich ein interessantes Dokument, eine Karte vom Ende des XIV. Jh. erhalten[17].

Onomastiche Quellen, vorwiegend die Toponymie, sind von erstrangiger historischer Bedeutung und werden sowohl von Historikern, als auch von Linguisten und Archäologen benutzt. Obwohl vor über drei Jahrzehnten eine komplexe Erforschung dieses Raums der Donau durchgeführt wurde — Anlaß war der Bau des Staudamms an der Donau bei Eisernes Tor I — gibt es über diese Art Quellen keine Angaben[18]. Emil Petrovici hat im Rahmen seiner Beschäftigungen im dialektologischen und toponymischen Bereich das Toponym Liborajdea in unmittelbarer Nähe von Gornea untersucht[19]. Unter den Überbegriffen, die häufig in diesem Raum der Donau auftauchen, ist jener der *Clisura*. Er bezeichnet den transmontanen Teil des Unterlaufs der Donau, den Donaudurchbruch Richtung Schwarzes Meer[20]. Der Name suggeriert eine enge Klamm,

eine Verengung, und scheint aus der byzantinischen Welt zu stammen, die etwa zur Zeit der ersten Erwähnung des Begriffs ihre Grenze in diesem Abschnitt der Donau hatte[21].

Im Kontext dieser Informationsquellen haben die archäologischen Quellen eine erstrangige Bedeutung in der Erforschung des mittelalterlichen Habitats. Die Daten, welche die Archäologie in Gornea sammelte sind wichtig für das Kennenlernen des mittelalterlichen Dorfes Gornea und seiner zeitgleichen Nekropolen. Eine Rekonstruktion des mittelalterlichen Dorflebens in der Clisura der Donau, in Gornea kann sich nur auf die archäologischen Daten stützen.

Die archäologischen Erforschungen des mittelalterlichen Gornea sind schriftlich festgehalten in einer Reihe von Forschungsberichten über die größeren oder kleineren archäologischen Grabungen oder durch Studien über bedeutsamere Entdeckungen. Bislang fehlt eine globale Darstellung, eine Monografie der archäologischen Grabungen im mittelalterlichen Gornea, wie sie für die römische, die spätrömische und die vorgeschichtliche Zeit vorliegen. Bereits 1973 hat man ein Repertorium der archäologischen Entdeckungen im Weichbild der Dörfer Gornea und Sichevita veröffentlicht[22]. In derselben Zeitspanne wurden die ersten Untersuchungen von Wohnungen aus dem VIII. Jh. aus Căunita veröffentlicht[23]. Eine Analyse der Siedlung von *Gornea—Căunita de Sus*, die den allgemeinen Kontext der Forschungen von Gornea einbezieht, wurde 1978 von Dumitru Teicu unternommen, ist aber bisher unveröffentlicht[24].

Eine Darstellung der Forschungen im Areal der mittelalterlichen Siedlung durch zwei Ausgrabungsberichte von Ilie Uzum schuf ein falsches, distorsioniertes Bild[25]. Die Nekropolen die zu den mittelalterlichen Siedlungen gehörten und die sich auf den Terrassen von *Târcheriște* und *Căunita de Sus* befinden, wurden bereits in mehreren Forschungs- und Grabungsberichten erwähnt, in einigen Fällen sogar ausführlich[26].

Die Töpfer- und Metallverarbeitungswerkstätten aus dem XII. Jh. wurden in speziellen Studien vorgestellt, welche die mittelalterliche Ökonomie im Raum des Westteils der Donauklamm zum Gegenstand haben[27]. Die Analyse der Tierreste, die im Weichbild der Siedlung von Căunita de Sus gefunden wurden, ermöglichte bezeichnende Daten für die Rekonstruktion einiger Aspekte der Wirtschaft der mittelalterlichen Dorfsiedlung[28]. Alle diese Daten sind umso bedeutsamer, als schriftliche Quellen komplett fehlen.

Deshalb ist es seit längerem notwendig, eine globale Darstellung der mittelalterlichen Siedlung von Gornea — Căunita de Sus zu verfassen. Man braucht eine klare und kohärente Sicht dieses mittelalterlichen Habitas. Dies war auch der Ausgangspunkt für diese Arbeit, die vom unmittelbaren Leiter der dortigen Forschungen, Gheorghe Lazarovici, und von einem seiner Mitarbeiter unternommen wurde.

DIE SIEDLUNG AUS DEM VIII. JH. VON CĂUNIȚA DE SUS

Căunita de Sus ist eine Terrasse der Donau von etwa 2 km Länge, zwischen dem *Camenita-Tal* im Osten und dem *Ogasul Căunita* im Westen. Das Terrain weist eine leichte Neigung vom Norden nach Süden auf, vom *Căunita-Hügel* in Richtung Donau und ist zwischen 500 und 800 m breit (Abb. 3).

1973—1977 wurde auf diesem Gebiet eine Siedlung aus dem VIII. Jh. identifiziert und z.T. untersucht. Die Fundstätten die von den Archäologen erforscht wurden, befinden sich am tiefer gelegenen Rand der Terrasse von Căunița. Zur Stunde liegen sie direkt am Donauufer, aber im Mittelalter floß die Donau weiter südlich (und war auch nicht aufgestaut).

Sporadische Spuren der Besiedlung, doch keine kompakte Siedlung, sind bis nach Zomonița festgestellt worden. Das Areal der mittelalterlichen Siedlung aus dem VIII. Jh. erstreckt sich etwa von den Ruinen der römischen Farm/*villa rustica* im Westen und bis zum Bachbett der Camenita im Osten. Die bisher erforschten Wohnungen liegen auf einem noch viel beschränkteren Gebiet, auf etwa 15 000 m².

BESCHREIBUNG DER ARCHÄOLOGISCHEN FUNDSTÄTTEN

Wohnung 1 wurde auf dem Plan im Nordteil des Abschnitts 19 eingezeichnet. Ursprünglich war sie viereckig, mit abgerundeten Ecken und 3,50×3,75 m groß. Der Fußboden war in den gelben Lehm der Terrasse bis auf 0,90 m vertieft eingegraben — die

Messung geht aber von der jetzigen Erdoberfläche aus. Entlang der Wände konnten keine Löcher für die Stützbalken ausgemacht werden. Innen, in der Nordostecke des Raumes, fand man einen Haufen Steine, die von einem zusammengestürzten Ofen herrühren[29]. Archäologisch konnten mehrere Etappen des Neuaufbaus der Wohnung festgestellt werden (Abb. 4). Die zweite Etappe stellte ein Haus dar mit stark abgerundeten Ecken, ebenfalls letztlich viereckig, 3,50×3,60 m groß. In der Nordostecke befand sich ein Backofen, der in die vertiefte Wand der Wohnung eingegraben war. Die letzte Wohnung war noch kleiner, 3×2,60 m, mit einer Verlängerung auf der Nordostecke von 1×1 m, was man als Eingang interpretierte. In keiner der verschiedenen Bauetappen konnten entlang der Wände die Gruben für die Stützbalken ausgemacht werden. Zum Inventar der Wohnung gehörten Keramikscherben — auf der Töpferscheibe gearbeitete Haushaltskeramik — sowie eine dreikantige Pfeilspitze. Diese ist 7,5 cm lang (Tafel 22).

Wohnung 2 wurde teiluntersucht durch eine Kasette, die am Westrand des Abschnitts 19 geöffnet wurde. Sie war wahrscheinlich viereckig, 3,6 m² davon sind erforscht worden. Der Fußboden befand sich 0,80 m unter der gegenwärtigen Oberfläche, aber bloß 0,40 m machen den eigentlichen vertieften Teil der Wohnung aus. Vorwiegend Keramik ist hier gefunden worden. Man findet Keramik derselben Art wie in Wohnung 1, aber auch Gefäßfragmente von höherwertiger Keramik (Abb. 5).

Wohnung 3 ist am Ostende des Abschnitts 22 identifiziert worden. Die archäologischen Grabungen konnten kein vollkommenes Bild über Plan und Struktur dieses Baus liefern. Ein Teil der Wohnung war vertieft, und zwar konnte ein rundes Loch ausgemacht werden, das 2 m Durchmesser hat und sich nach Noden zu in unregelmäßiger Form fortsetzt (Abb. 6). In der Nordostecke war ein Ofen, dessen Ummauerung teilweise erhalten ist. Der Ofen hatte eine Grundfläche mit einem Durchmesser von 1,35 m. Die Wohnvertiefung wird teilweise durchschnitten von einer anderen Wohnung, die überlagert war (Wohnung 4) und der Siedlung aus dem VIII.Jh. angehört. Die zeitliche Beziehung zwischen den beiden Wohnungen konnte nicht festgelegt werden[30]. Das Keramikmaterial, das in der Grube gefunden wurde besteht aus Topffragmenten, die am Töpferrad gearbeitet sind und als Dekor entweder Wellenlinien oder Bänder paralleler Linien haben. Neben Töpferradkeramik fand man auch Fragmente von handgearbeitetem

Steingut. Neben Keramik und faunistischem Material fand man an dieser Stelle auch einen bronzenen Ohrring, der in einer Spirale endet (Tafel 21).

Wohnung 4 befindet sich in unmittelbarer Nachbarschaft von Wohnung 3 und überlagert sich teilweise mit dieser (Abb. 6A). Ein Teil dieser Wohnung war in die Erde vertieft, in Form einer rechteckigen Grube mit leicht abgerundeten Ecken. Die Wohngrube maß 2,80×2,30 m und ihre Wände hatten eine stark gewölbte Form. Der vertiefte Teil der Wohnung liegt 1,20 m unter der heutigen Oberfläche (Abb. 6B mit dem Profil der Wohnung). Vom Inventar der Wohnung sind ein Messer mit krummer Schneide und eine Schere erwähnenswert. In der Nordostecke fand man zwei Ohrringe. Der eine war aus Silber und hatte applizierten geometrischen Dekor, der andere aus Bronze mit einem sternförmigen Pandativ und einem Dekor, das die Granulationstechnik nachahmt (Tafel 21, 22).

Diese beiden Schmuckstücke sind wichtige Zeugnisse für die Chronologie der Siedlung von Căunita de Sus.

Wohnung 5 wird auf dem Plan in Abschnitt 23 identifiziert. Sie bestand aus einer ovalen Vertiefung mit den Abmessungen (Abb. 7) 2,40×1,90 m. Zum Wohnungsinventar gehörte neben Keramik eine große Menge faunistisches Material[31]. Zu unterstreichen, daß hier ein vollständig erhaltenes Gefäß gefunden wurde, das mit Wellenlinien dekoriert ist (Abb. 14—15).

Wohnung 6 überlagert sich teilweise einer größeren römischen Grube (Abb. 8). Auch hier lag ein Teil der Wohnung in einer Vertiefung. Archäologisch konnten die Umrisse der Wohnung als unregelmäßiges Viereck festgelegt werden. Die langen Seiten maßen 4,50/3,25 m. Außer in der Nordwestecke gab es in jeder anderen Ecke einen Ofen (Abb. 8). Der Ofen Nr. 1 stand in der Nordostecke des Hauses und war 1,35×1,40 m groß. Seine Grundfläche bestand aus wiederverwendeten römischen Ziegeln. Die Herdfläche war 0,30 m hoch. In der Südostecke befindet sich Ofen Nr. 2 mit ähnlichen Dimensionen: 1,30×1,40 m. Seine Herdfläche war 0,40 hoch. Am Ofenloch sind mehrere Flußsteine gefunden worden. Ofen Nr. 3 war ein Rundofen mit einem Durchmesser von 1,25 m und befand sich in der Nordwestecke.

Zum Inventar der Wohnung gehörte eine große Menge Nahrungsreste, die vorwiegend von großen Tieren, aber auch von Schafen, Ziegen und Schweinen stammten[32]. Es überwiegt aber

auch hier die Keramik. Als Dekor gibt es die Alternanz von Wellen und Strichbändern, aber auch bloß Wellenlinien (Abb. 15, 16).

Wohnung 7 ist in unmittelbarer Nähe von Wohnung 6 untersucht worden (Abb. 8). Die Wohnungsvertiefung war auch hier viereckig, 2,70×1,80 m. Auch hier fehlen Anzeichen für die Stützbalken. Stratigrafisch gesehen überlagert sich die Wohnung einer römischen Fundstätte.

In der Wohngrube sind einige Nägel gefunden worden, die von ihrer Suprastruktur stammen müssen, zwei Messerschneiden, Nahrungs- und Keramikreste. Mehrere Fragmente eines sehr großen Gefäßes befinden sich darunter (Abb. 17).

Wohnung 8 befindet sich neben 6 und 7 und ist in Abschmitt 28 und 30 eingezeichnet (Abb. 8). Es ist eine sehr bescheidene Wohnung, 1,90×1,50 m, also eine Wohnfläche von rund 3 m². Sie überlagert sich teilweise einer Grube, die im Plan als G_9 verzeichnet ist. Trotz der geringen Wohnfläche deutet das Inventar auf seine Bestimmung als Wohnung hin: Keramik, ein Messer, Nahrungsreste. Es ist möglich, daß die Grube G_9 mit den Dimensionen 1,60×1,25 m Teil derselben Fundstätte ist und zu Wohnung 8 gehört.

Wohnung 10 überlagert sich teilweise einem römischen Ziegelbrennofen. Der Ofen der Wohnung scheint dank der schwierig trennbaren Bodenstruktur eine Gesamtfläche von 9,66 m² gehabt zu haben (Abb. 9).

Wohnung 11 befindet sich am gegenüberliegenden Ende der Terrasse von Căunita am Ufer des Stroms. Aus diesem Grund konnten die genauen Ausmaße der Wohnung nicht mehr festgestellt werden. Faunistisches und keramisches Material konnte gerettet werden. Es ist die am weitesten südlich gelegene Wohnung, die bisher in der Siedlung aus dem VIII.Jh. bekannt ist.

Die Donauterrasse von Căunita ist archäologisch nicht exchaustiv erforscht worden, um genau die Umrisse der Siedlung aus dem VIII.Jh. festzulegen oder die Lage der Wohnungen. Man hat bloß einige Bezugspunkte gefunden, die auf einen Siedlungskern von 15 000 m² hinweisen. Eine vergleichende Analyse der Struktur anderer zeitgleicher Siedlungen in größerer oder geringerer Entfernung im Banater Teil dieses Donauabschnitts ist unserer Meinung nach nicht relevant für die Lage in Gornea[33].

Die Forschungen bei Căunita de Sus haben jene Elemente geliefert, die uns eine Rekonstruktion des Bildes einer Wohnung

jener Epoche ermöglichen. Gerade auf die Typologie der Wohnungen von Gornea im VIII.Jh. möchten wir im Weiteren näher eingehen. Archäologisch erforschte Wohnungen haben in der Geschichtsschreibung bis zur Stunde keine einheitliche Bezeichnung, weil es unter den Archäologen, Historikern, Ethnologen Meinungsverschiedenheiten über die Erdwohnungen oder über teilvertiefte Wohnungen gibt. Auch sind nicht nur die Bezeichnungen verschieden sondern auch die Unterscheidungskriterien. Man verwendet häufig Bezeichnungen wie *Wohngrube, Erdhütte, Halb-Erdhütte, gegrabene Wohnung, halbvergrabene Wohnung, Wohnung mit natürlichem Gang* usw[34].

Die Wohnungen von Gornea haben einen Teil, der erdvergraben ist, meist bestehend aus einer Vertiefung zwischen 0,40 und 0,60 cm. Typologisch also gehören sie zu den kaum vertieften Wohnungen. Aufgrund ethnologischer Vergleiche rechnet man sie generell zu den *Oberflächenwohnungen mit leicht vertieftem Fußboden*[35]. Dieser Wohnungstypus geht auf eine lange Tradition zurück und war bis ins späte Mittelalter gebräuchlich. Am Anfang des Mittelalters findet man diesen Wohnungstyp über weitere Flächen Europas verbreitet vor und in den diversesten ethnischen Gebieten. Im VII.—IX.Jh. sind im Banat und in seinen näheren oder ferneren Grenzbereichen, Oltenien und Siebenbürgen vor allem, dieser Wohnungstyp sowie die Erdhütte diejenigen, welche die Siedlungslandschaft beherrschen[36].

Die archäologischen Forschungen haben eine ganze Reihe von Fragen aufgeworfen bezüglich der Höhe dieser Wohnungen. Man stellte unter anderen fest, daß alle Wohungen von Gornea aus dieser Zeit Einraumwohnungen waren. Fußboden und also auch die Wohngrube wurden in den gelben Lehm gegraben und so kann deren Umriß auch ganz genau festgestellt werden. Die Dichte des Bodens und die geringe Tiefe des vergrabenen Wohnungsteils machten sicher Holzwände notwendig, die verputzt werden mußten. Weder am Rande der Wohngruben noch in deren Inneren wurden Spuren von Stützbalken gefunden.

Diese Beobachtung berechtigt uns zur Annahme, daß die Holzwände der Wohnungen auf einer Art Stütze haben stehen müssen, die direkt auf der Erdoberfläche stand. Die Informationen aus diesen archäologischen Forschungen sowie die Daten, die wir aus Ilidia und Moldova Noua, zwei zeitgleichen Siedlungen, kennen, bilden

die Grundlage für das Bild einer Wohnung aus dem VII.Jh. das wir zeichnen möchten (Abb. 15).

Die nur bei I. Uzum anzutreffende Information über die Wohnungen von Gornea, demzufolge es Balken gegeben hätte, die in der Erde gestochen hätten und deren Spuren in der Mitte und am Rande von Erdwohnungen gefunden worden wären, entbehrt jeder Grundlage und wurde von der archäologischen Realität verneint[37]. Die Technik des Baus von Wohnungen mit leicht vertieftem Fußboden oder von Wohngruben war, wie gesagt, weit verbreitet in Europa, wurde aber den vorhandenen natürlichen Bedingungen angepaßt[38].

Die Feuerstellen im Wohnungsinnern waren eine der interessanten Fragestellungen, auf welche die Archäologie des Mittelalters, antworten mußte. Drei der Wohnungen von Gornea-Căuniţa de Sus — W_5, W_7 und W_8 — hatten keinerlei Heizungs- oder Kochstelle in der Wohnung. Da kein archäologisches Indiz gefunden werden konnte, ist es sehr schwer zu sagen, wie solche Wohnungen in der kalten Jahreszeit beheizt wurden.

W_1 und W_6 hatten einen oder mehrere Öfen, die in einer oder mehreren Ecke(n) aufgebaut worden waren. Der Ofen in W_1 war eingegraben und stand an der westlichen Wand der Wohnung. Seine leicht abgerundete Viercksform maß etwa 0,80 m im Durchmesser. Der Überbau des Ofens war eingestürzt. W_6 hatte drei Feuerstellen, die alle in den gelben Lehm gegraben waren. Die ovalen oder runden Öfen waren 1,30/1,40 m und hatten einen 0,35 m hohen Überbau.

W_1 hatte ursprünglich einen Ofen aus Flußgestein in der Nordostecke. Ähnliche Öfen aus dem VIII.—IX.Jh. kennt man auch aus Ilidia[39], Comanda de Jos[40], Farcaşu de Sus[41], und von anderen Siedlungen[42]. Auch dieser Ofentyp geht auf eine lange Tradition zurück und wurde sowohl im Mittelalter als auch bereits von der romanischen Bevölkerung benutzt[43].

Lehmöfen mit halbrundem Überbau, wie man sie in Gornea in den Wohnungen W_1, W_3 und W_6 gefunden hat sind häufig in den Wohnungen aus dem VIII.—IX.Jh. aus der Moldau[44], aus Siebenbürgen[45] und aus dem südkarpatischen Raum anzutreffen[46]. Ende des VIII.Jh. und zu Beginn des kommenden taucht dieser Ofentyp häufig auf in Siedlungen, die mit der slawischen Welle im Zusammenhang stehen[47].

DAS INVENTAR DER WOHNUNGEN DER SIEDLUNG VON „CĂUNIȚA DE SUS"

Schmuck und Waffen

Schmuckgegenstände sind in den Wohnungen W_3 und W_4 gefunden worden, in W_1 fanden sich Fragmente eines Armbands. Der Ohrring von W_3 wurde mit feinem Draht gearbeitet und ein Ende ist spiralenförmig gedreht (Tafel 21). Obwohl der Ohrring leicht verformt aufgefunden wurde, gehört er zu einer gut definierten Serie. Man findet diesen Typ von Ohrringen mit Beginn der Awarenzeit und bis zum Ende des XI.Jh.[48]. Ähnliche Schmuckgegenstände wurden auf der Nekropole 2 von Bratei gefunden (VII.—VIII.Jh.), in Awarengräbern in Siebenbürgen aus derselben Zeitspanne[49]. In den Nekropolen von Obârșia Nouă[50], Satu Nou und Frateşti[51] gehörten sie zu den Grabbeigaben in Gräbern, die dem VIII.—IX.Jh. zugeschrieben wurden. Die Mode dieser Schmuckart ist bis ins X.Jh. in der slawischen Welt anzutreffen, wie dies auch aus den Funden in Bulgarien, Serbien und Pannonien hervorgeht[52].

Der silberne halbmondförmige Ohrring aus dem Inventar der Wohnung 4 hatte einen feinen Drahtschmuck, der die Filigrantechnik nachahmt (Tafel 21). Der andere Ohrring ist durch Gießtechnik gemacht und hatte auf der Krümmung außen dreieckige Applikationen, welche einen Dekor in Granulationstechnik imitierten und suggerierten (Tafel 21). Der Ursprung dieser Schmuckstücke muß in der byzantinischen Welt gesucht werden, woher sie über die Handelswege gekommen waren, die den europäischen Südosten mit Mitteleuropa verbanden[53].

Typologisch gehört der Ohrring mit einfachem Drahtschmuck zu einer Entdeckungsserie mit ähnlichen Gegenständen aus Moigrad, Ciunbrud, Cornești[54]. Der Ohrring mit gegossenem Granulationsschmuck in Dreiecksform hat naheliegende Analogien in der Nekropole von Gârlița[55], sowie aus dem Donautal bei Korbova[56]. Dieser Schmuck ist bereits im VI.—VII.Jh. in Mode gekommen und er wurde auf weiten Räumen in zahlreichen Entdeckungen verzeichnet von der Balkanhalbinsel und bis weit nach Mitteleuropa hin[57]. Die Entdeckungen von Korbova im Süden der Donau wurden dem VIII.Jh. zugewiesen, eventuell dem beginnenden IX.Jh.[58]. Die in Gornea gefundenen Ohrringe kann man also, den Analogien

zu Schmuck aus dem Bereich der unteren Donau, dem VIII. Jh. zuordnen.

Die Pfeilspitze aus dem Inventar der Wohnung 1 von Gornea weist Ähnlichkeiten mit Funden aus Awarengräbern auf, aber auch aus slawischen und bulgarischen Gräbern des VIII.—IX. Jh.[59] Auch in Siedlungen aus dem VIII.—IX. Jh. aus Oltenien hat man Pfeilspitzen desselben Typs gefunden[60].

Haushaltsgegenstände

Die untersuchten Wohnungen aus Gornea — „Căunița de Sus" hatten bescheidene Haushaltsreste vorzuweisen. Selten findet man neben den üblichen Koch- und Trinkgefäßen auch anderes Haushaltszeug. Am häufigsten sind Messer anzutreffen. Man fand 5 Stück, die meisten fragmentarisch. Die Messerschneide hatte eine Länge von 10 cm und eine Breite von 1—2 cm. Der Messergriff war kurz und schmal und in einem Holzgriff befestigt.

Unter den Haushaltsgegenständen aus Wohnung 4 war auch eine Schere, deren Korpus aus einer einzigen Schneide gearbeitet war (Tafel 22). Typologisch gehört das Exemplar von Gornea zu einer wohlbekannten Serie aus zeitgleichen Siedlungen in Siebenbürgen und aus anderen Gegenden[61]. Wahrscheinlich gehört diese Schere unmittelbar zum landwirtschaftlichen Inventar und hat etwas mit der Schafzucht zu tun.

Neben Metallgegenständen fanden sich in W_5 mehrere Gegenstände aus Knochen, die im Haushalt benutzt worden sind. Der geringe Bearbeitungsgrad deutet an, daß es örtliche Produkte waren, die vor Ort erzeugt worden sind, wie man dies übrigens auch aus anderen Siedlungen in Siebenbürgen und in den benachbarten Gegenden kennt[62].

Die Keramik

Die überwiegende Mehrheit des haushältlichen Inventars einer Wohnung besteht aus Keramik. Wir beziehen uns auf Faktur, Form und Ornamentik dieser Keramik.

Die gebräuchliche Keramik wurde meist auf der Töpferscheibe erzeugt. Sicherlich sind neben dieser Keramik auch Fragmente handgearbeiteter Keramik gefunden worden.

Die Paste zur Modellierung ist stark sandhaltig, hat in ihrer Zusammensetzung auch Steinchen und in einem Fall — W_8 — sogar kleine Keramiksplitter. Nach dem Brennen haben die Gefäße eine braune, schwarzbraune oder braun-graue Färbung. Statistisch ist festgestellt worden, daß die dunkelfarbige Keramik 80% aller Funde ausmacht[63]. Man fand auch Gefäße in Ziegelfarbe oder in nahestehenden Nuancen. (W_3, W_5, W_6).

Die Kategorie der grauen Keramik mit glattgeschliffener Ornamentik fehlt gänzlich in Gornea[64].

Die handgearbeitete Keramik besteht aus einer groberen Paste und hat dieselben dunklen Nuancen in Richtung scharz (W_3, W_4) oder braun (W_5, W_6).

Die Analyse der Gefäßformen zum Zweck der Bestimmung ihrer typologischen Serie wirft Fragen auf, die von der Mittelalterarchäologie noch nicht zur einstimmigen Zustimmung der Geschichtsschreibung gelöst wurden. Kriterien müssen die technischen Charakteristika der Gefäße sein, deren Funktionalität, um eine typologische Systematisierung festzulegen. Aber das sind Fragen, die auch von der römischen und spätrömischen Archäologie noch zu lösen sind, damit sie von der Geschichtsschreibung akzeptiert werden[65]. Bereits in der Studie von 1978 über die Siedlung von Gornea haben wir die *Größe* der Gefäße als Kriterium verwendet. Von diesem Gesichtspunkt gibt es kleine Gefäße von 10—12 cm Höhe, mittlere Gefäße von bis zu 25 cm Höhe und große Gefäße mit über 25 cm Höhe. Als vorherrschende Form der handgearbeiteten Keramik wurde die einfache Topfform ohne Henkel bestimmt, mit mehreren Varianten nach Höhe, Durchmesser des Topfmunds und dem Profil des Topfes.

a) Der *kleine Topf* hat einen Durchmesser des Mundes von 10 cm und eine Höhe von etwa durchschnittlich 11 cm und wurde in den Wohnungen 5 und 6 gefunden (Abb. 16). Die Töpfe sind stark gewölbt, bauchig, mit kurzem Hals und starker Profilierung im Innern.

b) Die *mittleren Gefäße/Töpfe* sind die am häufigsten angetroffenen in den Wohnungen von Gornea. Sie sind gewöhnlich schlank und durchschnittlich 20 cm hoch, mit einer Öffnung von 14—16 cm im Durchmesser Repräsentativ sind die Exemplare von Wohnung 4, 5 und 6. Die Gefäße haben eine Wandstärke von 0,5—1 cm (Abb. 13). Die Ornamente befinden sich am Oberteil der Töpfe, gleich unter der Öffnung.

c) Die *großen Gefäße* sind über 25 cm hoch. Sie sind schlank. Ähnlich hohen Dunstgläsern, die Gefäßlippen sind oft sehr kurz und schief heruntergebogen (Abb. 15), in anderen Fällen breit und schäg vom kurzen Flaschen-/Gefäßhals ausgehend (Abb. 12). Die Mundöffnung ist zwischen 19 und 24 cm. Das Dekorregister umfaßt den Hals und wieder den Oberteil der Gefäße. Häufiger angetroffen worden sind diese Gefäße in den Wohnungen 5, 6 und 7.

d) Der *Krug* ist nur fragmentarisch in Wohnung 2 vorgefunden worden. Er ist aus ziegelfarbener Paste hergestellt und mit Wellenlinien verziert, die vom Gefäßmund ausgehen und bis zum Bauch reichen.

Entgegen *früheren* Behauptungen kann man in Gornea durch bisherige archäologische Funde weder Pfannen, Schüsseln noch sonstige breite und gering tiefe Gefäße, aber auch keine Amphoren nachweisen[66].

Der Schmuck der Keramik ist durch Einritzungen entstanden in die feuchte Paste, vor dem Brennen. Es gibt drei Gruppen von Motiven:

— parallele Linien
— Wellenlinien
— assoziierte Motive.

In die erste Kategorie fällt eine reiche Auswahl von Motiven, von der einfachen Linie über Linienbänder oder eine Assoziierung von Linien und Linienbändern (Abb. 20). Wellenlinien wurden einfach geordnet, je eine oder in Form von Assoziierungen von Wellenlinien. Zur dritten Kategorie gehören die Wellenlinien und die Parallellinienstreifen, die assoziiert werden. (Abb. 20)

Die handgearbeitete Keramik von Gornea unterscheidet sich nur durch die Faktur von der an der Töpferscheibe gearbeiteten, Formen und Ornamente sind identisch.

Auf dem Fußboden von Wohnung 1 konnten zwei Fragmente gefunden werden, die als byzantinischen Ursprungs angesehen werden, also von südlich der Donau kommen[67]. Ein Fragment stammt von einem glasierten Gefäß, das andere von einem unglasierten orangefarbenen Gefäß.

Das Inventar der Wohnungen hat einige Anhaltspunkte für die Chronologie der Ortschaft geliefert. Analogien vor allem bei Waffen und Schmuck und in der Haushaltskeramik mit Funden aus naheliegenden Gegenden konvergieren zur Annahme, daß die Siedlung aus dem VIII. Jh. stammt.

Zur Stunde ist die Siedlung von Gornea aus dem VIII.Jh. die einzige Banater mittelalterliche Siedlung, die archäologisch untersucht wurde.

Die bisherigen Daten, mit allen Einschränkungen, von denen man ausgehen muß infolge teilweiser Erforschung, sind die erste zugängliche Dokumentation für das Kennenlernen einiger Aspekte einer Siedlung aus dem Banat im VIII.Jh.

II. DER STANDORT DER MITTELALTERLICHEN SIEDLUNG

Die archäologischen Forschungen in einem mittelalterlichen Dorf setzen sowohl die Untersuchung des eigentlichen Weichbilds des Dorfes voraus als auch die zeitgleichen Nekropolen, die Befestigungsanlagen des Feudalherrn oder der Gemeinschaft sowie der kultischen Denkmäler[1]. Ein Teil dieser Elemente, die ein Ensemble bilden und definieren und ein globales Bild des Habitats einer bestimmten Gegend konturieren, sind auch in Gornea identifiziert worden.

Der Standort des mittelalterlichen Dorfes vom XI.—XII.Jh. und bis ins XIV.Jh. wurde identifiziert entlang des Betts des Caměniţa-Baches auf einer Fläche von etwa 350×200 m. (Abb. 21—22). In der lokalen Toponymik nennt man die Stellen *Zomoniţa, Pod Păzărişte und Ţărmuri.* Von den etwa 7000 qm des Dorfes wurde archäologisch bisher etwa ein Zehntel untersucht.

Die archäologischen Forschungen von Zomoniţa und Ţărmuri, die vor allem zwischen 1974—1978 stattfanden, waren Rettungs- und Sondierungsgrabungen. Die Grabungen standen sowohl unter Zeit- als auch unter starkem finanziellen Druck und dem Leiter der Ausgrabungen standen zu jener Zeit auch kaum qualifizierte Leute zur Verfügung. So darf es nicht wundern, daß manche der Schlußfolgerungen voreilig und nicht ganz wissenschaftlich waren.

Deshalb müssen gewisse falsche Bilder über die mittelalterliche Siedlung von Gornea bei diesem Anlaß korrigiert werden. Die Studien und Ausgrabungsberichte über Zomonița und Țărmuri, die I. Uzum veröffentlicht hat, hatten die Tendenz, die Idee zu akkreditieren, daß an jeder dieser Ausbragungsstätten eine separate Siedlung existiert hat, die zwischen dem XI.—XIII.Jh. bewohnt war[3].

Dabei ließ er sich zu dieser Schlußfolgerung verleiten, weil er nicht in Rechnung nahm, daß das gegenwärtige zerstückelte Aussehen des Gebiets, geschaffen durch Straßenbau, damals sicher anders war. Klar ist, daß auf so kleiner Fläche nie und nimmer zwei verschiedene Siedlungen zeitgleich hätten existieren können. Die archäologische Topografie der Gegend weist darauf hin, daß die mittelalterliche Siedlung Gornea nur im Tal des Cameniţa-Baches liegen konnte, zwischen dem Căuniţa- und dem Păzăriște-Hügel.

Die Nekropolen des Dorfes befanden sich auf den Hängen des Căuniţa-Hügels bis zum Promontorium von Tărcheriște. Der Name Tărcheriște deutet auf eine Kirche — wahrscheinlich eine Holzkirche — hin, die hier mal zwischen dem XIV.—XV.Jh. existiert haben muß, die wir aber bisher nicht identifizieren konnten.

Auch die Flurbezeichnungen *Zomoniţa* und *Tărcheriște* deuten auf das mittelalterliche Dorf hin[4].

WOHNUNGEN UND WIRTSCHAFTSANLAGEN

Die Wohnungen von Țărmuri und Zomoniţa sind bisher nur teilweise in Ausgrabungsberichten erwähnt worden. Wir gehen diesmal im Detail auf sie ein.

Wohnung 1 wurde 1973 in Zomoniţa untersucht, zuerst durch eine Rettungssondierung[5]. (Abb. 23). Die Wohngrube war in den gelbsandigen Lehmboden vertieft und hatte Rechteckform. 2,60× ×1,80 m. Die Wohnung war gegenüber der mittelalterlichen Oberfläche um 0,50 m eingetieft. Wir fanden keine Spuren von Pfosten, welche die Wände oder das Dach gestützt haben könnten, gehen

also davon aus, daß man direkt auf den Erdboden gebaut hat, auf Stützbalken, die horizontal lagen.

Die Wohnung enthielt vor allem Keramik. Töpfe ohne Henkel waren die meistbenutzten Haushaltsgegenstände. Form- und Ornamentanalogien weisen auf das XII.Jh. hin (Tafel 28).

Wohnung 2 wurde in S_2 1974 entdeckt. Auch diese Wohnung war rund 0,60 m vertieft angelegt und sie hatte die Achsenmaße 4,60×2,90 m (Tafel 27).

Wohnung 3 wurde teilweise erforscht in S_1 im Jahr 1974. In der Ostecke der Wohnung wurde auf dem Niveau des Fußbodens ein Backofen freigelegt (Tafel 26).

Wohnung 4 fand man in Zomonița in S_2 im Jahr 1974. Sie war 0,70 m vertieft. Im Innern war noch ein oviodales Loch von 0,70 m Tiefe. Die Wohnung maß 3,75×3 m. Auf dem Fußboden fand man eine Schicht Asche und Kohlereste. Neben Gebrauchskeramik fand man in der Wohnung auch Fragmente von gläsernen Armbändern. Sie sind aus einem Glasbarren von dunkler, grünschwarzer Farbe gearbeitet. Eines der Armbänder bestand aus einem Glas, das mehrere Farben und Farbnuancen hatte[6] (Abb. 31).

Zwischen W_2 und W_4 erwähnt der Forschungsbericht von I. Uzum[7] eine teilweise erforschte Wohnung B_5 (Erdhütte 5). Das Inventar der Wohnung weist aber eindeutig auf das Wohnniveau aus dem VIII.—IX.Jh. hin und sie gehört also nicht zur eigentlichen mittelalterlichen Siedlung.

Wohnung 6 befand sich unmittelbarer Nähe von W_4. Die Wohngrube war oval, 3,75×2,30 m.[6]

Wohnung 7 wird im Bericht unter B_7 erwähnt. Es war aber eine Wohnwerkstatt, auf die wir näher eingehen müssen.[9]

Wohnung 7a fand man in Zomonița in einer Kasette am Nordrand des Abschnitta S_3. Im Ausgrabungsbericht heißt sie B_{7a}[10]. Sie war ein stark gestrecktes Oval mit 3,75×2,30 m (Abb. 24).

Wohnung 8 wird im Forschungsbericht B_{8a} genannt und befindet sich neben W_7. Die Grube ist 0,40 m tief und die ovale Wohnung maß 3,90×1,75 (Abb. 24).

Wohnung 9 wurde in Kasette 7 von Zomonița 1976 gefunden. Sie war durch die Arbeiten im Rahmen der Ziegelei[11] stark beschädigt worden. Die Wohngrube war oval, 3×1,70 m. Die Keramikscherben deuten auf das XII.—XIII.Jh. hin.

Wohnung 10 ist aus denselben Gründen wie W_9 beschädigt worden. Im Forschungsbericht von 1976 heißt sie B_{16}. Dimension $3 \times 1{,}60$ m.

Wohnung 11 wurde unter denselben Bedingungen 1976 in Zomonița untersucht[12]. Die ovale Grube maß $2{,}70 \times 1{,}60$.

Wohnung 12 befindet sich in *Țărmuri*. Sondierungen von 1969 brachten die Wohnung aus dem XII.Jh. zutage. Sie maß $3{,}20 \times$ $\times 2{,}30$ m. An sie schließt direkt eine größere Wohnung an — die anscheinend zum selben Komplex gehört — mit $5{,}50 \times 2{,}30$ m. Entgegen dem ersten Forschungsbericht neigen[13] wir dazu, beide Räume als zur selben Wohnung gehörend zu betrachten, die aus dem XI.—XII.Jh. stammt. Die Keramik und andere Elemente deuten darauf hin (Abb. 26).

Wohnung 13 wurde 1973 in Țărmuri teilweise untersucht. $2{,}25 \times 2$ m groß, fand man hier viel glasierte Keramik mit Horndekor und Fragmente von gläsernen Armbändern[14]. Sie deuten auf das XIII.Jh. hin. (Abb. 27).

Wohnung 14 wurde in Gornea-Țărmuri 1976 entdeckt. Die Wohngrube war oval, $2{,}80 \times 2$ m, nur teilweise vertieft angelegt. Sie liegt in unmittelbarer Nähe der heutigen Landstraße Moldova Nouă-Orșova. An der Südwand der Wohnung war ein Backofen; 1,30 m im Durchmesser und mit halbrundem Kegelstumpf 0,50 m über dem Fußboden. Die Keramik stammt aus dem XII.Jh.

Die archäologische Forschung dokumentierte auf dem Standort der mittelalterlichen Siedlung von Gornea einen einzigen Wohnungstyp, und zwar den teilweise ins Erdreich vertieften. Typologisch und strukturell ähneln die Wohnungen jenen aus dem VIII.—IX.Jh.

Die Wohnungen sind 0,30 bis 0,80 m vertieft angelegt und alle relativ klein[15]. Allerdings kann man sich ein Familienleben in Behausungen so geringen Ausmaßes kaum vorstellen und wir gehen davon aus, daß sich über den Wohngruben Holzaufbauten befanden, die bedeutend größer waren. Den Begriff „Erdhütten" für diese Wohnungen in einer relativ reichen Gegend möchten wir vermeiden.

Um aber Wohnungen solchen Typs zu rekonstruieren, müssen eine ganze Reihe von Schwierigkeiten überwunden werden. Denn es haben sich nur ganz wenige Spuren erhalten. Bei keiner einzigen der Wohngruben konnte archäologisch das Vorhandensein von Pfosten oder Pfeilern nachgewiesen werden. Also muß man davon

ausgehen, daß die Wohnungen auf dicken Balken standen, die direkt auf den Boden gelegt waren. Holz gab es auch damals, wie heute, genügend in den Wäldern zwischen Donau und Almăj und es mußte das wichtigste Baumaterial sein.

Die mittelalterlichen Wohnungen in Gornea waren Einraumwohnungen. Archäologisch konnte in ihrem Innern nur die Herdstelle zum Kochen und Heizen ausgemacht werden. Manche hatten eine Herdstelle im Innern (W_{11}, W_{12}) oder in der Nähe der Wohngrube (W_{13}). Die Herdstellen waren rund, mit Durchmessern zwischen 1,10 und 1,60 m es sind die archaischsten Koch- und Heizstellen für Wohnungen. Man findet sie vom Altertum bis ins tiefste Mittelalter vor. Im mittelalterlichen Gornea fanden wir auch Herdstellen, die sich in der Nähe der Wohnungen befanden. Oft sind sie in der Nähe der Wohnungen gruppiert anzutreffen.

In Gornea sind bisher sechs Öfen gefunden worden, die alle vom selben Typus sind. Sie sind vertieft angelegt, entweder am Rande der Wohngruben oder in deren Nähe. Allein W_3 und W_{14} hatten Backöfen, die halb Innen, halb Außen lagen, von Außen befeuert wurden. In W_3 war der Durchmesser des Ofens 0,80 m, mit einer Kuppel darüber, in W_{14} maß der Ofen 1,30 m im Durchmesser und hatte eine 0,40 m hohe Kuppel. In W_3 befand er sich an der Nordostseite, in W_{14} an der Südseite (Abb. 29).

Im Weichbild der mittelalterlichen Siedlung von Gornea wurde auch 12 kleinere Fundstätten identifiziert, deren Bedeutung man ursprünglich nicht festlegen konnte. In Zomonița beispielsweise sind 6 runde Gruben — Durchmesser zwischen 0,40 und 0,80 m — gefunden worden, die zwischen 0,40 und 0,60 m tief waren[19]. In derselben Umgebung aber fand man auch größere Gruben von ovaler Form. Auch in anderen Siedlungen derselben Zeit aus dem Südbanat — Ilidia-Funii beispielsweise — fand man ähnliche Gruben[20].

Es bleibt riskant, diese Gruben und deren Funktionalität aufgrund der spärlichen Daten, über die wir verfügen, zu interpretieren. Da sie sich in der Nähe der Wohnungen befinden, darf man wohl davon ausgehen, daß es sich um zur Wirtschaft gehörende Anlagen handelt. Gruben und Wohnungen bildeten eine *curia*, eine bäuerliche Wirtschaft. Die Kanzleidokumente aus dem XIV.Jh. über die Dörfer des mittelalterlichen Südbanats sprechen oft von Wirtschaften — *curiae* — und von Standorten für/von Wirtschaften — *fundus curiae*[21].

DAS INVENTAR DER WOHNUNGEN

Das Inventar der Wohnungen von Gornea aus dem XI.—XIII.Jh. war bescheiden. Scherben von Tongefäßen, wenige Schmuckfragmente und genausowenige Haushaltsgegenstände aus Metall, das war alles, was man noch fand.

Haushaltsgegenstände und Waffen sind sehr wenige gefunden worden (Abb. 39). Zum Inventar der Wohnung 4 gehörte auch ein Dorn aus Horn mit eiserner Spitze, ein Messer und eine langgezogene Pfeilspitze mit Dorn (Abb. 39/2). Im Wohnung 2 fand man eine andere Pfeilspitze mit dreickiger Spitze und Flügeln. Pfeile dieser Art fand man auf einem weiten Verbreitungsgebiet[22]. An der unteren Donau gab es solche Pfeilspitzen auch bei Zemun, Vinograd, Păcuiul lui Soare usw[23].

Schmuck gab es ebenfalls wenig in den bisher untersuchten Wohnungen von Zomonița und Ţărmuri. Ein paar gläserne Armringe und ein Ring sind gefunden worden.

Der gläserne Schmuck von Gornea gehört zu einem Kulturkreis, der spezifisch ist für das XII.Jh. und für den westlichen Teil der unteren Donau[25]. Der Glasschmuck aus dem Banat scheint mit ziemlicher Wahrscheinlichkeit aus denselben Werkstätten südlich der Donau zu stammen, während im östlichen Teil der unteren Donau der Glasschmuck aus anderen Werkstätten kommt (Abb. 31).

Die Keramik stellt die häufigsten Funde überhaupt. Und sie ist repräsentativ für die mittelalterliche Siedlung Gornea. Sie widerspiegelt das Stadium der wirtschaftlichen Entwicklung, die technologischen Assimilierungen durch die örtliche Gemeinschaft und ist gleichzeitig die Basis für Datierungen.

Durch das Brennen haben die Gefäße eine braune, ziegelfarbene, schwarze oder aschgraue Farbe.

Von der Form her ist die Keramik von Gornea ziemlich homogen. Der Topf, in verschiedenster Größe, ist das typische Gefäß für jede Wohnung. Typologisch diferenziert werden die Gefäße nach Dimension, Durchmesser und Höhe sowie durch das Profil des Gefäßmundes[27]. Tonkessel kennt man aus dem Inventar mancher Wohnungen, aber auch der metallurgischen Werkstätte und der Töpferwerkstätte (Abb. 33/5, 36/9, 37/4). Daß dieser Gefäßtyp gerade auch in der Töpferwerkstatt gefunden wurde, zeigt daß er hier produziert worden ist[29].

Zum Inventar der Wohnung 13 gehörten mehrere flache Gefäße vom Pfannentyp.

Die Gefäße sind vor dem Brennen durch Ritzen dekoriert worden. Die Dekorpalette ist weit gefächert. Abb. 45 bringt einen Gruppierungsversuch nach den Motiven und deren Kombination. Man kann 5 verschiedene Gruppen unterscheiden.

Am Gefäßboden findet man bei den Gefäßen aus Gornea eigentlich wenig Zeichen. Meist sind es Reliefimpressionen[30]. Es herrscht das Kreuz und das Hakenkreuz vor. (Abb. 32, Tafel 29).

Die Keramik aus dem mittelalterlichen Gornea ähnelt durch Form, Faktur und Ornamentik der Keramik an der unteren Donau, von. Drobeta Turnu Severin über Moldova Nouă, Belgrad, Branicevo und bis Negotin[32]. Im XII.—XIII.Jh. gab es auf diesem Areal zahlreiche Töpferwerkstätten, die bereits eine lange Tradition hatten und die vom Kulturbeitrag lebten, den die Donau als byzantinische Grenze ausstrahlte.

DIE STANZE ZUM MÜNZFÄLSCHEN AUS DER MITTELALTERLICHEN SIEDLUNG

Zum Inventar der Wohnung 2, die 1974 in Zomonița untersucht worden ist, gehörten neben den üblichen Haushaltgegenständen auch ein paar Nägel der ehemaligen hölzernen Suprastruktur sowie eine Stanze zum Münzprägen.

Diese wurde ohne überzeugende Argumente der römischen oder spätrömischen Zeit zugeordnet[34].

Die Münzstanze aus Gornea besteht aus einem runden, 10 cm langen Eisenbarren, Durchmesser 2,4 cm (Abb. 46). Die Symbole und die Ornamentik an einem der Enden des Barrens sind durch Korrosion verwischt, erkennbar ist nur noch eine kreisförmige Vertiefung mit Durchmesser 1,7 cm. Das andere Ende ist — eine Folge der Schläge — leicht verbreitert. Aus Siebenbürgen kennt man eine ähnliche Stanze aus der Festung von Piatra Craivii[35].

Chronologisch kann die Fälschstanze von Gornea nur aufgrund des anderen Inventars der Wohnung eingestuft werden. Sowohl die siebenbürgischen als auch die südlich der Donau gefundenen Analogien plädieren für das XII.—XIII.Jh [36].

III. DER MITTELALTERLICHEN SIEDLUNG ZEITGLEICHE NEKROPOLEN

DIE NEKROPOLE VON CĂUNIȚA DE SUS AUS DEM XII.—XIII. JH.

1978 hatte man sich unter anderen auch die Untersuchung des östlichen Teils der Terasse von Căunița de Sus vorgenommen. Es wurden zwei Prüfgräben gezogen, S_{42} und S_{43}, die in Nord-Südrichtung gingen. Man identifizierte einen Graben aus der Jungsteinzeit, ein Bewohnungsniveau aus dem III.—IV.Jh. und einen mittelalterlichen Friedhof.

Die 16 untersuchten Gräber hatten ein auffallendes Inventar, so daß 1979—1980 die Untersuchungen wiederaufgenommen worden sind[1]. Die damals entdecken und untersuchten 44 Gräber wurden bereits vorgestellt. Sie wurden auf die Mitte des XI. bis zur Mitte des XII.Jh. datiert[2]. 1989 wurden die Grabungen wieder aufgenommen, diesmal mit dem Ziel, die jungsteinzeitliche und mittelalterliche Nekropole weiter zu untersuchen[3]. Auf 300 qm wurden 65 Bestattungsgräber untersucht. Die Nekropole ist bis heute nicht zur Gänze erforscht (Abb. 47, 48; Tafel 5, 6).

DAS INVENTAR DER GRÄBER

Das Inventar der Gräber von Căunița de Sus ist nicht nur interessant sondern auch eine willkommene Ergänzung und eine Quelle zum Kennenlernen einiger Aspekte der Kultur des Mittelalters im Donauabschnitt des Banats sowie der Chronologie der Siedlung.

Die Schläfenringe einfacher Art kennt man aus den Gräbern 54 und 57. Sie sind aus dünnem Draht gefertigt, etwa 2 mm, haben einen Innendurchmesser von 2 bzw. 2,2 cm. Schmuck vom selben Typ kennt man aus den Nekropolen des Banater Raums von Banatsko Arandpelovo[8], Bač[9], Bočar[10], Jazovo[11], Hodoni[12], Cuptoare[13],

In der Ebene gehören die Gräber zu einem Kulturhorizont aus dem X.—XI.Jh., Cuptoare zum XII.—XIII.Jh.[14]. Weite Räume in Südost- und Mitteleuropa zeugen von diesem einfachen Schmuck, der leicht herzustellen ist.

Schläfenringe mit S-förmigen Ende erscheinen in der Nekropole von Gornea—Căuniţa de Sus in den Gräbern 26, 48, 50, 51. Gefertigt sind die aus einem dünnen Drahtring, mit einem Durchmesser von 1,6 bis 2 cm. Im Banat kennt man diesen Schmuck auch aus den Nekropolen von Cuptoare[17], Drobeta Turnu-Severin[18], Hodoni[19], Banatski Aranjelovo[20] und anderen. Schläfenringe waren beginnend mit dem X. und bis ins XII.Jh. ein alltäglicher Schmuck in weiten Gebieten Mittel- und Südosteuropas. Chronologie und ethnische Zuordnung dieses Schmucks haben die geschichtliche und die archäologische Forschung sehr beschäftigt[21].

Der Schläfenrang aus Grab 26 wurde auf das XI.Jh. datiert aufgrund von formalen Analogien[22]. Unserer Meinung nach aber sind es gerade die Analogien mit anderen Funden an der unteren Donau, die eher für das XII.Jh. plädieren. Südlich der Donau fand man solchen Schmuck neben byzantinischen Münzen aus dem XII.Jh.[24].

Ohrringe mit Astrogalli fand man in den Gräbern 5 und 44. Der Schaft des Ohrrings war aus Silberfaden, rund, mit offenen Enden. Der Ohrring von G5 maß 2,5 cm im Durchmesser, jener aus G44 2,2 cm. An einem Ende des Schafts waren wie ein Gürtel Silbergranulen angelötet sowie ein Schmuck aus Filigrandraht (Abb. 51).

Schmuck dieser Art kennt man im Banat auch das den Nekropolen von Sopotu Vechi und Cuptoare[25].

Bikonische Ohrringe fand man in G59. Sie sind etwas besonderes für diesen Raum. Aus Silber, mit Granulat- und Filigranschmuck, bestehen sie aus einem 2 mm dicken Schaft, der durch den an beiden Enden konisch abgerundeten Hauptteil geht. Die kleinen, symmetrisch angeordneten Silbergranulen sind durch den Filigrandraht untereinander verbunden. Absolut ähnlich Exemplare fand man in den Gräbern von Sopotu Vechi im Almăj-Tal (Abb. 51).

Perlen fand man in den Gräbern 44 und 48. Sie sind aus Ton, aus Glaspaste, aus kleinen Muschelgehäusen. Sie haben verschiedenste geometrische Formen und wurden geschmückt mit grüner, gelber und roter Farbe (Abb. 51).

Geflochtene Armreifen bestehen aus vier Fäden, die in einer Schleife enden. Die Mode dieser einfachen Schmuckstücke verbrei-

tete sich an der unteren Donau und im balkanischen Raum im Laufe des XI.—XIII.Jh. Im Banater Bergland sind geflochtene Armreifen ab dem XII.—XIII. Jahrhundert in Gräbern aus Şopotu Vechi und aus Cuptoare bekannt[29].

Die Ringe aus den Gräbern 29, 40, 44 und 65 sind aus einem einzigen Barren gefertigt, so daß sie besonders massiv aussehen. Auffällig ist der Ring aus G44, der ein Fabeltier als Hauptelement des Dekors hat. Typologisch gehört er zum balkanischen Kulturraum des XII.—XIII.Jh.[31]. Der zoomorphe Dekor macht sogar eher eine Beziehung zu Kunstströmungen des XIII.—XIV.Jh. geltend[32].

Der Ring aus G29 verfügt über ein Monogramm mit lateinischen Buchstaben. Auch er gehört zu spezifischen Schmuckstücken des XIII.—XIV.Jh.[33]. Siegelringe mit Monogramm mit lateinischen Buchstaben sind seit dem VIII.Jh. in katholischen Medien Mitteleuropas bekannt[34]. Die Datierung I. Uzums für dieses Schmuckstück geht von formalen Analogien zu Dinogetia, im XI.Jh., aus hat keine reale Grundlage. Durch Form und Dekor gehört er eher ins XIII.Jh.

Zwei der drei Ringe aus G40 gehören typologisch zur selben Gruppe wie der Ring aus G29. Sie gehören zur künstlerischen Tradition des XII.—XIII.Jh., und viele Funde aus dem balkanischen Raum stützen diese These. Ein sehr schönes Exemplar dieser Art ist der Ring aus G65 (Abb. 51). Im südlichen Raum der Donau trugen auch orthodoxe Medien solche Ringe im XII.—XIII.Jh.[36]. Zur selben Zeit trug man auch in den katholischen Medien Mittel- und Südosteuropas solchen Schmuck[37].

Der Beginn der Anlage der Nekropole von Gornea—Căunița de Sus datierte man auf das XI.Jh., sein zeitliches Limit auf das XII.Jh. Da die Grabungen noch nicht abgeschlossen sind, kann man sich noch nicht endgültig festlegen. Bisher aber verfügen wir noch über keinerlei archäologische Hinweise, daß die Nekropole bereits im XI.Jh. angelegt wurde. Die Beweise, über die wir verfügen, deuten aber auf das XII.Jh. hin und bis zur Mitte des XIII.Jh. Die Nekropole gehörte mit Sicherheit zur in der Nähe gelegenen Siedlung im Tal des Camenița—Baches.

DIE NEKROPOLE AUS DEM XIV.—XV. JH. VON ȚÂRCHEVIȘTE

Diese Nekropole befindet sich auf derselben Terasse der Donau wie Căunița de Sus, aber etwas höher gelegen. Tărcheviște ist ein Bergsporn, der sowohl das Tal des Camenița—Bachs als auch die Donauterassen von Căunita de Sus beherrscht.

Bisher sind 55 Gräber freigelegt, aber man kennt bisher den genauen Umfang des Friedhofs nicht[38].

Da diese Nekropole nur teilweise untersucht worden ist, kann man nur schwer chronologische Grenzen und eine räumliche Abgrenzung vornehmen. Die wenigen Grabbeigaben deuten darauf hin, daß der Friedhof vor Tărcheviște zwischen dem XIV.—XV.Jh. benutzt worden ist.

BEERDIGUNGEN AUF DEM PĂZARIȘTE-HÜGEL

Der Păzărište—Hügel begrenzt nach Osten das Tal des Camenița—Baches. Auch er ist ein Promontorium (Abb. 2). Auf dem Hügelkamm haben die Archäologen eine Befestigungsanlage aus der Bronzezeit identifiziert sowie eine Gruppe von Gräbern, die dem Mittelalter zugeschrieben werden[42].

Auf 50 qm untersuchte man sieben Gräber, alle ohne Grabbeigaben. (Abb. 52—54).

Die Erforschung der Nekropolen von Gornea ist zwar unvollständig, aber sie bietet trotzdem wichtige Daten für die Vervollständigung des Bildes eines mittelalterlichen Dorfes aus der Donauklamm. Die geschichtlichen Daten, die man durch die Grabungen in den Nekropolen erzielte, zusammen mit den Daten aus der Siedlung stellen ein bezeichnendes Bild des mittelalterlichen Habitats im Südbanat zusammen. Die Nekropolen von Gornea und ihre Grabbeigaben runden das Bild dieses Raums im XII.—XV.Jh. ab. Außerdem geben sie Aufschluß über das Bestattungsritual jener Jahrhunderte[46].

IV. DIE WIRTSCHAFT DER MITTELALTERLICHEN SIEDLUNG VON GORNEA

DIE TÖPFEREIWERKSTATT AUS DEM XII. JH.

Die archäologischen Grabungen von 1976 brachten eine Töpfereiwerkstatt zum Vorschein, die in der Ortschaft im XII. Jh. in Betrieb war[1]. Der Brennofen war rund und bis auf eine Höhe von 0,90 m erhalten. Eine detailierte Untersuchung erlaubte einige Schlußfolgerungen hinsichtlich der Struktur und Typologie dieses Ofens.

Der Ofen hatte Kammern oder Nischen, die durch einen Rost getrennt waren. Die untere oder Brennkammer hatte einen Durchmesser von 0,70 m und war 0,30 m hoch. Das Ofenloch war oval und hatte 0,45×0,20 m. Der Rost war in die Ofenwand eingemauert.

Die Zeit der Funktion des Brennofens konnte aufgrund der gefundenen Keramik festfestellt werden. Es war Gebrauchskeramik, hergestellt auf einer schnellaufenden Töpferscheibe, und sie war gut gebrannt.

Als Form herrscht der Topf ohne Henkel vor, mit verschiedensten Varianten, aber auch Fragmente von irdenen Kochkesseln sind gefunden worden.

Form, Faktur und Ornamentik der Keramik aus der Töpferwerkstatt von Gornea und Analogien zur Keramik des Südbanats und der unteren Donau weisen auf die Funktion im XII.Jh. hin[2].

Typologisch war es ein Zwei-Kammern-Rundofen mit senkrechtem Zug[3]. In dieser Hinsicht gehört er einer archaischen Tradition an, die in der Jungsteinzeit beginnt und bis ins frühe Mittelalter reicht[4].

GORNEA — ZENTRUM DER GLASIERTEN KERAMIK IN DER DONAUKLAMM

In Wohnungen und Werkstätten der mittelalterlichen Siedlung von Gornea gehörte die glasierte Keramik neben der unglasierten Gebrauchskeramik zum Inventar. In der Metallverarbeitungswerkstätte aus dem XII.Jh. von Zomonița beispielsweise sind mehrere Fragmente glasierter Gefäße gefunden worden[12]. Rekonstruiert werden konnten Krüge mit stark bauchiger Form und Tassen mit Henkel (Tafel 30).

Die Keramik mit grüner Glasur aus dem XII.Jh. von Gornea hat im gesamten westlichen Teil Rumäniens im XI.—XII.Jh. Ähnlichkeiten. Die älteren Funde von Drobeta Turnu-Severin fanden ihre Pendants in Funden von Gornea, Zăbrani, Biharea[14]. Mit Sicherheit aber sind die Funde von Gornea bloß eine schüchterne Nachahmung der zeitgleichen Produktionen aus den Siedlungen im Osten der unteren Donau[15].

Als besonderen Fund kann man die Gefäßfragmente aus Wohnung 3 bezeichnen, die bereits 1973 gefunden wurden und die als Dekor weiße Kreise haben.

Die glasierten Gefäße sind aus qualitativ gutem Ton geformt, der sich fein anfühlt. Sie wurden gebrannt bis zu brauner, schwarzbrauner oder aschgrauer Farbgebung. Der Brennvorgang war einheitlich und hat die gesamte Struktur der Gefäßwand erfaßt, so daß die Keramik sehr hart ist[18]. Es herrschen die Krüge mit stark bauchiger Form und hohem Hals vor.

Die Glasur ist olivgrün und man trifft sie bei allen Gefäßformen der Siedlung von Gornea an. Die einfarbig glasierten Gefäße sind geschmückt mit konzentrischen Kreisen, die sich manchmal schneiden. Sie bestehen aus einer weißen Paste, die vor dem Brennen aufgetragen wurde. Diese Motive in einfacher „Horntechnik" werden vervollständigt durch eingeritzte einfache Motive. Auf zwei niedrigen, weit offenen Gefäßen kann man auch Schmuckelemente in „agrafitto"-Technik sehen.

I. Uzum hat in seinem damaligen Forschungsbericht die glasierte Keramik von Gornea aufgrund von oberflächlichen Analogien dem XII.Jh. zugeordnet. Die oberflächlichen Analogien zu Keramik am Unterlauf der Donau sollten dazu berechtigen[19].

Wir wiesen auch bei anderer Gelegenheit darauf hin, daß die Keramik mit olivgrüner Glasur und weißen Kreisen als Schmuck selbst in mittelalterlichen Siedlungen der Dobrudscha und auch sonst am Unterlauf der Donau für das XIII.—XIV.Jh. spezifisch ist. Aus dieser Zeit stammen auch die Funde von Gornea—Țărmuri[20].

Die grüne Keramik mit weißem oder andersfarbigem Dekor stammt wohl als Modell aus den großen Keramikzentren des Byzanz oder des Pergamon[25].

An der unteren Donau war eines der Produktionszentren für olivgrün glasierte Keramik das ganz im Osten gelegene Păcuiul lui Soare. Von hier kennt man auch einige Exemplare mit weißem Kreisdekor[26]. Es war das Einflußzentrum für den östlichen Teil der unteren Donau.

Die Analyse der Funde von Gornea gewährt berechtigten Grund zur Annahme, daß in Gornea selbst ein anderes Zentrum für glasierte Keramik dieser Art war[27]. Was im ersten Forschungsbericht als „Importkeramik[28] interpretiert wurde scheint mit hoher Wahrscheinlichkeit ein autochthones Produkt zu sein.

Glasierte Keramik wird bekanntlich in zwei Brennvorgängen erzeugt[29]. Da man auch viele Abfallprodukte vorfand — gesprungen, geplatzt usw. — gehen wir davon aus, daß die olivgrüne glasierte Keramik lokal produziert wurde. Es ist für uns ein Beweis, daß die Hafner von Gornea bereits im XIII.Jh. die Technik aus Byzanz beherrschten. Die Bemerkung ist wichtig sowohl für die Ökonomie des mittelalterlichen Gornea als auch für die Geschichte der mittelalterlichen Technik in der Donauklamm überhaupt.

DIE METALLVERARBEITUNGSWERKSTÄTTE VON GORNEA AUS DEM XII. JH.

Die Werkstätte von Gornea—Zomonița wurde 1974 ausgegraben. Allerdings, ist sie nur nebenbei in einem Forschungsbericht erwähnt worden[30].

Die Werkstatt befand sich in einem einräumigen Bau, der bis 0,90 m vertieft angelegt war. Er maß 3,25×2,30 m (Abb. 56). Der

Schmelzofen befand sich in der Südostecke des Raums. Er konnte von Außen durch ein Ofenloch beheizt werden, dessen Dimensionen aber nicht mehr feststellbar sind. Im Innern der Werkstatt fand man während der Grabungen keine Gebläserohre. Also kann man schließen, daß die Bewindung im Rahmen der Reduktion des Eisens direkt durch Blasebälge stattfand.

Die Analyse der Funde von Gornea Zomonița zwingt zu einem Neudurchdenken der spezifischen Probleme der Metallurgie im Rahmen der spezifischen Wirtschaftsfragen des Montangebiets Südbanat. Diese historische Analyse eines wichtigen Segments der mittelalterlichen Wirtschaft setzt das Studium der Schmelzöfen voraus, ebenso der Erzlager und ihrer Ausbeutung, nicht zuletzt eine Untersuchung, mit modernen Methoden, des technologischen Niveaus der mittelalterlichen Meister.

Der Schmelzofen aus dem XII.Jh. von Gornea ist bisher der einzige mittelalterliche Fund dieser Art im Banat. Die Spuren mittelalterlicher Metallschmelzerei, metallurgischer Tätigkeit, findet man aber auch in anderen Dörfern des Banats: Schlacken, Eisenlupen, usw.

Der Schmelzofen von Gornea Zomonița gehört zu einer Reihe einfacher Schmelzöfen archaischer Bauart, die zeitlich lange überdauert haben, von der La Tene — Zeit und bis ins frühe Mittelalter[46]. Sie kannten in diesem chronologischen Intervall eine weite räumliche Verbreitung in Europa. Ein grundlegendes Problem der archäologisch-geschichtlichen Forschung war auch die Natur der verwendeten Erze und deren Vorkommen[47]. Das Montangebiet des Südbanats stellt von diesem Standpunkt ein reiches Gebiet mit reichen Vorkommen an Eisenerzen dar, das schon im Altertum eine blühende Metallurgie entstehen ließ. In der Donauklamm gibt es reiche Vorkommen an Magnetit, Hämatit und Limonit[50].

Die örtlichen Vorkommen stellten für die mittelalterlichen Fachleute eine effiziente und sehr praktische, weil leicht zugängliche Quelle dar, Rohstoffe für die Eisengewinnung zu gewinnen. Verwendet wurden sowohl Linsen von Eisenoxid aus sekundären Quellen wie auch aus sedimentär-alluvionären Quellen[53]. Diese örtlichen Ressourcen waren bekannt und benutzt in den Schmelzwerkstätten der dörflichen Siedlungen des XII.—XIV.Jh. aus dem Südbanat[54].

VIEHZUCHT

Die Viehzucht nimmt einen wichtigen Raum in der Wirtschaft der mittelalterlichen Siedlung von Gornea ein. Die natürlichen Umweltbedingungen rund um die Siedlung sind für die Tierzucht sehr günstig.

Selten beschäftigen sich mittelalterliche Dokumente mit diesen Aspekten der Wirtschaftstätigkeit. Allein anläßlich größerer Verkäufe von Herden oder bei größerem Tierraub finden diese Eingang in Dokumente[56].

Für Gornea wie auch für die anderen Südbanater Siedlungen bleibt die einzige Informationsquelle über diese Segmente der Wirtschaft die archäologische Forschung. Das faunistische Material gewährt Einblick in somatische Daten der Haus- und Wildtiere, zeigt aber auch deren Gewichtung im Areal der untersuchten Siedlungen[58]. Die reichsten Daten gibt es aus de Siedlung aus dem VIII.Jh. von Căunița de Sus[59]. Als gutes und reichhaltiges Vergleichskriterium kann das Material von Moldova Veche herhalten, wenn man die Siedlungen aus dem XI.—XIII.Jh. untersucht[60]. Es befindet sich im selben Biotop und eignet sich deshalb auch sehr gut dazu. In der Reihenfolge züchtete man Rinder, Schafe, Ziegen und Schweine, was durch die Frequenz der Kochenfunde belegt wird. Von 1392 gibt es ein Verkaufsdokument, aus dem Distrikt Mehadia allerdings, in welchem als Gegenwert für zwei Grundstücke 100 Ochsen und 300 Schafe angegeben werden[61]. In allen Ortschaften des Südbanats hat man Rinderrassen gezüchtet, die kleinwüchsig waren[62]. Unter den Wildtieren überwiegen Hirsch und Wildschwein. Und sicher muß in einer Siedlung am Donauufer auch die Bedeutung der Viehzucht hervorgehoben werden, was auch die Archäologie bestätigt.

ÜBERSETZUNG VON WERNER KREMM

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Abb. 1. Die Landsenke Liubcova im Süden des Banates.
Abb. 2. Gornea. Die Donauterassen mit den im Mittelalter bewohnten Zonen.
Abb. 3. Gornea — *Căunița de Sus*. Lageplan mit archäologischen Grabungen
Abb. 4. Gornea — *Căunița de Sus*. Plan der Wohnung 1.
Abb. 5. Gornea — *Căunița de Sus*. Plan von L2.

Abb. 6. Gornea — *Căuniţa de Sus*. A — Plan von L3 und L4; B — Stratigrafischer Querschnitt von L3 und L4.
Abb. 7. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Plan von L5.
Abb. 8. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Lageplan von L6—L8 und der Grube 9.
Abb. 9. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Stratigrafischer Querschnitt des Schnitts 28.
Abb. 10. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Lageplan von S_{39}—S_{40}, mit der Zone der Wohnung 10.
Abb. 11. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Östliches und westliches Profil von S39.
Abb. 12. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Keramik von L3.
Abb. 13. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Keramik aus der Wohnung 4.
Abb. 14. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Keramik aus L5 und L6.
Abb. 15. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Keramik von L5 und L6.
Abb. 16. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Keramik aus L5 und L6.
Abb. 17. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Keramik von L7 (nach I. Uzum).
Abb. 18. Gornea — *Căuniţa de Sus* Keramik von L7 (nach I. Uzum).
Abb. 19. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Keramik von L8 (nach I. Uzum).
Abb. 20. Verzierungsmotive der Keramik aus dem 8. Jh. von Gornea.
Abb. 21. Gornea — *Zomoniţa*. Lageplan archäologischen Fundstätten.
Abb. 22. Gornea — *Ţărmuri*. Lageplan mit den archäologischen Grabungen aus den Jahren 1969—1977.
Abb. 23. Gornea — *Zomoniţa*. Lageplan von L4 und L6.
Abb. 24. Gornea — *Zomoniţa*. Plan von L7 und L8.
Abb. 25. Gornea — *Zomoniţa*. Stratigrafisches Profil von L2 und L3 sowie des Schritts 11/1977.
Abb. 26. Plan von L12.
Abb. 27. Gornea — *Ţărmuri*. Plan und Profil von L13 und L14.
Abb. 28. Gornea — *Ţărmuri*. Plan der Töpferwezurkstatt.
Abb. 30. Gornea — *Pod Păzăriţe*. Plan mit den Brennöfen.
Abb. 31. Gornea — *Zomoniţa*. Keramik aus dem 12 Jh. aus L4.
Abb. 32. Gornea — *Zomoniţa*. 1—3 Schmuckgegenstände aus L4.
Abb. 33. Gornea — *Zomoniţa*. Gewöhnliche Keramik aus der metallurgischen Werkstatt.
Abb. 34. Gornea — *Zomoniţa*. Keramik aus dem 12.—13. Jh. aus L8.
Abb. 35. Gornea — *Zomoniţa*. Keramik aus der Grube 3.
Abb. 36. Gornea — *Zomoniţa*. Keramik aus den Ausgrabungen.
Abb. 37. Gornea — *Zomoniţa*. Keramik aus S1 und S2 (12. Jh.).
Abb. 38. Gornea — *Zomoniţa*. Keramik aus L2 (12.—13. Jh.)
Abb. 39. Gornea — *Zomoniţa*. Metallgegenstände.
Abb. 40. Gornea — *Zomoniţa*. Keramik aus L9 (1—5), L10 (6—8, 12) und aus den Gruben (nach I Uzum).
Abb. 41. Gornea — *Zomoniţa*. Keramik aus L3.
Abb. 42. Gornea — *Ţărmuri*. Keramik aus L12. (12. Jh.).
Abb. 43. Gornea — *Ţărmuri*. Keramik aus L14 (9—15) und aus der Töpferhütte (1—8), (nach Uzum—Ţeicu).
Abb. 44. Gornea — *Ţărmuri*. Keramik aus L14 (12.—13. Jh.)
Abb. 45. Verzierungsmotive der Keramik aus dem 12.—13. Jh. von Gornea.
Abb. 46. Gornea — *Zomoniţa*. Münzenstanze.
Abb. 47. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Lageplan mit M3—M18 aus dem Gräberfeld.

Abb. 48. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Lageplan mit M48—M65 aus dem Gräberfeld.
Abb. 49. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Westliches Profil von S45.
Abb. 50. Gornea — *Căuniţa de Sus*, östliches Profil von S47.
Abb. 51. Grabbeilagen aus den Gräbern des Gräberfeldes von Gornea — *Căuniţa de Sus*. (12.—13. Jh.).
Abb. 52. Gornea — *Păzăriţte*. Lageplan mit den erforschten Gräbern.
Abb. 53. Gornea — *Păzăriţte*. Mf, M3, M7
Abb. 54. Gornea — *Păzăriţte*. M4—M6.
Abb. 55. Gornea — *Păzăriţte*. S1 — stratigrafisches Profil.
Abb. 56. Gornea — *Zomoniţa*. Plan der metallurgischen Werkstatt. (13. Jh.).
Taf. 1. Gornea. Oben — Die Donauterasse von Căuniţa de Sus vom Norden gesehen; unten — die Zone des Hügels Păzăriţte und das Tal des Baches Căminiţa.
Taf. 2. Gornea — *Zomoniţa*. Lehmnutzung für die Ziegelbrennerei; Oben — archäologische Fundstädte die von der Ziegelbrennerei gestört wurde.
Taf. 3. Gornea — *Zomoniţa* Rettungsgrabungen im Kern der mittelalterlichen Siedlung.
Taf. 4. Gornea — *Ţărmuri*. Ofen zum Töpfebrennen.
Taf. 5. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Nordansicht des Gräberfeldes.
Taf. 6. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Südansicht der Gräber die im Jahre 1978 erforscht wurden.
Taf. 7. Erforschung des Gräberfeldes von Căuniţa de Sus im Jahre 1979.
Taf. 8. Gräber aus dem Gräberfeld von Căuniţa de Sus (12.—13. Jh.)
Taf. 9. Gräber aus dem Gräberfeld von Căuniţa de Sus (12.—13. Jh.).
Taf. 10. Ansicht aus der Zeit der Erforschung des Gräberfeldes von Căuniţa.
Taf. 11. Gräber mit anatomischen Anomalien.
Taf. 13. Gräber aus dem Gräberfeld von Căuniţa de Sus.
Taf. 14. Gräber aus dem Gräberfeld von Căuniţa de Sus (12.—13. Jh.).
Taf. 15. Gesamtansicht des Gräberfeldes von Gornea — *Tircheviţte*.
Taf. 16. Gräber aus dem Gräberfeld von Gornea — *Tircheviţte*.
Taf. 17. Gräber aus dem Gräberfeld von Gornea — *Tirchevistea*.
Taf. 18. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Keramik aus dem 8. Jh. aus L2.
Taf. 19. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Keramik aus L5—L6. (8. Jh.)
Taf. 20. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Keramik aus L7.
Taf. 21. Gornea — *Gornea de Sus*. Ohrringe aus L3 und L4.
Taf. 22. Haushaltgeräte und Waffen aus Gornea Căuniţa de Sus.
Taf. 23. Gornea — *Zomoniţa*. Keramik aus L4.
Taf. 24. Gornea — *Zomoniţa*. Keramik aus L6. (12. Jh.)
Taf. 25. Gornea — *Zomoniţa*. Keramik aus L6 (12. Jh.)
Taf. 26. Gornea — *Ţărmuri*. Keramik aus L12. (12. Jh.)
Taf. 27. Keramik aus L2.
Taf. 28. Keramik aus dem 12. Jh. aus L1.
Taf. 29. Gornea — *Zomoniţa*. Keramik aus L3 und aus den Schnittgraben.
Taf. 30. Gornea — *Ţărmuri*. Glasierte Keramik aus L13.
Taf. 31. Glasierte Keramik aus L3; unten: nicht glasierte Keramik aus derselben Fundstätte.
Taf. 32. Gornea — *Căuniţa de Sus*. Schmuck aus dem Gräberfeld aus dem 12.—13. Jh.

NOTE

Descrierea geografică. Aşezarea din veacul al VIII-lea de la Căuniţa de Sus

1. *Geografia Văii Dunării româneşti*, Buc., 1969, p. 278.
2. V. Sencu, I. Băcănaru, *Judeţul Caraş-Severin*, Buc., 1976, p. 72.
3. *Ibidem*, p. 36.
4. R. Teodorescu, *Bizanţ, Balcani, Occident. La începuturile culturii medievale româneşti* (sec. X—XIV), Buc., 1974, p. 60—61.
5. L. Apolzan, *Carpaţii tezaur de istorie. Perenitatea aşezărilor risipite pe înălţimi*, Bucureşti, 987, p. 260—287.
6. N. Gudea, *Gornea. Aşezări din epoca romană şi romană târzie*, Reşiţa, 1977; Ghe. Lazarovici, *Gornea. Preistorie*, Reşiţa, 1977.
7. N. Gudea, *op. cit., p. 38; Ghe. Lazarovici, op. cit.*, p. 19—28.
8. G. Lazarovici, *op. cit.*, p. 19.
9. *Ibidem*, p. 22.
10. I. Uzum, G. Lazarovici, I. Dragomir, în *Banatica*, 2, 1973, p. 412.
11. I. Uzum, în *Banatica*, 3, 1975, p. 131—144; *Banatica*, 6, 1981, p. 181—194.
12. Din colectivul condus de Ghe. Lazarovici au făcut parte I. Uzum, istoric şi fost director al Muzeului din Reşiţa, D. Ţeicu, M. Gumă, A. Oprinescu.
13. I. D. Suciu, N. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, Timişoara, 1980, p. 218; C. Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, I, Bucureşti, 1968, p. 268, după care aşezarea a fost atestată documentar abia la 1829. Satul se numea încă în veacul al XVIII-lea Gornja Lupkova, (Liupcova de sus), adoptată, apoi, la numele româneşti terminate în *ea*, vezi V. Ioniţă, *Nume de locuri din Banat*, Timişoara, 1982, p. 54; V. Frăţilă, V. Goicu, R. Sufleţel, *Dicţionarul toponimic al Banatului*, IV, F—G, Timişoara, 1986, p. 115—116.
14. *Gesta Hungarorum* în Izvoarele istoriei românilor, I, editată G. Popa — *Lisseanu*, Bucureşti, 1934, p. 110, cap. XLIV.
15. *Vita Sancti Gerardi. Legenda major* la I. D. Suciu, N. Constantinescu *op. cit.*, p. 28.
16. Pesty F_2, *A Szoreny Bansag es Szöreny Varmegye Tortenete*. Budapesta, 1884, III, p. 58—59.
17. I. Dumitru-Snagov, *Ţările române în secolul al XIV-lea. Codex Latinus Parisinus* (Bucureşti), 1979, p. 57—90.
18. D. Tudor şi colab., în *SCIV*, 16, 2, 1965, p. 395—406; C. S. Plopşor şi colab., în *Comunicări*, seria Arheologie, 4, Craiova, 1968, p. 7.

19. E. Petrovici, *Studii și cercetări de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 250—254.

20. I. Moisi, *Monografia Clisurii*, Oravița, 1938, p. 7.

21. Toponimul evocă un pas de trecere, o strâmtură cf., C. Diaconovich, *Enciclopedia Română*, I, Sibiu, 1898, sv.; V. Goicu, R. Sufleţel, *Dicționarul toponimic al Banatului*, II, C, Timișoara, 1986, p. 87; *Lexicon. Geologie. Mine. Petrol*, I, A—K, București 1976, sv. Clisură. În Imperiul Bizantin clisurile erau unități administrative mai mici, organizate special în zone de trecere sau pasuri fortificate; L. Brehier, *Le monde byzantin. Les institution de l'Empire Byzantin*, Paris, 1949, p. 289 și nota 2126; G. Ostrogovski, *L'histoire de l'Etat Byzantin*, Paris, 1956, p. 237.

22. I. Uzum, Ghe. Lazarovici, I. Dragomir în *Banatica*, II, 1973, p. 404—416, pentru descoperirile medievale timpurii de la *Căunița de Sus*, *Păzăriște* și *Țărmuri*, p. 405, 408, 410, 412.

23. I. Uzum, în *Crisia*, 4, 1974, p. 39—42.

24. D. Țeicu, *GORNEA Așezarea medievală*, a constituit subiectul lucrării de licență la absolvirea Universității „Babeș-Bolyai" sub conducerea prof. univ. dr. K. Horedt. Împotriva deontologiei profesionale, I. Uzum a valorificat unilateral informații și concluzii din această lucrare, în *Banatica*, 10, 1990, p. 210—240 și alte studii.

25. I. Uzum, în *Banatica*, 4, 1977, p. 216—220, despre locuirea feudală de la Gornea—Țărmuri; idem în *Banatica*, 7, 1983, p. 249—295, cu privire la locuirile medievale de la Gornea—Zomonița. Lipsa de profesionalism l-a împiedicat să aibă o imagine clară asupra habitatului medieval. Astfel în prezentarea rezultatelor de la Zomonița lipsește o definire clară între o locuință și o *„groapă menajeră"* care are aceeași structură și dimensiuni, G_7, bunăoară, ca și o locuință. A se vedea *Banatica*, 7, 1983, p. 253—254. Datarea complexelor de la Zomonița este în totală contradicție cu materialul prezentat în planșe ca aparținând locuințelor respective; *Ibidem*, p. 256 *„Ceramica locală, lucrată cu mâna, provine din stratul de cultură din jurul complexelor de locuire, B_1, B_2, B_3, B_7, B_{8a}, ca și din zona sudică a secțiunilor S_1 și S_2 din 1974 unde a fost delimitat un strat de cultură inferior ce aparține secolelor VIII—X"*. *Materialul provenind de la B_2 și B_3* prezentat în planșe la fig. 9—10 și 11 aparține însă cu precădere veacului al XII-lea. În ceea ce privește planșele cu motive ornamentale ale ceramicii p. 281—283, fig. 15—17 a preluat pur și simplu tipologia motivelor din așezare de sec. VIII de la Căunița de Sus pe care noi am încercat-o în lucrarea de licență. Toate motivele sunt specifice doar ceramicii din sec. VIII omițând chiar să modifice numărul locuinței pe care s-a făcut cercetarea.

Asupra unor inadvertențe vom reveni pe parcursul materialului.

26. I. Uzum, în *Banatica*, 3, 975, p. 131—143; idem în *Banatica*, 6, 1981, p. 181—190.

27. I. Uzum, D. Țeicu, în *Acta MN*, 15, 1978, p. 295—305; D. Țeicu, *Arheologia satului medieval din Banat*, Reșița, 1996, p. 83—91.

28. G. El. Susi, în *SCIVA*, 40, 4, 1989, p. 371—376.

29. I. Uzum, în *Crisia*, 4, 1974, p. 39—40, fig. 1.

30. *Ibidem*, p. 40.

31. G. El. Susi, *op. cit*, p. 370.

32. *Ibidem*, p. 372—373.

33. I. Glodariu, Fl. Costea, I. Ciupea, *Comana de Jos. Aşezările de epocă dacică şi prefeudală*, 1980, p. 69—93; D. Ghe. Teodor, *Continuitatea populaţiei autohtone la est de Carpaţi. Aşezările din secolele VI—XI e.n. de la Dodeşti—Vaslui*, Iaşi, 1984, p. 49—106; P. Donat, *Haus, Hof und Dorf in Mitteleuropa vom 7 bis 12 Jahrhundert. Archäologische Beiträge zen Entwiklung und Struktur der bäuerlichen Siedlung*, Berlin, 1980, p. 132—147.

34. V. Neamţu, în *Civilizaţie medievală şi modernă românească*, Cluj-Napoca, 1985, p. 64—70 analizează această chestiune metodologică de terminologie propunând pentru *locuinţa puţin adâncită în pământ*, adică pentru ceea ce arheologii numesc *semibordei* termenul *„locuinţă cu prispă naturală"*. V. Spinei, *Realităţi etnice şi politice în Moldova Meridională în secolele X—XIII Români şi Turanici*, Iaşi, 1985, p. 103.

35. I. Nestor, în *Dacia* N.S., 2, 1958, p. 375—; P. Donat, *op. cit.*, p. 56—66.

36. O. Toropu, *Romanitatea târzie şi străromânii în Dacia Traiană sud carpatină*, Craiova, 1976, p. 150—152; Z. Szekely, în *Aluta*, 6—7, 1974—1975, p. 36; Şt. Pascu, M. Rusu şi colab. în *Acta MN*, 5, 1968, p. 168; M. Rusu, în *Apulum*, 9, 1971, p. 721 şi nota 38.

37. I. Ūzum, *op. cit.*, p. 213. Celelalte observaţii formulate tot acolo privind tipul de locuinţă, forma gropii bordeielor, au fost preluate întocmai din lucrarea noastră de licenţă din anul 1978, aşa cum le înţelegem la momentul respectiv.

38. O. Toropu, *op. cit.*, p. 153; K. Horedt, în SCIV, 5, 1974, p. 205; Şt. Pascu, M. Rusu şi colab., *op. cit.*, p. 168; D. Ghe. Teodor, *op. cit.*, p. 67 şi fig. 27; M. Comşa, *Cultura materială veche românească. Aşezările din secolele VIII—X de la Bucov—Ploieşti*, Bucureşti, 1978, p. 114—115, locuinţele construite pe tălpi de lemn sunt atribuite doar autohtonilor în timp ce locuinţele construite pe stâlpi de susţinere crede că au fost introduse de slavi.; P. Donat, *op. cit.*, p. 57—59 şi fig. 17/5.

39. D. Ţeicu, în *Banatica*, 9, p. 330.

40. I. Glodariu, Fl. Costea, I. Ciupea, *op. cit.*, p. 83—84.

41. O. Toropu, *op. cit.*, p. 153

42. D. Ghe. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n.*, Iaşi, 1978, p. 74; E. Comşa în *Dinogetia*, Bucureşti, 1967, p. 40—41.

43. M. Rusu, în *Apulum*, 9, 1971, p. 721 şi nota 38; Z. Szekely, în *Aluta*, 3, 1971, p. 129—134; idem în *Aluta*, 6—7, 1974—1975, p. 131; G. Coman, în *Danubius*, 4, 1970, p. 168; V. Teodorescu, în *SCIV*, 15, 1964, p. 497; E. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*. Bucureşti, 1967, p. 139; J. Korošec, *Udovod v materialno Kulturo slovanov zgodnjega Srednjega veka*, Ljubljana 1952, p. 162—164; K. I. Smirnova în *Pam Arch*, 51, 1960, p. 221.

44. M. Petrescu-Dâmboviţă, D. Ghe. Teodor, *Sisteme de fortificaţii medievale timpurii la est de Carpaţi. Aşezarea de la Fundu Herţii*, Iaşi, 1987, p. 47—48; D. Ghe. Teodor, *op. cit.*, 1984, p. 73—74 fig. 58, planul şi profilul cuptorului din secolele VIII—IX.

45. Şt. Pascu, M. Rusu şi colab. în *Acta MN*, 5, 1968, p. 168; I. Glodariu, Fl. Costea, I. Ciupea, *op. cit.*, p. 84; Şt. Matei, P. Iambor, în *Acta MN*, 16, 1979, p. 599; Z. Szekely, *op. cit.*, 1974—1975, p. 35.

46. O. Toropu, *op. cit.*, p. 153; M. Comşa, *op. cit.*, p. 37 şi urm.

47. M. Rusu, *op. cit.*, p. 721. O opinie aparte legată de originea cuptorului de copt de acest tip la E. Zaharia, *op. cit.*, p. 153 care le socoate de origine romană.

48. U. Fiedler, *Studien zu Gräberfeldern des 6 bis 9 Jahrhunderts an der unteren Donau*, Bonn, 1992, I, p. 173; J. Giesler, *Untersuchungen zur chronologie der Bjelo Brdo-Kultur*, în *PZ*, 56, 1981, p. 128—130.

49. E. Zaharia, *Populaţia românească în Transilvania în secolele VII—VIII (Cimitirul nr. 2 de la Bratei)*, Bucureşti, 1977, p. 88; E. Horedt, *Contribuţii la istoria Transilvaniei sec. IX—XIII*, Bucureşti, 1958, p. 74, fig. 12/5, p. 83; Idem, *Siebenburgen im Frühmittelalter*, Bonn, 1986, p. 64 şi Fig. 28, încadrează descoperirea de la Bratei în jurul anului 800.

50. O. Toropu, O. Stoica, în *Dacia*, 16, 1972, p. 179—180, Fig. 5/2.

51. S. Dolinescu-Ferche, M. Ionescu, în *Dacia*, 14, 1970, p. 426; B. Mitrea, în *MCA*, 6, 1959, p. 582, 585.

52. U. Fiedler, *op. cit.*, 1, p. 173—174; M. Jankovič în *ZbNM*, 11, 1, 1983, p. 100—101; M. Jankovič, Dj. Jankovic, *Sloveni u Jugoslovenskom Podunavlu*, Belgrad, 1990, p. 146—147, Pl. 1.

53. J. Korosec, *Udvod v maternialno kulturnom slovanov zgodnjega* srednejega veka, Ljubliana, 1952, p. 280. C. Nicolescu, *Moştenirea artei bizantine în România*, Bucureşti, 1971, p. 27. K. Horedt, *op. cit.*, p. 81; D. Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană si Bizantul în veacurile V—XI*, Iaşi, 1981, p. 68.

54. A. Dankanits, I. Ferenczi, în *MCA*, 6, 1959, p. 608—610; K. Horedt, *op. cit.*, p. 69, Fig. 31; D. Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 68 şi fig. 19.

55. C. Cîrjan, în *Pontica*, 2, 1969, p. 111—134; U. Fiedler, *op. cit.*, p. 177—178, fig. 39/14—15.

56. M. Jankovič, *op. cit.*, p. 101—102, Pl. II/6, Pl. V/4—5; D. Pîrvulescu, în *Tibiscus*, 5, 1978, p. 224, fig. 1, publică podoabe din colecţia Pongratz care au origine în zona bănăţeană ori sârbească a Văii Dunării.

57. M. Comşa, în *RÉSEE*, IX, 3, 1967, p. 387; S. Anamali, *Les illyriens et la genese des Albanais*, Tirana, 1971, p. 183, 1985; J. Korosek, *op. cit.*, p. 280.

58. M. Jankovič, *op. cit.*, p. 101.

59. I. Kovrig, *Das avarenzeitliche gräberfeld von Alattyan*, Budapesta, 1963, Pl. II M37/32; Z. Szekely în *Aluta*, 6—7, 1974, 1975, p. 142; U. Fiedler, *op. cit.*, p. 216—217, Pl. 65/3, 89/4.

60. O. Toropu, *op. cit.*, p. 182, Pl. 19/5—8.

61. K. Horedt, în *SCIV*, 5, 1954, p. 203, Fig. 2/1; I. Winkler şi colab. în *Acta MN*, 15, 1978, p. 269, Fig. 5/6.

62. Z. Szekely, *op. cit.*, p. 39

63. Cercetare statistică realizată în anul 1973 de D. Ţeicu.

64. Cu privire la difuziunea acestei categorii ceramice regiunea Dunării de Jos, U. Fiedler, *op. cit.*, p. 138—140.

65. *Ibidem*, p. 121—125.

66. I. Uzum, *op. cit.*, p. 221.

67. *Ibidem*, p. 222.

Vatra aşezării medievale

1. H. Jankuhn, în *VF*, 22, 1979, Sigmaringen, p. 20—43; W. Janssen, în *AAWG*, 3, 101, 1977, p. 285—324; idem, în *VF*, 22, 1979, Sigmaringen, p. 119—145; R. Popa, în *SCIVA*, 30, 4, 1979, p. 555—561.

2. M. Gumă, în *Banatica*, 5, 1979, p. 120—121, pl. XIV.

3. I. Uzum, în *Banatica*, 4, 1977, p. 216—217; idem, în *Banatica* 7, 1983, p. 265.

4. V. Ioniță, *op. cit.*, p. 108.

5. I. Uzum, *op. cit.*, p. 252—253 a prezentat locuințele de la Zomonița fără o încadrare cronologică a acestora.

6. D. Țeicu, în *Acta MN*, 18, 1981, p. 495.

7. I. Uzum, *op. cit.*, p. 252 nu face nici o precizare în legătură cu datarea locuinței lăsând să se înțeleagă că aparține așezării medievale din secolele XII—XIII.

8. *Ibidem*, p. 252 a fost însemnată la *Locuința 7a*.

9. A fost notată în raportul de săpătură B_{15}.

10. A fost notată în raportul de săpătură din 1976 — B_{16}.

11. I. Uzum, *op. cit.*, p. 253, locuința a fost inițial, în raportul din 1976, notată B_{20}.

12. *Ibidem*, p. 218.

13. I. Uzum, în *Banatica*, 4, 1977, p. 217, semnalează existența a două complexe fără a prezenta planurile acestora.

14. *Ibidem*, p. 218.

15. I. I. Rusu, în *AMET*, 3, 1966, p. 78, originea apelativului bordei o regăsește în fondul lingvistic străvechi preroman; V. Spinei, *op. cit.*, p. 103—104.; V. Neamțu, *op. cit.*, p 64—70.; M. Comșa, *op. cit.*, p. 16; N. Constantinescu, *Coconi. Un sat din Câmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrîn*, București, 1972, p. 36; Gr. Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, 1982, p. 52.

16. Fr. Braudel, *Structurile cotidianului*, II, București, 1984, p. 6—7.

17. D. Minič, în *Balcanoslavica*, 6, 1977, p. 112—115; I. Holl, în AAH, 22, 1970, p. 369—370; N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 36—41; D. Ghe. Teodor, *op. cit.*, p. 103—104.

18. I. Holl, *op. cit.*, p. 370—371 și Fig. 2.; N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 46; D. Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 105; O. Toropu, *op. cit.*, p. 153; M. Rusu, în *Apulum*, 9, 1971, p. 721; M. Comșa, în *SCIV*, 10, 1, 1959, p. 83; D. Minic, în *Sirmium*, 11, 1980, p. 9 și urm.

19. I. Uzum, *op. cit.*, p. 253—254.

20. D. Țeicu, în *Banatica*, 9, 1987, p. 327—330.

21. *D.R.H.*, C, X, 1977, p. 340, Satul Soșdea, bunăoară la 1369 a avut *duodecim curiae in linea occidentale eiusdem ville*, *D.R.H.*, C, XIII, p. 416; Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, 2, Cluj-Napoca, 1979, p. 104—108; N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 50, atribuie un rol menajer gropilor descoperite în așezarea de la Coconi.

22. V. Spinei, *op. cit.*, p. 112—113.

23. M. Jankovič, Dj. Jankovič, *op. cit.*, p. 70; N. Stanojev, *Nekropole X—XV, veka u Voivodini*, Novisad, 1989, p. 21, 65; P. Diaconu, S. Baraschi, *Păcuiul lui Soare II*, București, 1977, p. 139, Fig. 104/15, 20; V. Spinei, *op. cit.*, p. 112—113, Fig. 29, 32, 35.

24. D. Țeicu, *op. cit.*, p. 491—495.
25. *Ibidem*, p. 495. pentru descoperirile de la sudul Dunării: G. Djingov, în *Arheologia*, 7, 4, 1965, p. 12—20; D. Minič, în *Srednovecovno staclo na Balcano* (V—XV vek), Belgrad, 1975, p. 72—74.
26. D. Teicu, *op. cit*, p. 495.
27. I. Uzum, D. Țeicu, în *Acta MN*, 15, 1978, p. 297.
28. D. Minic, în *Sirmium*, 11, 1980, p. 24, cu privire la tipologia formelor ceramicii din sec. XI—XIII de la Sremska Mitrovika; D. Gh. Teodor, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați în secolele V—XI e.n.*, Iași, 1984, p. 123—124; V. Bikič, *Srednovekovna keramika Beograda*, Belgrad, 1984, p. 130.
29. I. Uzum, D. Țeicu, *op. cit.*, p. 297, Fig. 5/7.
30. M. Comșa, în *SCIV*, 13, 2, 1961, p. 290—306; P. Diaconu, D. Vîlceanu, *Păcuiul lui Soare*, 1, București, 1972, p. 131—136; U. Fiedler, *op. cit.*, I. p. 157—165, Fig. 37.
31. M. Comșa, *op. cit.*, p. 298; P. Diaconu, D. Vîlceanu, *op. cit.*, p. 133.
32. D. Minič, *op. cit.*, p. 62—66; Dj Jankovic, *op. cit.*, p. 116—117; V. Bikic, *op. cit.*, p. 130; I. Uzum, în *Banatica*, 5, 1979, p. 236—240.
33. M. Popovic, în *Starinar*, 42, 1991, p. 170—183; G. Moravcsik, în *Studia Bizantina*, Budapesta, 1967, p. 307 și urm.; R. Theodorescu, *op. cit.*, p. 61—67.
34. I. Uzum, *op. cit.*, p. 263.
35. Gh. Anghel, în *SC—S.* 18, 1974, p. 152—154.
36. M. Jankovič, Dj. Jankovic, *op. cit.*, p. 88, 98—99; V. Bikic, *op. cit.*, p. 131.

Necropolele contemporane așezării medievale

1. La Gornea-Tîrcheviște în anii 1969 și 1973 a fost sondată o necropolă medievală din sec. XIV—XV; I. Uzum în *Banatica*, 3, 1975, p. 131—143.
2. Idem, în *Banatica*, 6, 1981, p. 181—210.
3. Gh. Lazarovici și colab., în *Banatica* 12/1, 1993, p. 295—320.
4. I. Uzum, *op. cit.*, p. 184.
5. *Ibidem*, p. 184, Fig. 13.
6. Gh. Lazarovici și colab.. p. 298, *op. cit.*
7. D. Bălănescu, în *Banatica* 12/1, 1993, p. 324.
8. N. Stanojev, *Necropole X—XV veka u Voivodini*, Novisad, 1989, p. 15.
9. *Ibidem*, p. 22.
10. *Ibidem*, p. 32.
11. *Ibidem*, p. 46, 89, descoperiri similare la Pancevo.
12. Fl. Drașovean, D. Țeicu, M. Muntean, *Hodoni. Locuirile neolitice și necropola medievală timpurie*, Resita, 1996, p. 38.
13. D. Țeicu în *Banatica* 12/1, 1993, p. 235.
14. N. Stanojev, *op. cit.*, p. 15, 32, 46; D. Teicu, *op. cit.*, p. 235.
15. B. Szöke în *AAH*, III, 1954, p. 899; Z. Vana, în *Slov Arch*, II, 1954, p. 99; K. Bakay, în *Alba Regia*, 6—7, 1966, p. 14—19; S. Georgieva, în *Archeologija*, III, 1, 1961, p. 6; Sl. Ercegovic-Pavlovic, în *Starinar*, 27, 1977, p. 99; G. Marianović-Vujovic, în *Starinar*, 37, 1986, p. 197, publică podoabele

de la Donja Toponica. Inele de tîmplă simple provin din mediul feudal croat din necropolele de la Bribir, Biskupija, Begovači, D. Jelovina, D. Vîrsalović, în *SHP*, III, 11, 1981, p. 90, Pl. XLI/1, 8; D. Jelovina, în *SHP*, III, 8—9, 1963, p. 103—117, harta II.

16. Sl. Ercegovic-Pavlovic în *Sirmium*, 12, 1980, p. 46; R. Popa, *La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului*, București, 1988, p. 61—65; D. Țeicu, *op. cit.*, p. 235.

17. I. Uzum, în *Banatica*, 9, 1987, p. 294, Fig. 3A.

18. A. Bărcăcilă, în *MCA*, 5, 1959, p. 780—781.

19. Fl. Drașovean, D. Teicu, M. Muntean, *op. cit.*, p. 38—39, Pl. LIV, LV, LXI.

20. N. Stanojev, *op. cit.*, p 14—15.

21. Z. Vana, *op. cit.*, p. 99; A. Kralovanszky în *StuSl*, 5, 3—4, p. 328—339; J. Giesler, în *PZ*, 56, 1, 1981, p. 104—108; S. Georgieva, *op. cit.*, p. 1; Sl. Ercegovic-Pavlovic, *op. cit*, p. 147; D. Jelovina, D. Vîrsalovič, *op. cit.*, p. 111—112; N. Miletic, în *GZM—A*, 18, 1963, p. 161—163; R. Popa, *op. cit.*, p. 62—64.

22. I. Uzum, *op. cit.*, p. 187.

23. Sl. Ercegovic-Pavlovic, *op. cit.*, p. 47.

24. Čorovic-Ljubinkovic, în *ZbMN*, 1, 1958, p. 332—333, Fig. 3; G. Marianovic-Vujovic, *Trnjane*, Beograd, 1984, p. 40 publică morminte cu monede de la Manuel Comnenul (1143—1180) alături de inele de tîmplă cu capetele în „S".

25. D. Țeicu, *op. cit.*, p. 243—244, Fig. 9.

26. G. Marianovic-Vujovic, *op. cit.*, p. 84—85; D. Țeicu, *op. cit.*, p. 244 atrăgeam atenția asupra tendinței lui I. Uzum de a fixa cronologia descoperirilor de la Gornea și Cuptoare în perioada secolelor X—XII.

27. *Ibidem*, p. 244.

28. *Ibidem*, p. 246.

29. D. Țeicu, în *Acta MN*, 18, 1981, p. 496.

30. G. Marianovic-Vujovic, *op. cit.*, p. 98—99.

31. D. Miloševic, *Nakit od XII. do XV veka iz zbirke Narodno muzeja*, Belgrad, 1990, p. 59, nr. 8; V. Valov, în *Arheologija*, 15, 2, 1974, p. 47, Fig. 12b.

32. V. Valov, *op. cit.*, p. 46—48 publică un inel sigilar de la începutul veacului al XIII-lea care a aparținut lui Caloian; D. Milošević, *op. cit.*, p. 78, nr. 74, p. 82—83.

33. D. Milosevic, *op. cit.*, p. 66—67, nr. 37, 40, p. 75, nr. 64 și 66.

34. Z. Lovag, în *FolArch*, 31, 1980, p. 228. Fig. 4.

35. I. Uzum, *op. cit.*, p. 192.

36. Un inel de acest tip se cunoaște din necropola de la Sopotu Vechi-Mîrvilă; G. Marianovic-Vujovic, *op. cit.*, p. 88—92, Fig. 200—201; D. Milosevic, *op. cit.*, p. 59, nr. 8.

37. Z. Lovag, *op. cit.*, p. 224— Fig. 2.

38. I. Uzum, *op. cit.*, p. 133—134.

39. *Ibidem*, p. 136.

40. *Ibidem*, p. 140, 143.

41. D. Țeicu, în *MB*, 32, 4—6, 1982, p. 269

42. Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 22, cu privire la descoperirile preistorice de pe dealul Pădăriște.

43. I. Uzum, în *Tibiscus*, 3, 1974, p. 163.
44. *Ibidem*, p. 163.
45. R. Popa, în *SCIVA*, 4, 30, 1979, p. 560.
46. D. Țeicu, *op. cit.*, p. 248—249.
47. I. Uzum, în *Banatica*, 3, 1975, p. 141—142, a sugerat că mormintele din sec. XIV—XV de la Tîrcheviște cu brațele îndoite din cot și aduse cu palma la claviculă ar aparține bogomililor. El a preluat astfel o ipoteză lansată de Gheorghe Cantacuzino cu mulți ani în urmă și care a găsit un anume ecou în istoriografia română. Gh. Cantacuzino în *SCIV*, 14, 2, 1963, p. 378—379; Fl. Mîrțu, în *SC—P*, 2, 1963, p. 222—225; D. Șerbănescu, L. Georgescu, în *Ilfov. File de istorie*, București, 1978, p. 158.

Economia așezării medievale de la Gornea

1. Atelierul de la Gornea a fost prezentat încă din anul 1978 de I. Uzum, D. Țeicu în *Acta MN*, 15, 1978, p. 296—300.
2. *Ibidem*, p. 297.
3. Duhamel, în *Acta PA*, 9/10, 1978/1979, p. 72.
4. N. J. Steve, în *Dictionaire archéologique des téchniques*, I, Paris, 1963, p. 242, semnalează cuptoare de acest tip în mileniul IV î.d.Ch. la Sialk; M. Dinu în *MCA*, 3, 1957, p. 165, prezintă același tip de cuptor existent în perioada neolitică în România; Duhamel, *op. cit.*, p. 72—73 cu evoluția și tipologia acestor cuptoare de ars ceramică.
5. O. Floca, Șt. Ferenczi, L. Marghitan, *Grupul de cuptoare romane pentru ars ceramică*, Deva, 1970, p. 39, 47.
6. D. Benea, în *Potaissa*, 3, 1982, p. 27—35; S. Dumitrașcu, T. Bader, *Așezarea dacilor liberi de la Mediașul Aurit*, 1967, p. 20—30.
7. M. Davidescu, *Drobeta în secolele I—VII e.n.*, Craiova, 1980, p. 112—113, un cuptor de ars oale circular din veacul al IV-lea cu diametrul de 1,38 m.; R. Veselinovic, în *Rad VM*, 6, 1957, p. 27—38, un cuptor de același tip de la Vîrsac, dintr-o așezare foarte probabil daco-romană, din veacul al IV-lea.
8. S. Baraschi, T. Papasima, în *SCIVA*, 28, 4, 1977, p. 591—594.
9. S. Baraschi, în *SCIVA*, 25, 3, 1974, p. 464—470.
10. O. Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia traiană subcarpatică*. Craiova, 1976, p. 154 și Pl. 20.
11. N. Parady, în *ArchÉrt*, 94, 1967, p. 20—36; Ș. Baraschi, *op. cit.*, p. 468—469.
12. D. Teicu, *Arheologia satului medieval din Banat*, Reșița, 1996, p. 83—87; Idem, în *SCIVA*, 34, 3, 1983, p. 275—285.
13. Ž. Žeravica în *Balcanoslavica*, 3, 1974, p. 125—150.
14. C. Nicolescu, P. Petrescu, *Ceramica românească tradițională*, București, 1974, p. 36, notele 107—108; V. Boroneanț, în *Ziridava*, 6, 1976, p. 57—68.
15. C. Nicolescu, P. Petrescu, *op. cit.*, p. 32—33; P. Diaconu, D. Vîlceanu, *Păcuiul lui Soare. Cetatea Bizantină*, 1, București, 1972, p. 89—102.
16. D. Țeicu, în *Banatica*, 12/1, 1993, p. 242—248, Fig. 6—15.
17. I. Uzum, în *Banatica*, 4, 1977, p. 218 Fig. 7.
18. D. Țeicu, *op. cit.*, p. 276.

19. I. Uzum, *op. cit.*, p. 220, menționează descoperiri din secolele X—XI de la Păcuiul lui Soare și din veacul al XII-lea de la Dinogeția.

20. D. Țeicu, *op. cit.*, p. 283—285; Idem, în *Kulturraum Mittlere und untere Donau. Traditionen und perspectiven des zusamenlebens*, Reșița, 1995, p. 143—145.

21. P. Diaconu, S. Baraschi, *Păcuiul lui Soare. Așezarea medievală (sec. XIII—XIV)*, II, București, 1977, p. 96, Fig. 77, 80.

22. N. Constantinescu, *Coconi. Un sat din Câmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrân*, București, 1972, p. 129.

23. I. Barnea, C. Nicolescu, O. Iliescu, *Cultura bizantină în România*, București, 1971, p. 157; B. Slătineanu, *Studii de artă populară*, București, 1977, p. 96.

24. *Cultura bizantină*, p. 157 pentru descoperirile de la Curtea de Argeș; D. Minic în *Balcanoslavica* 3, 1974, p. 69.

25. O. Wulff, *Altchristliche und Mittelalterliche Byzantinische und Italienische Bildwerke*, II, Berlin, 1911, Pl. 28; W. F. Volbach, *Mitelalterliche Bildwerche aus Italien und Bysanz*, Berlin—Leipzig, 1930, Ed. 2, p. 231, Pl. 31.

26. Ș. Baraschi, în *Études bizantines et Post-Byzantines*, București, 1971, p. 31—37.

27. D. Țeicu, în *Kulturraum* ... p. 141—153.

28. I. Uzum, *op. cit.*, p. 218.

29. D. Talbot Rice, *Byzantine Glazed Potteri*, Oxford, 1930, p. 7. I. Barnea, în *Dinogeția*, București, 1967, p. 244—245; N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 129—130; Ș. Baraschi *op. cit.* p. 30—31.

30. I. Uzum, în *Banatica*, 7, 1983, p. 255. Autorul raportului de săpătura a prezentat în mod superficial rezultatele cercetării arheologice.

31. D. Țeicu, *op. cit.*, p. 83—90.

32. Ceramica descoperită în colțul nord-estic al turnului-locuință de la Ilidia a fost datată pe bază de monede în veacul al XII-lea. Descoperiri din aceeași perioadă au fost făcute la Berzovia, Caransebeș și Mehadia în zona din sudul Banatului, iar la Parța și Foeni în zona de câmpie a Banatului.

33. D. Țeicu, *SCIVA*, 34, 3, 1983, p. 23.

34. Șt. Olteanu, *Societatea românească la cumpănă de milenii. Secolele VIII—XI*, București, 1983, p. 90—91.

35. J. W. Gilles, în *Sthal und Eisen*, 36, 1936, p. 255—256; H. Hingst, *Stahl und Eisen*, 77, 3, 1957, p. 162—163; W. Hensel, *Die Slawen im Fruhenmittelalter*, Berlin, 1965, p. 130—133; G. Nowaky, *AAH*, 21, 1969, p. 305—331.

36. Ș. Pascu și colab., *Acta MN*, 5, 1968, p. 160.

37. N. Maghiar, Șt. Olteanu, *Din istoria mineritului în România*, București, 1970, p. 102.

38. *Ibidem*, p. 102; Șt. Olteanu, *op. cit.*, p. 90; M. D. Lazăr, *Sargeția*, 18—19, 1984—1985; p. 196—198, a cercetat în aceeași zonă un cuptor de redus minereul de fier de tip *Stückoffen* specific secolului al XVI-lea.

39. D. G. Teodor, *Teritoriul est carpatic în veacurile V—XI*, Iași, 1978, p. 78, nota 53.

40. *Istoria României*, 2, București, 1962, p. 61.

41. M. Petrescu Dâmbovița și colab., *SCIV*, 6, 3—4, 1955, p. 694—695, fig. 5.

42. Ş. Olteanu, *op. cit.*, p. 91.
43. *Ibidem*, p. 87 şi harta de la pag. 79.
44. G. Novaky, *op. cit.*, p. 305, fig. 8–9, 11—12, 14.
45. *Ibidem*, p. 305—311, fig. 12 şi 29.
46. B. Neumann, *Die altesten Verfararen der Erzeugung tehnisches Eisens*, Berlin, 1954, p. 12, 18—24; H. Hingst, *op. cit.*, p. 163; J. W. Gilles, *op. cit.*, p. 255; I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *Civilizaţia fierului la daci*, Cluj-Napoca, 1979, p. 31, 35; E. Iaroslavschi, R. Petrovsky, *Tibiscus*, 3, 1974, p. 148—154; K. Bieleni, în *Arch. Pol.*, 10, 1966, p. 160.
47. Ş. Olteanu, *Dacia NS*, 22, 1978, p. 300; N. Maghiar, Ş. Olteanu, *op. cit.*, p. 108—109.
48. Ş. Nicolae Vald, în *Studii şi cercetări de geologie, geografie şi Biologie*, Reşiţa, 1978, p. 9—15.
49. D. Rădulescu, R. Dumitrescu, *Mineralogia topografică a României*, Bucureşti, 1966, p. 197.
50. *Ibidem*, p. 163—164.
51. *Ibidem*, p. 186—189.
52. A. Stoia, *SCIVA*, 44, 4, 1993, p. 329.
53. J. W. Gilles, *op. cit.*, p. 257; Ş. Olteanu, *SCIVA*, 30, 3, 1979, p. 405.
54. E. Stoicovici, *Banatica*, 7, 1983, p. 240; *Ibidem*, 6, 1981, p. 175.
55. Pesty Fr., *Krassó Vármegye Története*, 3, Budapesta, 1984, p. 33; Ortvay T., *Oklevelek Temesvármegye es Temesváros történetehez* Bratislava, 1895, p. 250—251.
56. Pesty Fr., *Krassó*... II, p. 14, documentul din 18 decembrie 1343 aminteşte o turmă de 94 porci la Soşdea în Valea Bârzavei; *DRH, C*, XII, p. 320—321; Pesty Fr., *Szöreny*, III, p. 14, documentul din 1392 cu privire la cumpărarea unor moşii, Hideg şi Timişel în districtul Mehadia.
57. G. Trâncă (El Susi) în *Banatica*, 7, 1983, p. 311—319; Idem, în *Tibiscum*, 6, 1986, p. 420—428.
58. I. Uzum, *op. cit.*, p. 264.
59. G. El Suzi, în *SCIVA*, 40, 4, 1989, p. 371 şi urm.
60. Idem, în *Tibiscum*, p. 420—428.
61. Pesty Fr., *Szöreny*, III, p. 14.
62. G. El Suzi, *op. cit.*, p. 314—315.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE
ABKURZUNGEN

AAWG	= Abhaudungen d. Acad. d. Wissenschaften in Götingen. Phil-hist Klasse, Götingen
AAH	= Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae, Budapesta
Acta MN	= Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
Acta PA	= Acta Praehistorica et Archaeologica
AISC	= Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj
AMET	= Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, Cluj
Arch Ért	= Archaeologicai Értesítő, Budapesta
Arch Pol	= Archaeologica Polona
Fol Arch	= Folia Archaeologica, Budapesta
GZM-A	= Glasnic Zemaljskog Muzeja u Sarajevu. Archaeologija, Sarajevo
GGB	= Godisniak Grada Beograd, Belgrad
MCA	= Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti
PZ	= Praehistorische Zeitschrift, Berlin—Leipzig
Rad VM	= Rad Vojvodanskog Muzeja, Novi Sad
RÉSEE	= Revues des Études Sud-Est Europenes, Bucureşti
Slov Arch	= Slovenskó Archeológia, Bratislava
SHP	= Starohrvatska prosvjeta, Zagreb
Stu Sl	= Studia Slavica
St IB	= Studii de Istorie a Banatului, Timişoara
SCIA	= Studii şi Cercetări de Istoria Artei (seria arta plastică), Bucureşti
SCIVA	= Studii şi Cercetări de Istorie veche şi Arheologie, Bucureşti
SC—P	= Studii şi Comunicări, Piteşti
SC—S	= Studii şi Comunicări. Arheologie-Istorie, Sibiu
ZbNM	= Zbornik Radovo Narodnag Muzeja, Belgrad
VF	= Vorträge und Forschungen, Siegmaringen

Tiparul executat sub cda. 13/1996, la
Imprimeria de Vest R.A., Oradea,
str. Mareşal Ion Antonescu, nr. 105.
România

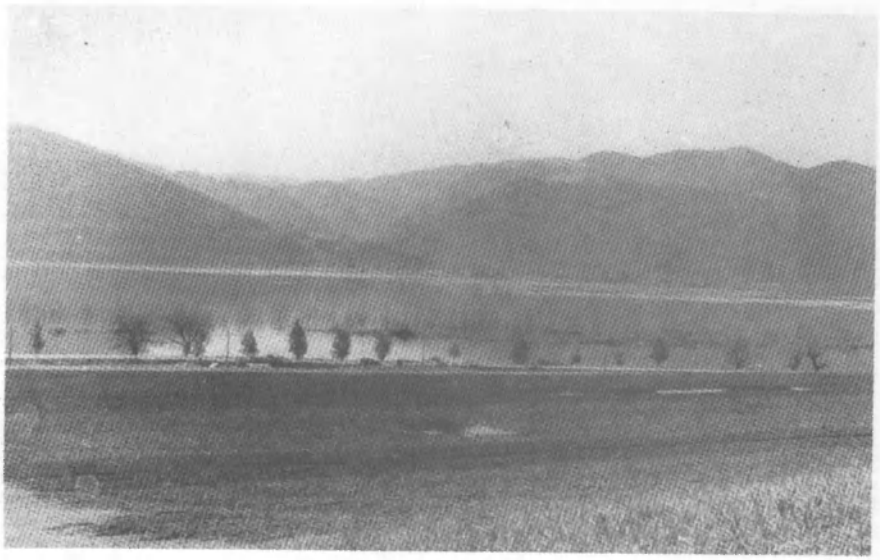

Pl. 1. Gornea. *Sus* – Vedere dinspre nord a terasei Dunării de la Căunița de Sus; *Jos* – Zona Dealul Păzărişte şi lunca pârâului Cameniţa.

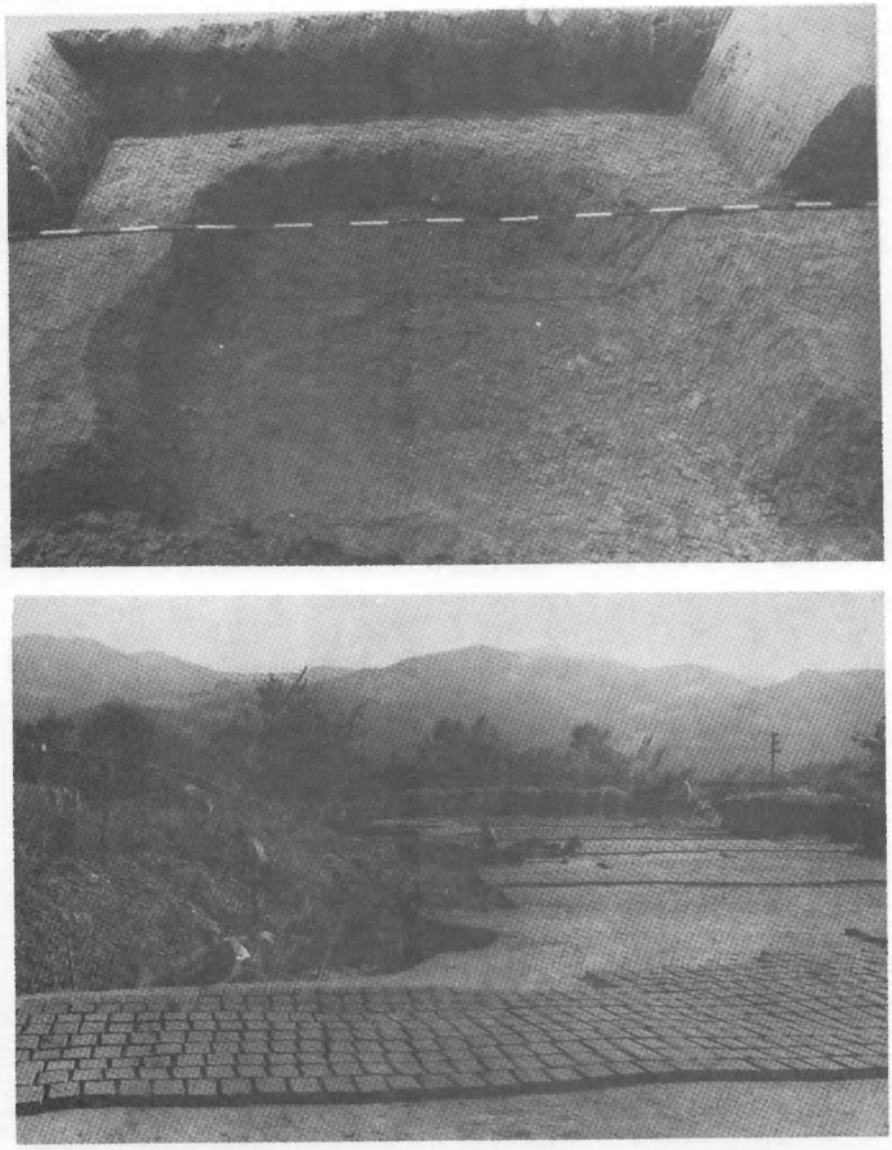

Pl. 2. Gornea – *Zomoniţă*. Exploatarea lutului pentru cuptoarele de ars cărămidă în vatra aşezării medievale; *Sus* – Complex arheologic deranjat de lucrările cărămidăriei.

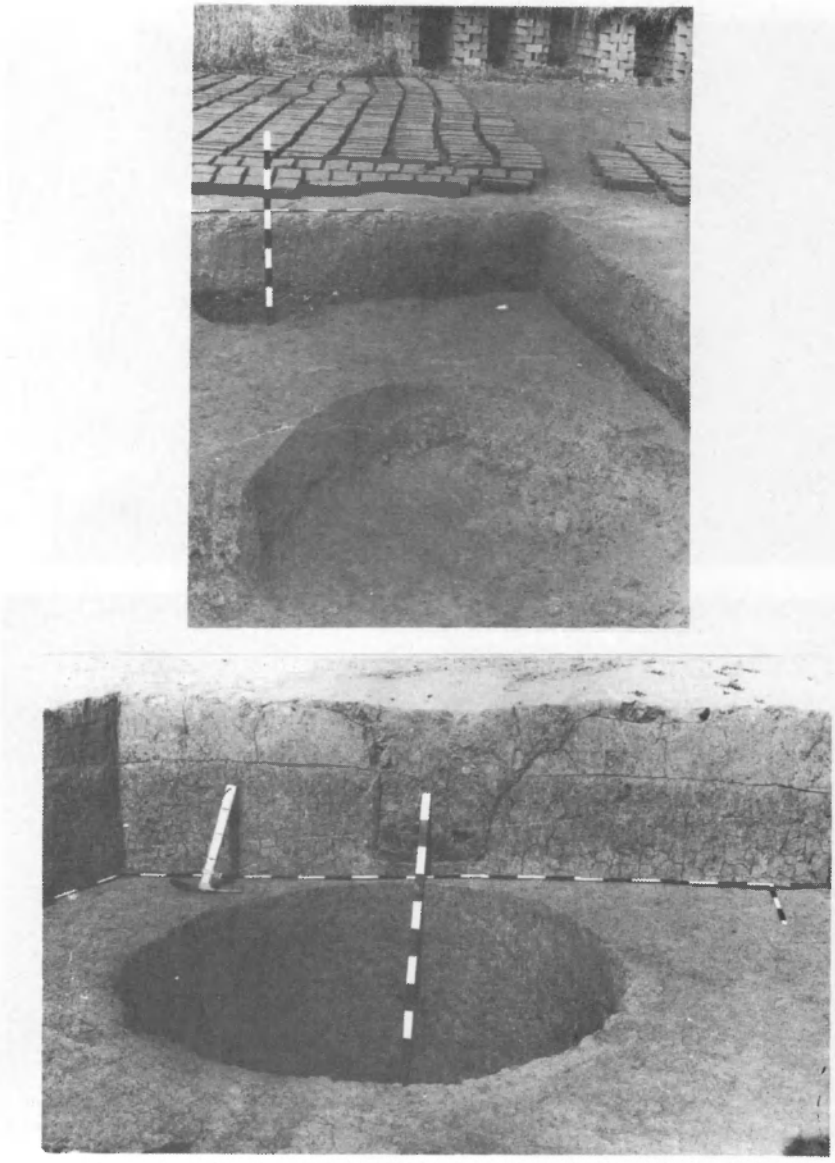

Pl. 3. Gornea – *Zomoniţă*. Săpături de salvare în vatra aşezării medievale.

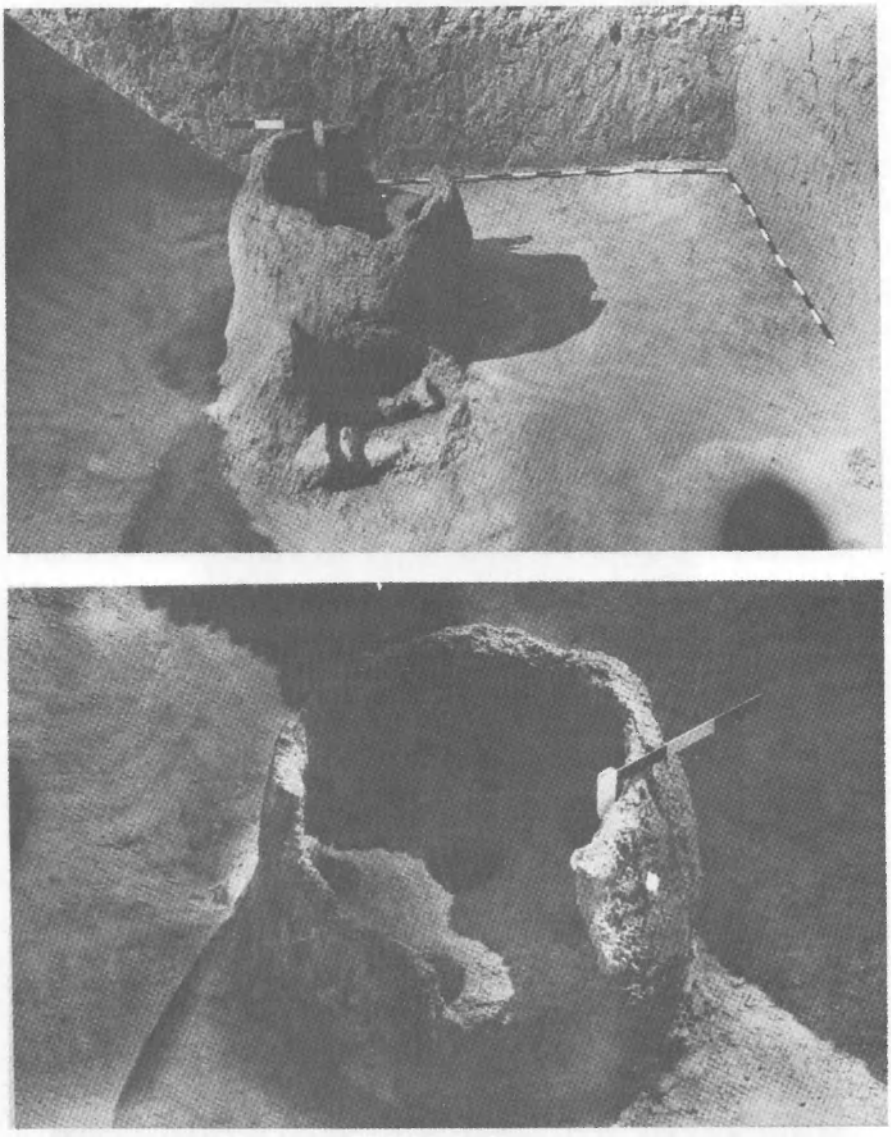

Pl. 4. Gornea – *Ţărmuri*. Cuptor de ars oale.

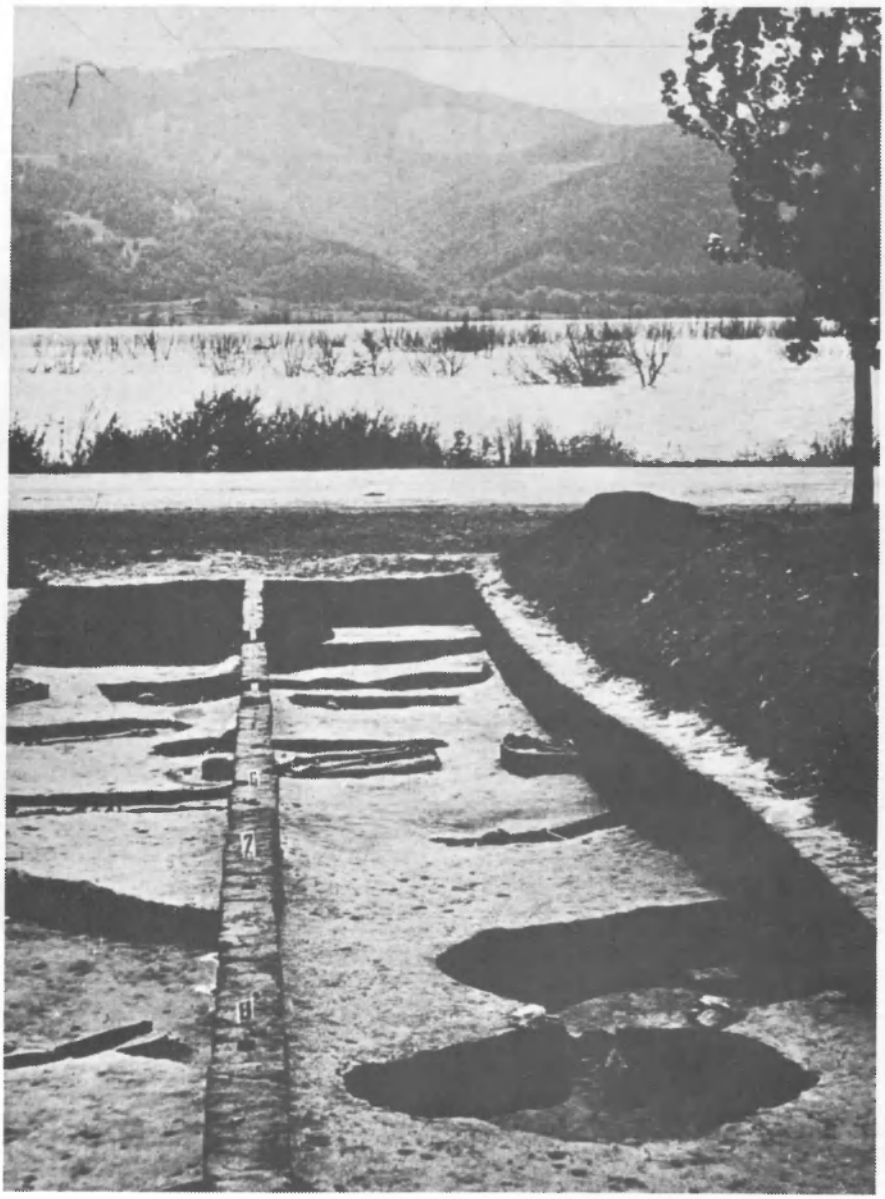

Pl. 5. Gornea – *Căunița de Sus*. Vedere dinspre nord a necropolei.

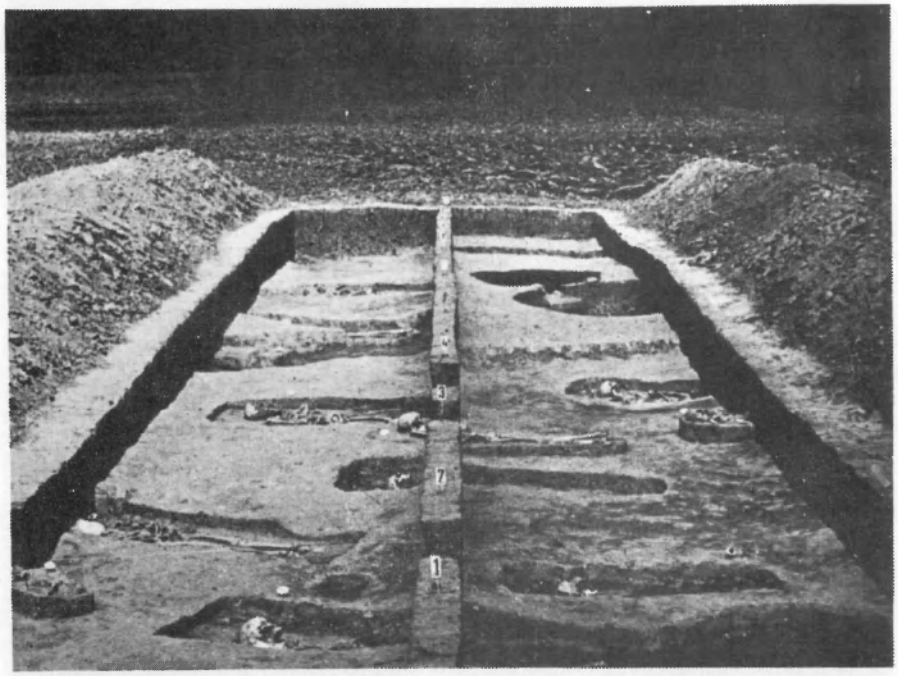

Pl. 6. Gornea – *Căuniţa de Sus*. Vedere dinspre sud a mormintelor cercetate în anul 1978.

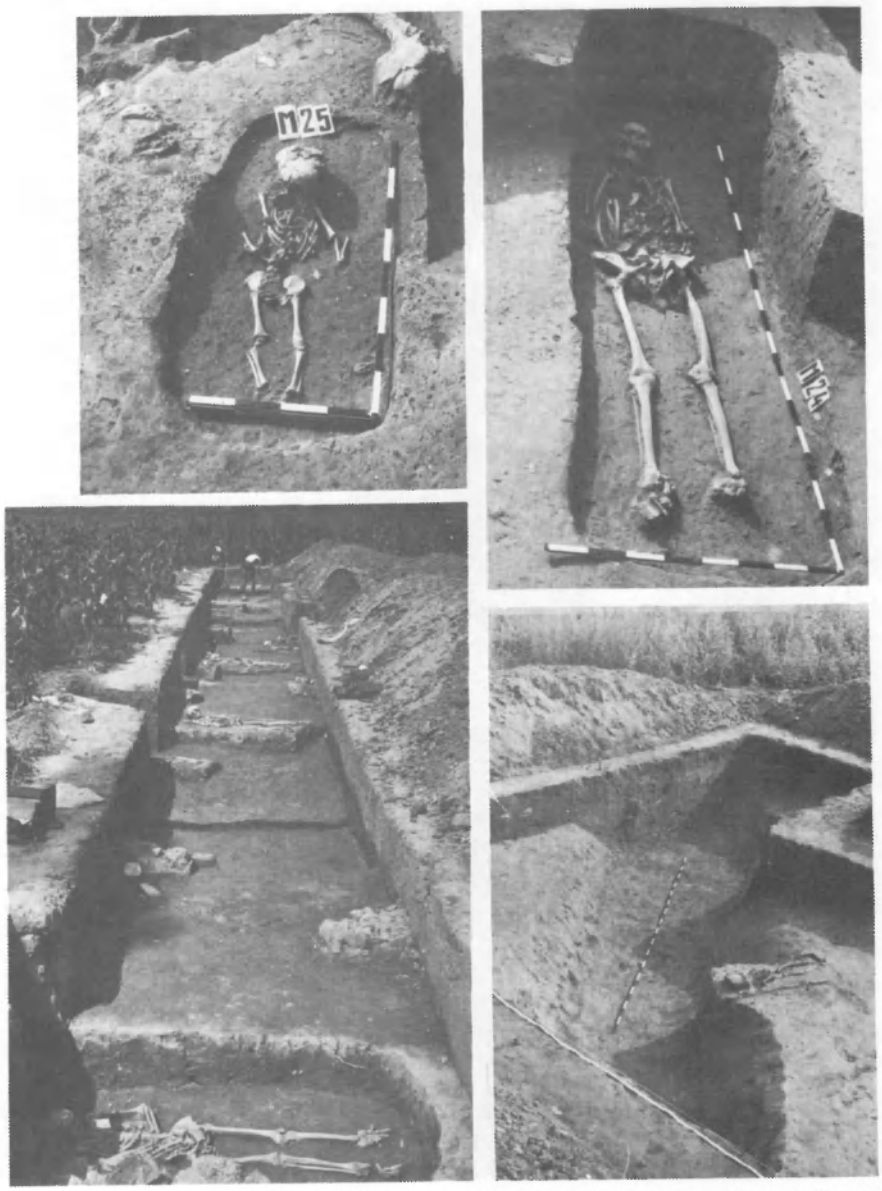

Pl. 7. Cercetări din anul 1979 în necropola de la Căunița de Sus.

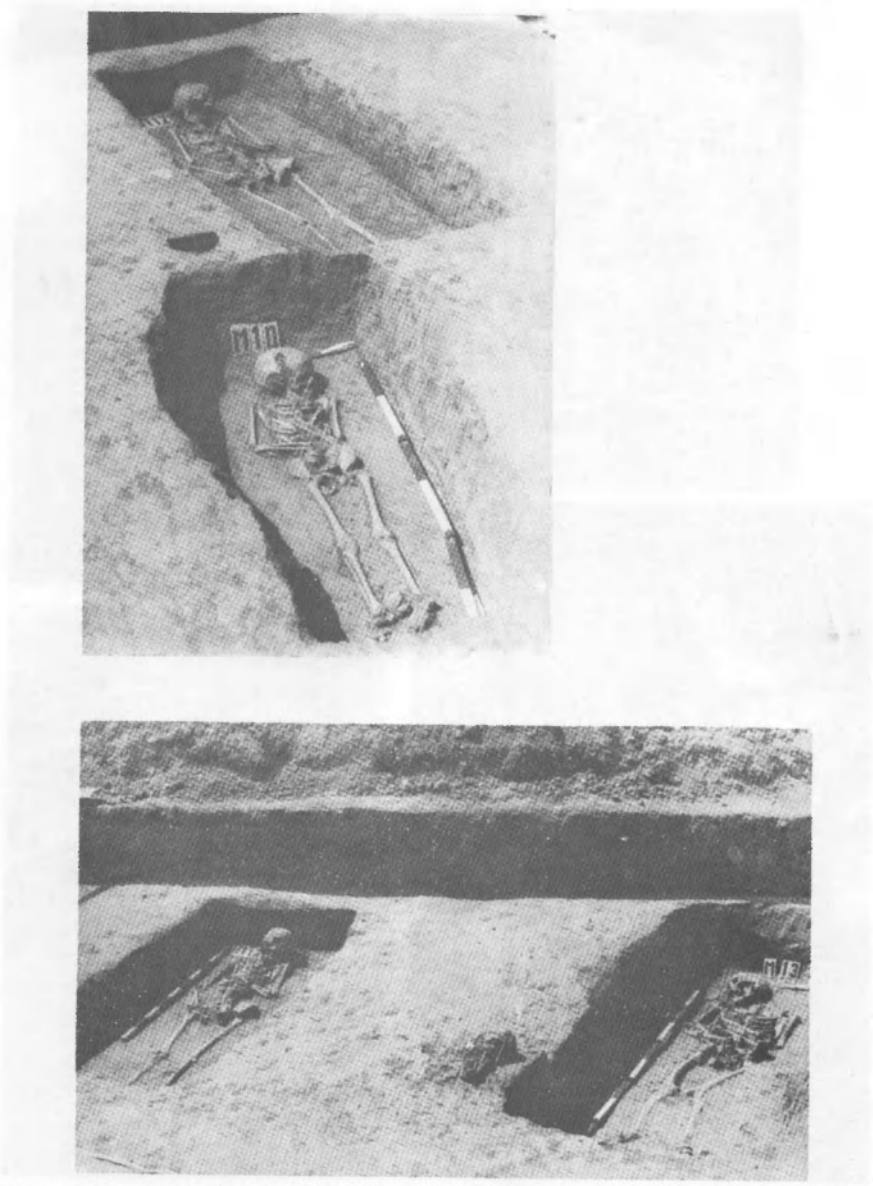

Pl. 8. Morminte din necropola de la Căunița de Sus (sec. XII–XIII).

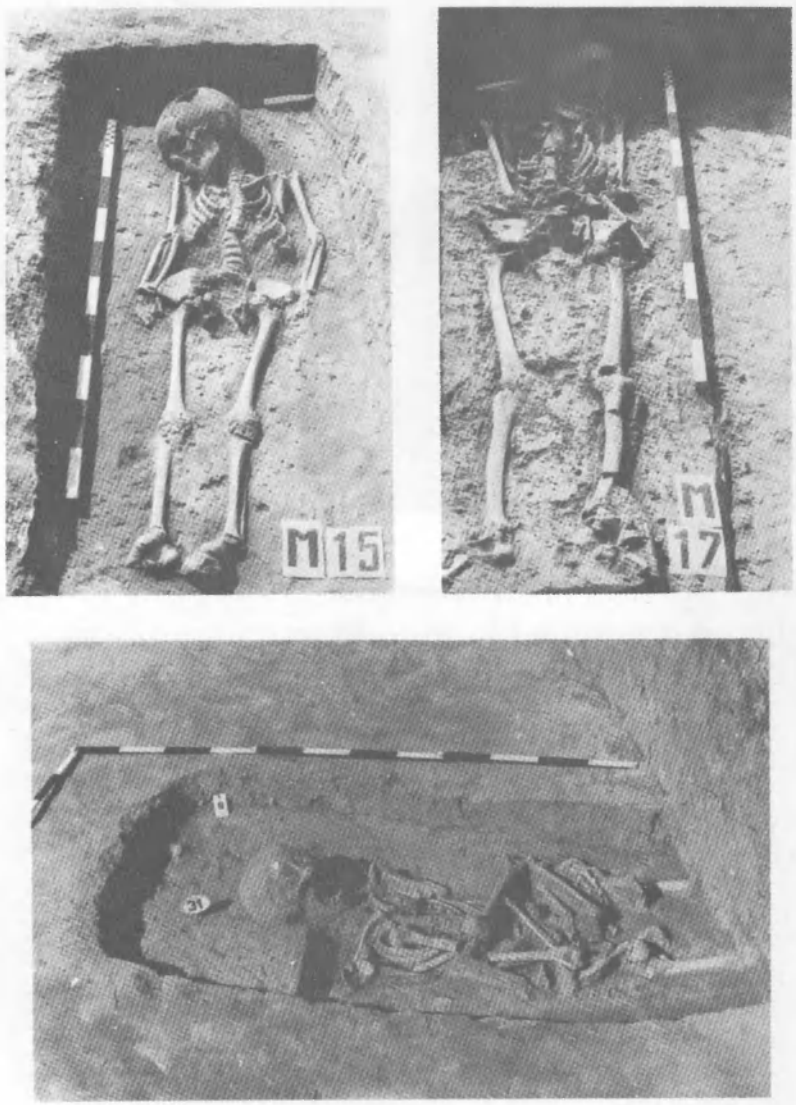

PI. 9. Morminte din necropola de la Căunița de Sus (sec. XII–XIII).

Pl. 10. Aspecte din timpul cercetărilor arheologice în necropola de la Căunița.

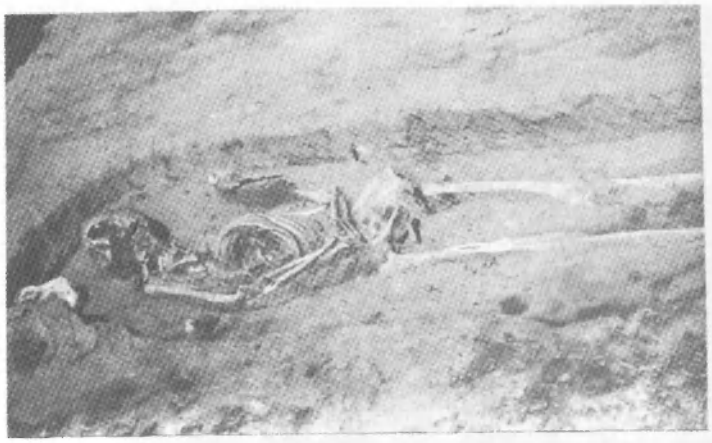

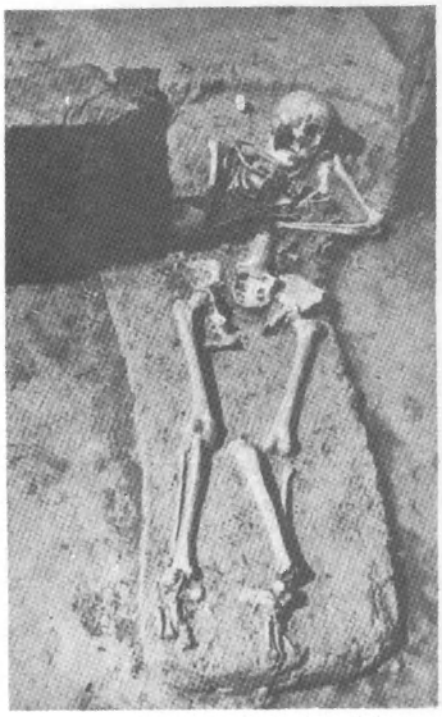

Pl. 11. Morminte cu anomalii anatomice.

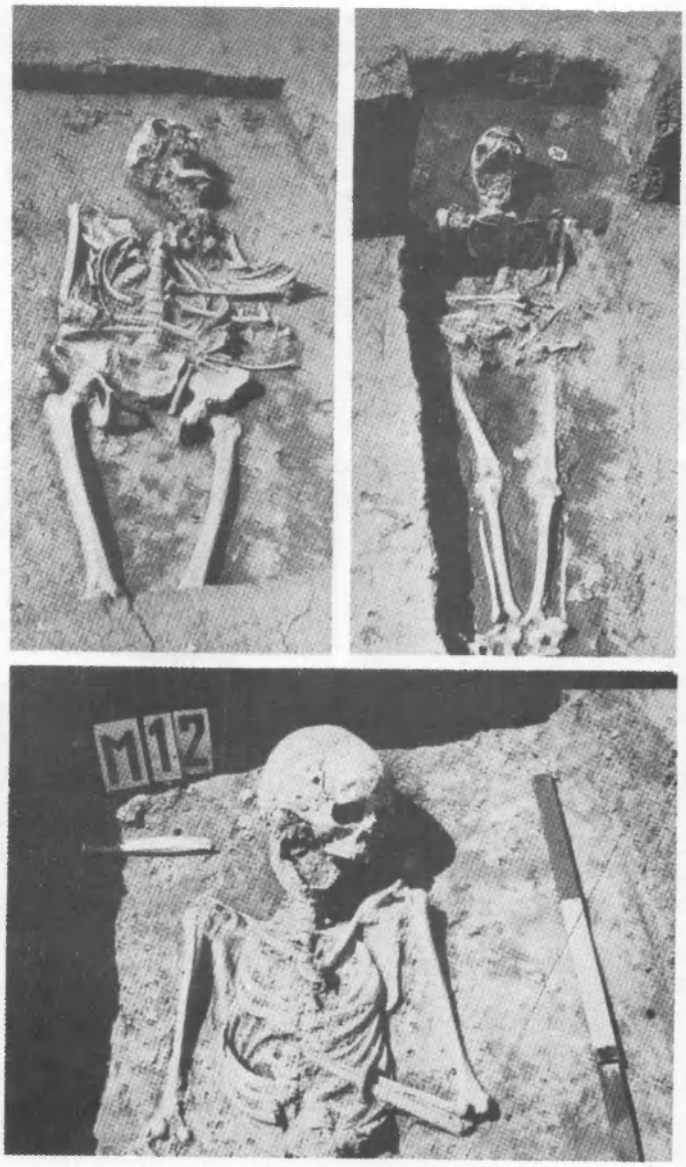

Pl. 12. Morminte cu anomalii anatomice.

Pl. 13. Morminte din necropola de la *Căuniţa de Sus*.

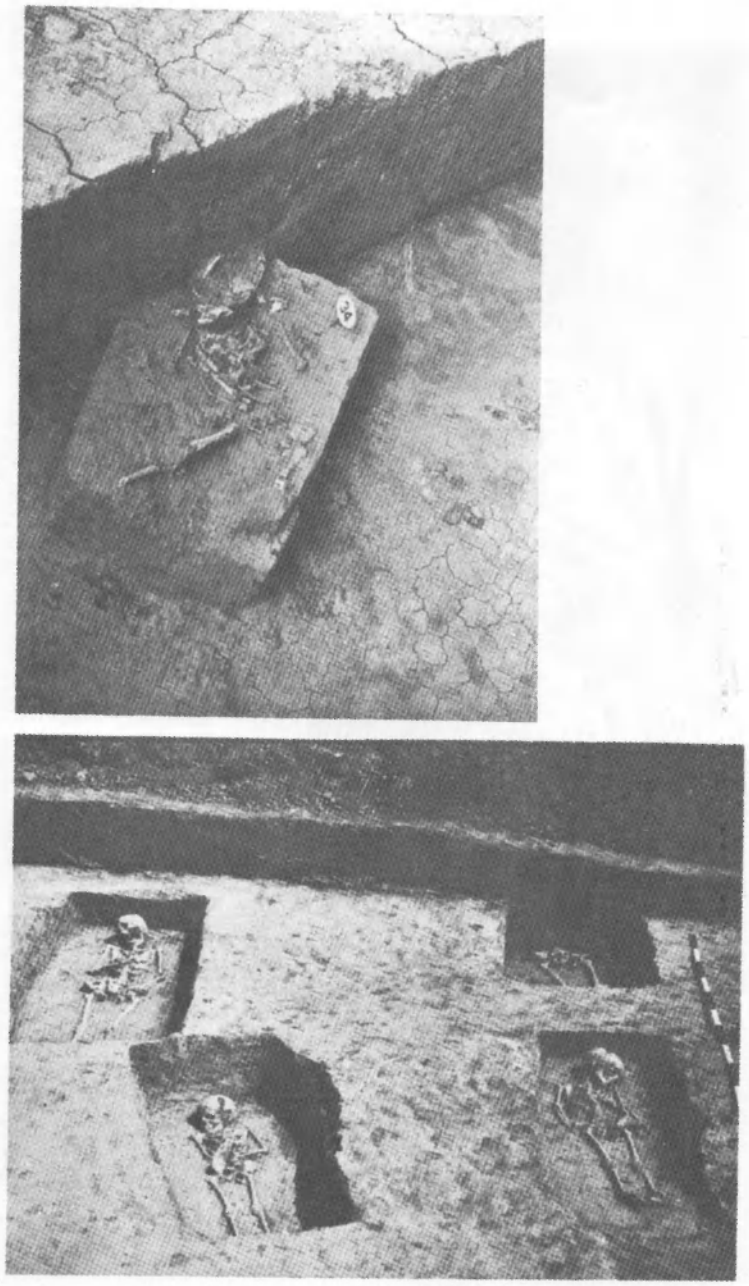

Pl. 14. Morminte din necropola de la *Căuniţa de Sus* (sec. XII–XIII).

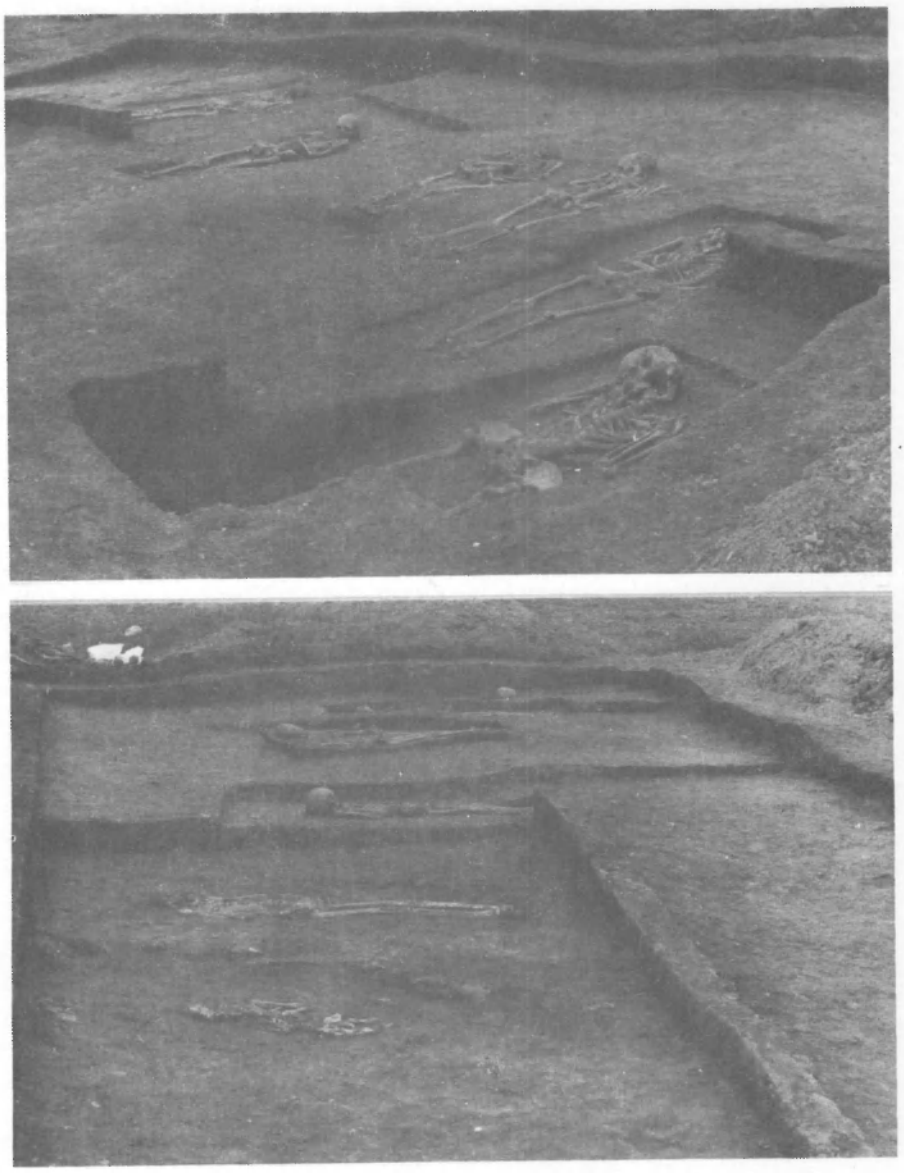

Pl. 15. Vedere de ansamblu din necropola de la Gornea – *Târcheviște* (sec. XIV–XV).

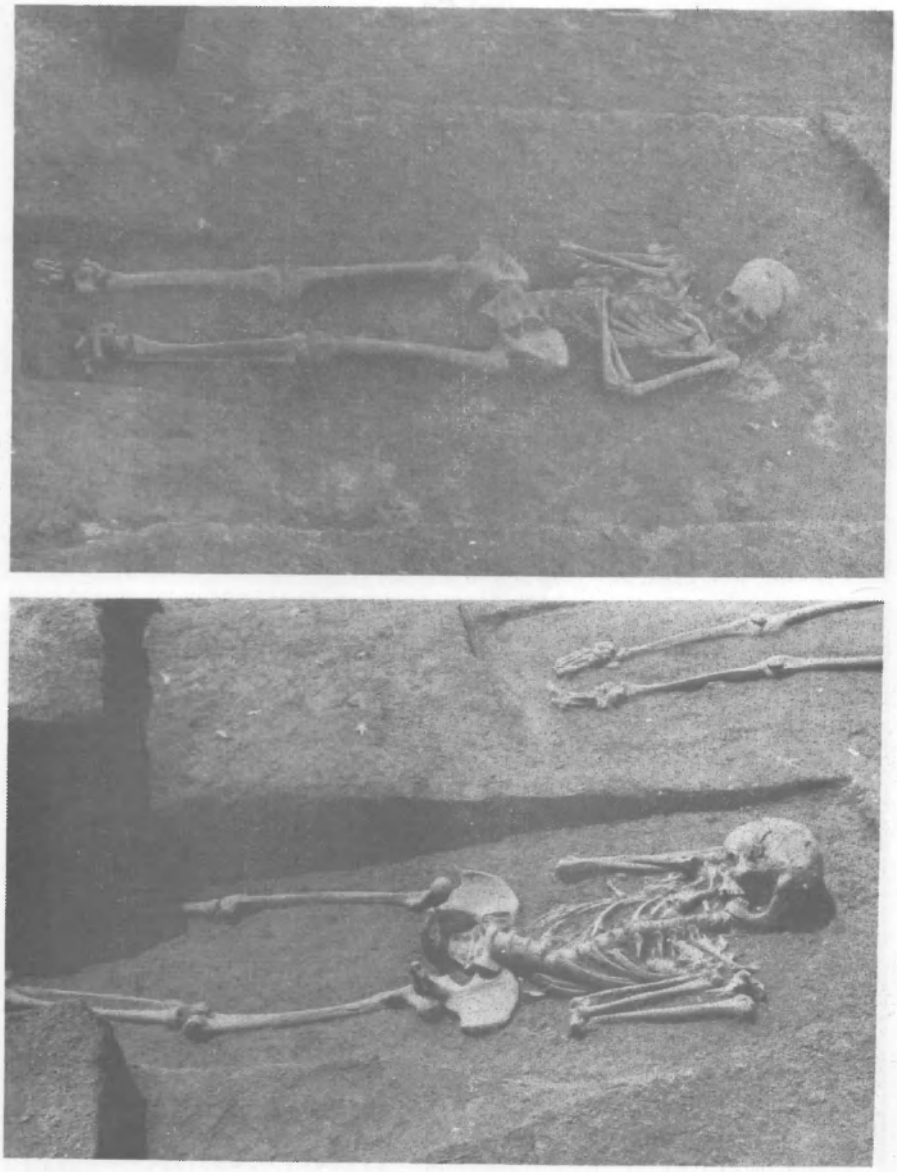

Pl. 16. Morminte din necropola de la Gornea – *Târcheviște.*

Pl. 17. Morminte din necropola de la Gornea – *Târcheviște*.

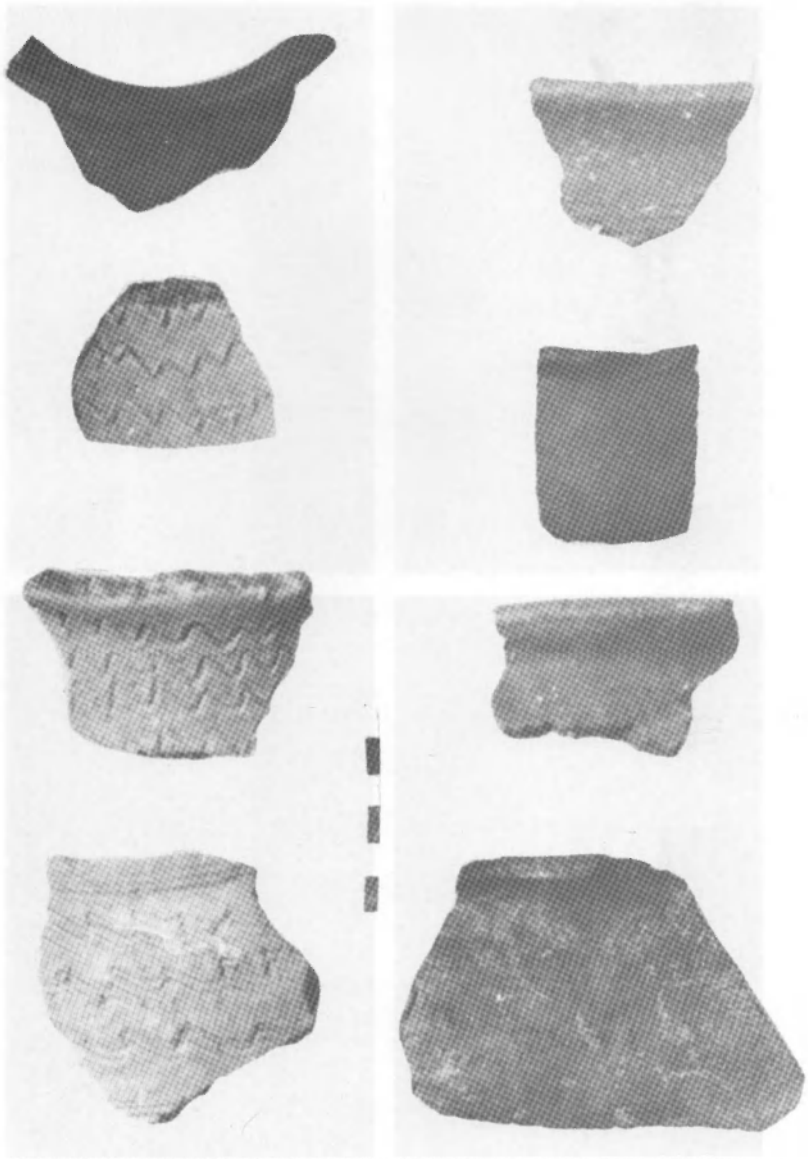

Pl. 18. Gornea – *Căuniţa de Sus*. Ceramică sec. VIII din L_2.

Pl. 19. Gornea – *Căuniţa de Sus*. Ceramică sec. VIII din L_5–L_6.

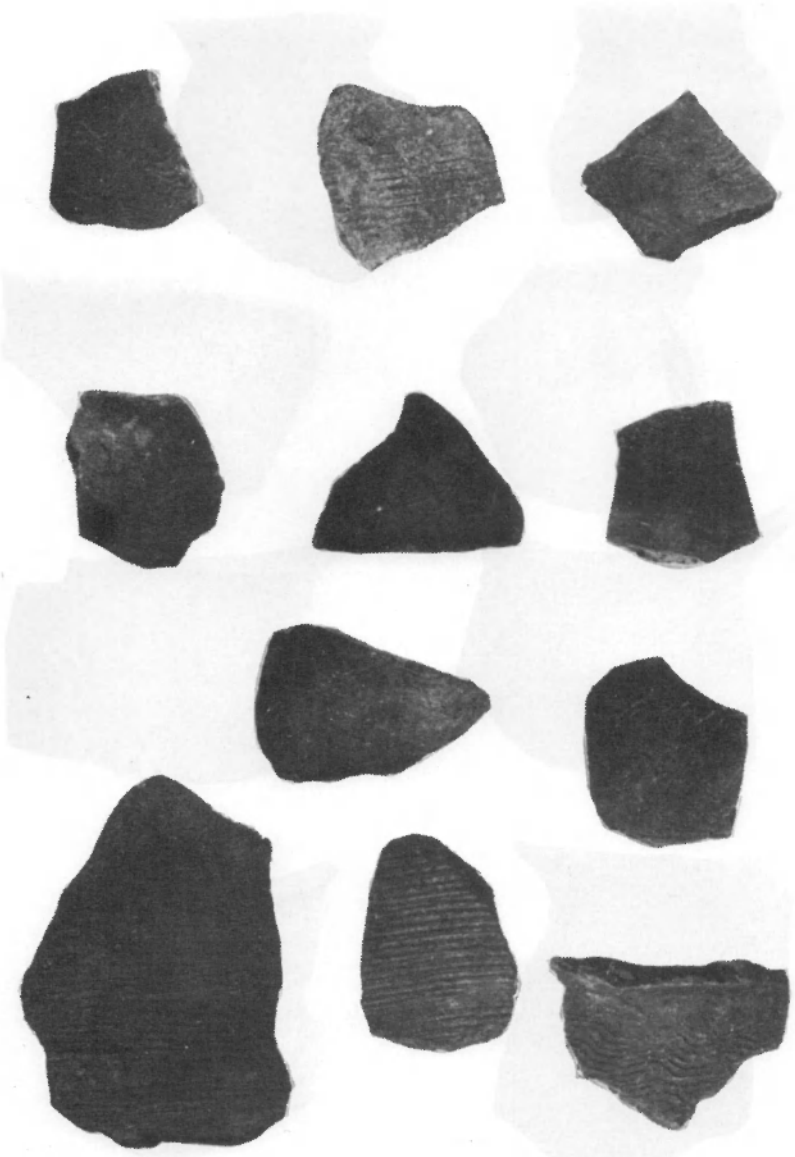

Pl. 20. Gornea – *Căuniţa de Sus*. Ceramică din L_7.

Pl. 21. Gornea – *Căuniţa de Sus*. Cercei descoperiţi în L_3 şi L_4.

Pl. 22. Obiecte de uz casnic şi arme din inventarul aşezării de la Gornea – *Căuniţa de Sus*.

Pl. 23. Gornea – *Zomoniță*. Ceramică uzuală din L_4.

Pl. 24. Gornea – *Zomoniță*. Ceramică din L_6 (sec. XII).

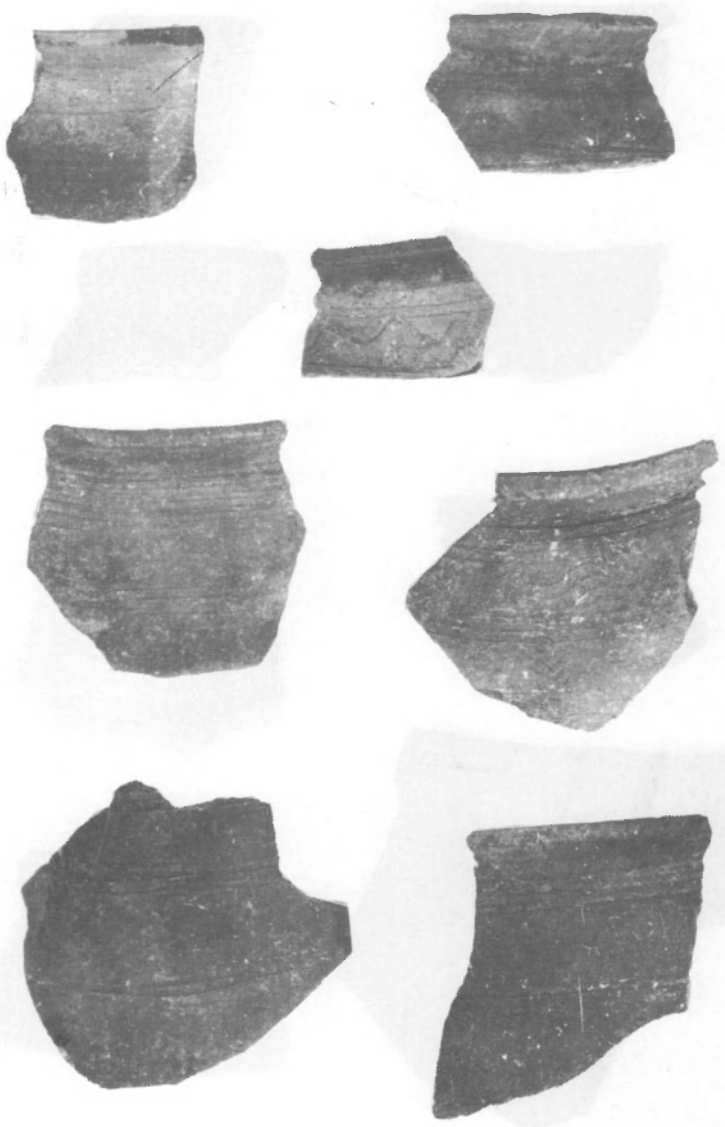

Pl. 25. Gornea – *Zomoniță*. Ceramică din L_6 (sec. XII).

Pl. 26. Gornea – *Țărmuri*. Ceramică din L_{12} (sec. XII).

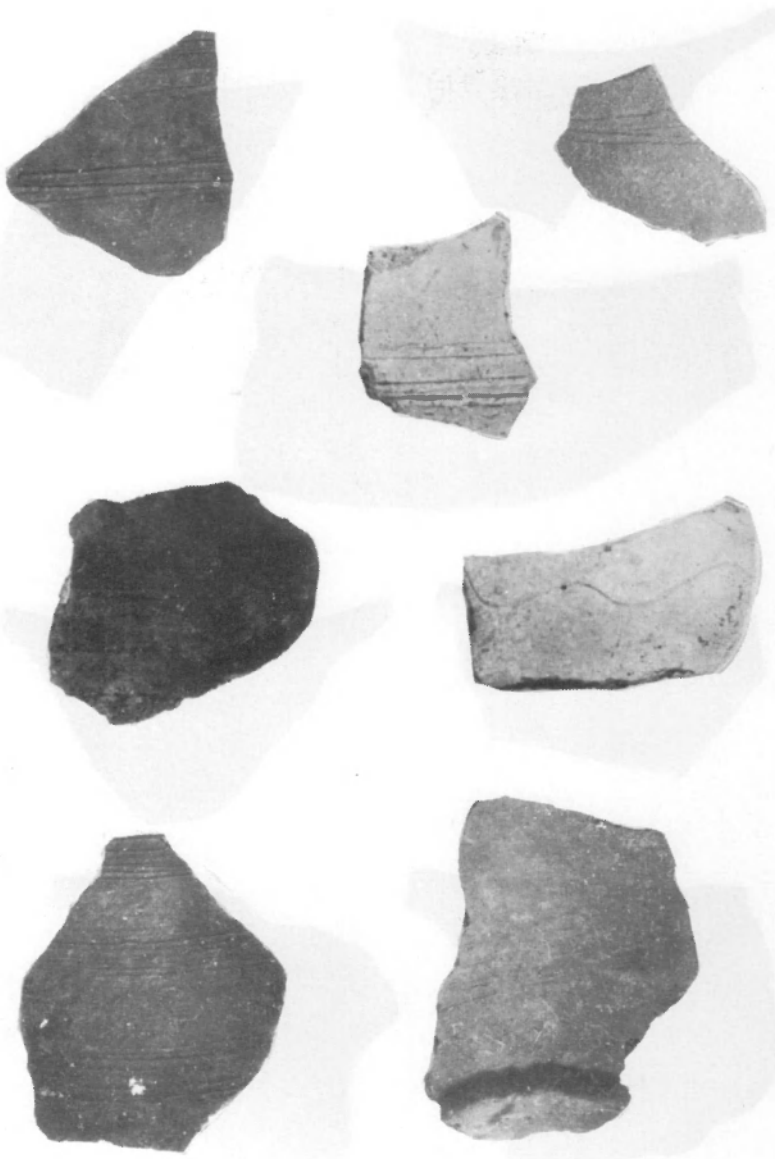

Pl. 27. Ceramică din L_2.

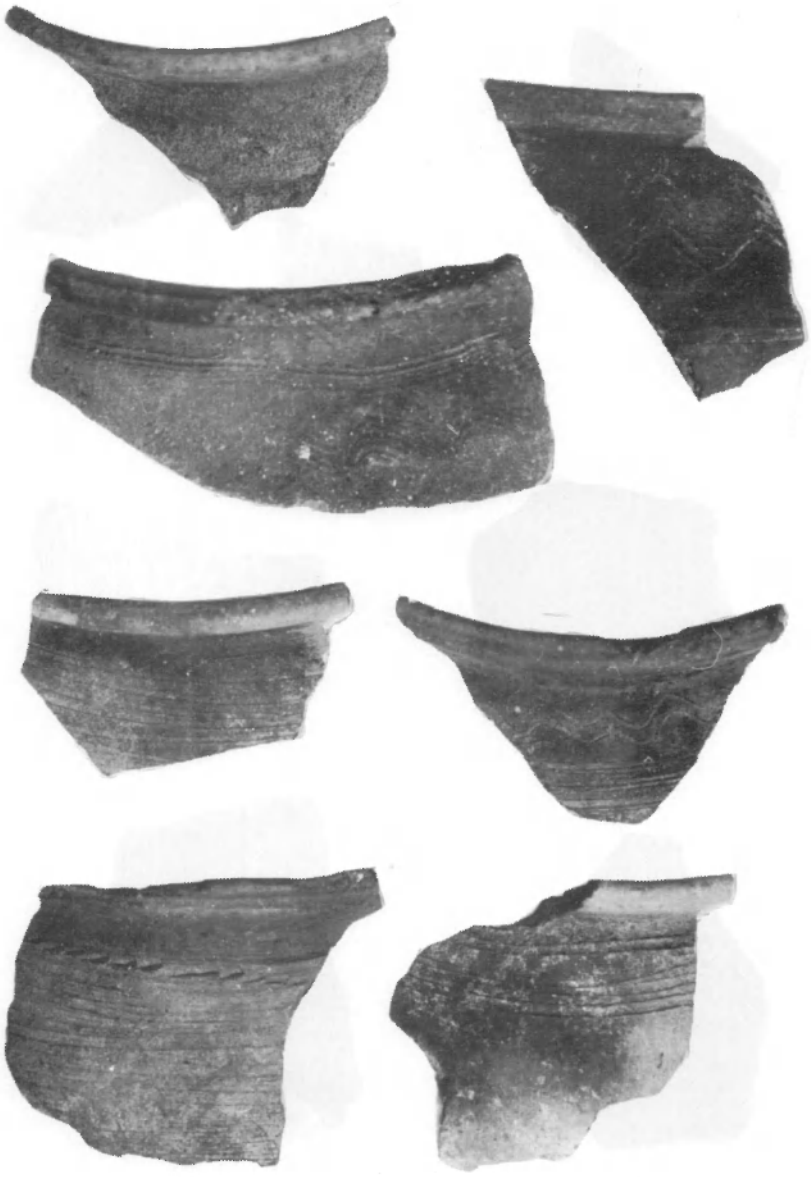

Pl. 28. Ceramică sec. XII din I_{-1}.

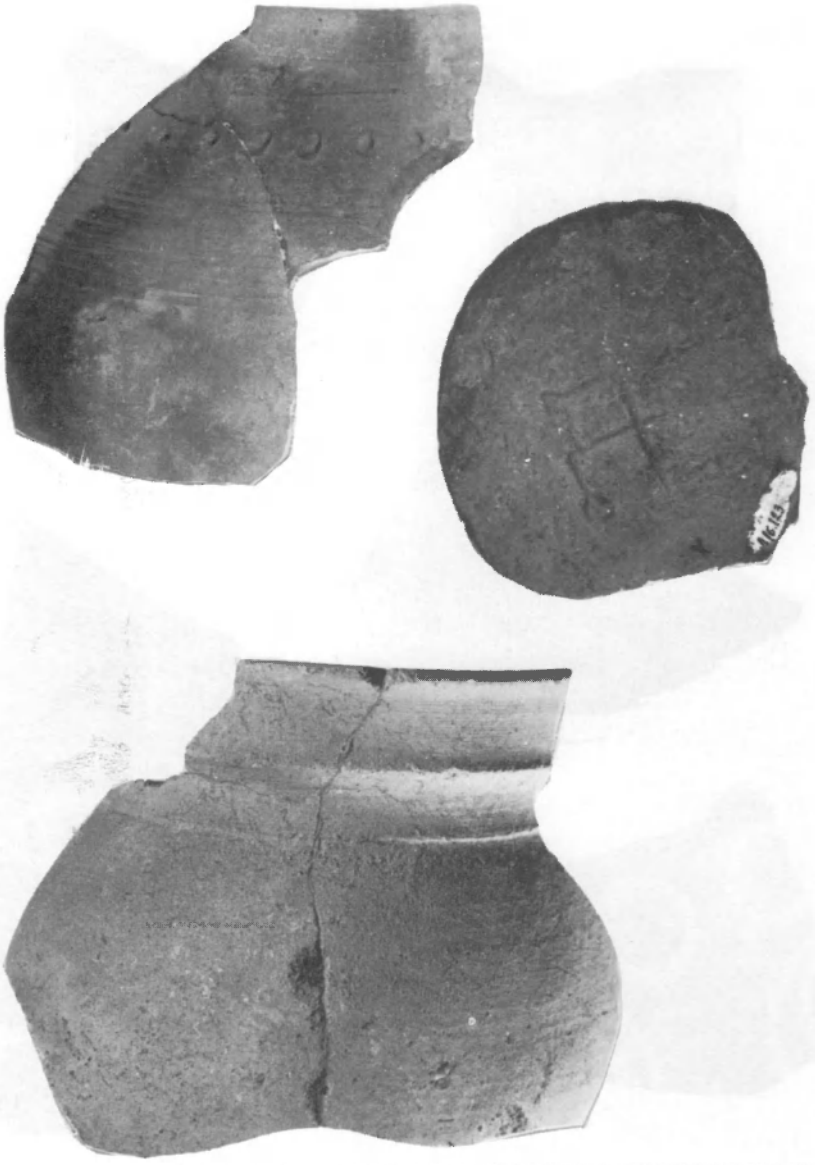

Pl. 29. Gornea – *Zomonită*. Ceramică din L_3 și din secțiuni.

Pl. 30. Gornea – *Țărmuri*. Ceramică smălțuită din I_{13}.

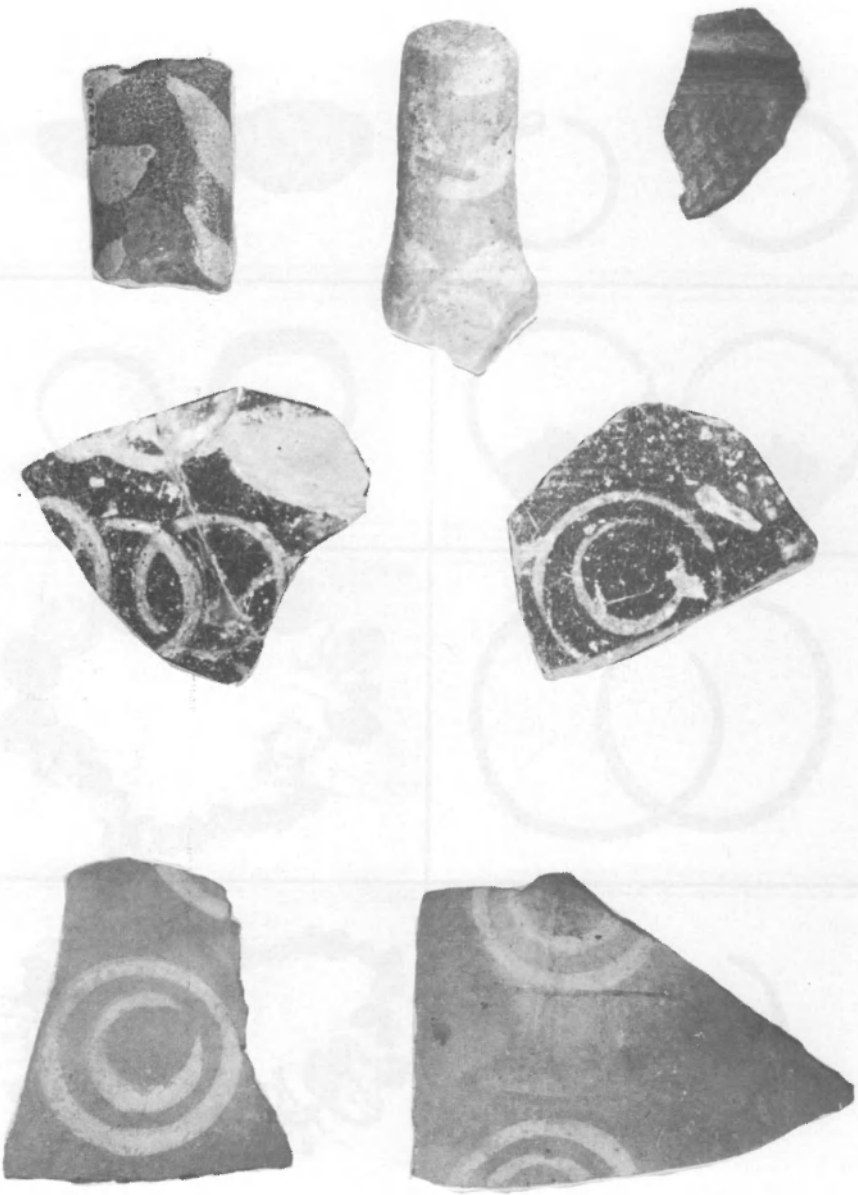

Pl. 31. Ceramică smălțuită din L_{13}; *Jos* – Vase nesmălțuite din același complex.

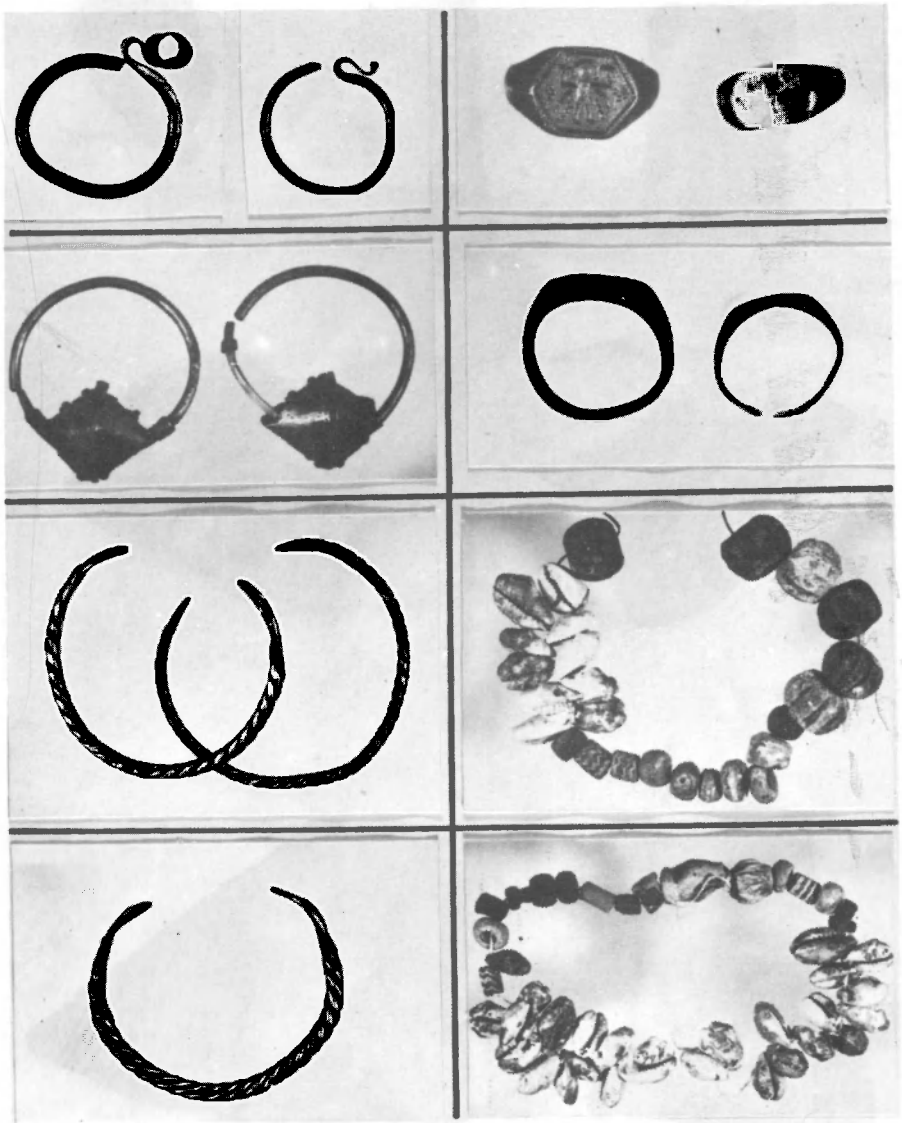

PI. 32. Gornea – *Căunița de Sus*. Podoabe din necropola din sec. XII–XIII.

DUMITRU ȚEICU
GHEORGHE LAZAROVICI

Gornea

ISBN 973-97757-8-0